

Tartalom

LII. ÉVFOLYAM, 9. SZÁM

1998. SZEPTEMBER

MOST–PUNTE–HÍD

Utópia és szubkultúra a XX. századi orosz irodalomban	3
BAGI IBOLYA: Búcsú Kityezstől (Vázlat az orosz utópiáról)	4
SZŐKE KATALIN: A XX. századi orosz irodalom „szubkulturális” szövege	12
GORETITY JÓZSEF: A „kis ember” „kisember”	18
FJODOR SZOLOGUB: A kis ember (<i>Goretity József</i> fordítása)	21
FABULYA ANDREA: A homoszexualitás mint lehetséges szubkulturális kód Mihail Kuzmin műveiben	35
HETÉNYI ZSUZSA: Az orosz-zsidó irodalom vázlatos története (1860–1930)	42
ALEKSZANDR KIPEN: Ki vagy a mennyekben; Útkeresztelkedésben (<i>Hetényi Zsuzsa</i> fordításai)	52
M. NAGY MIKLÓS: Egy különös filozófus különös fel-támadása	63
NYIKOLAJ FJODOROV: A közös ügy filozófiája – Részlet (<i>M. Nagy Miklós</i> fordítása)	70
VLAGYIMIR SAROV: Új vízözön felé – Részletek a regényből (<i>M. Nagy Miklós</i> fordítása)	75

LJUDMILA PETRUSEVSZKAJA: Halhatatlan szerelem (<i>Major János</i> fordítása); Futó kaland (<i>Kempelen And- rás</i> fordítása); N. (<i>Ézsiás Anikó</i> fordítása); Az utolsó buli (<i>Szolga Emese</i> fordítása); A hétköznapiak szép- sége (<i>Szabó Zsuzsa</i> fordítása); A fecsegő (<i>Novák Anikó</i> fordítása); Sötét jövő (<i>Gulyás Angelika</i> for- dítása)	81
NYIKOLAJ BABENKO: New-Moszkva (<i>M. Nagy Miklós</i> fordítása)	102
<i>Szerkesztői asztal</i>	a belső borítón

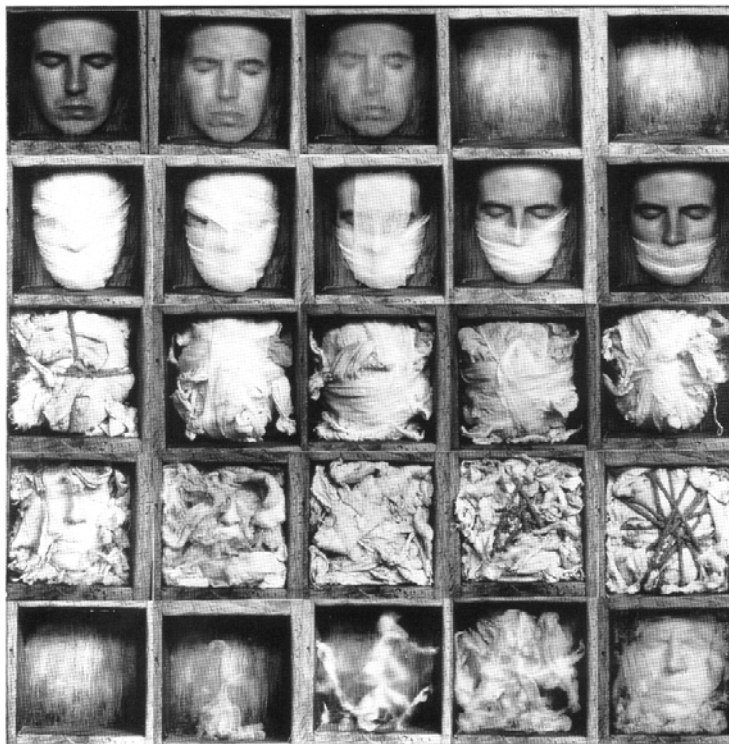
ILLUSZTRÁCIÓ

Válogatás XX. századi orosz művészek munkáiból:
I. Makarevics (3.), J. Arrak (11.), O. Cselkov (17.),
M. Dobuzsinszkij (20.), M. Sarionov (34.), L. Bakszt (41.),
N. Goncsarova (51.), I. Kabakov (80.), M. Larionov (101.),
M. Levin (107.)

Most-Punte-Híd

UTÓPIA ÉS SZUBKULTÚRA A XX. SZÁZADI OROSZ IRODALOMBAN

MOST a szláv nyelveken, PUNTE románul jelenti: HÍD. A Tiszatáj 1970-es novemberi számában jelent meg először a Most-Punte-Híd rovat, amellyel Ilia Mihály, az akkori szerkesztő Németh László nagy tervét, Kelet-Közép-Európa fölfedezését kívánta folytatni. 1974-ig román (1970, 1972), szlovák (1971), szerb (1971) és lengyel (1974) összeállítás jelent meg. A sor lapunk következő korszakában is folytatódott: 1976-ban és 1981-ben lengyel, 1983-ban a cseh irodalom kicsinyített körképét adta a Tiszatáj. (A Most-Punte-Híd és a Kelet-európai Néző rovatban megjelent írásokból a Móra Kiadó jóvoltából 1989-ben kötetben is kézbe vehetett a kedves olvasó egy válogatást.) 1992-ben a szlovén, 1993-ban a mai horvát, 1997-ben a kortárs szerb irodalmat mutattuk be. Ezt a több mint negyedszázados hagyományt folytatjuk, amikor Szőke Katalin összeállításában a századunk orosz irodalmát és kultúráját nagymértékben meghatározó jelenségeket mutatjuk be.

BAGI IBOLYA

Búcsú Kityezstől

VÁZLAT AZ OROSZ UTÓPIÁRÓL

„Várta, mikor hoznak ottan rezolúciót az idő örökkévalóságának eltörléséről, s az életbárat megváltásáról.”

„– Én nem létezem itt... Én csak gondolkodom itten.”

A. Platonov: Munkagödör

Aki a 20. század utópikus elgondolásainak, vagy ne adj isten megvalósult rendszereinek ismeretében próbálja értelmezni az orosz kultúra jelenségeit, feltétlenül szembesül azzal a felismeréssel, milyen mélyen gyökerezik az utópikus eszmény az orosz történeti gondolkodásban, milyen elementáris erővel tör néha felszínre, s határozza meg bizonyos korok szellemi arculatát. Az európai kultúra történetében Platon óta rendszeresen megfigyelhető utópisztikus törekvések egy ideális világrend megvalósítását célozzák, s eszmei alapjai a harmonikus létállapot elérhetőségének pozitív távlataiban fogalmazódnak meg. Nagyszabású humanista utópiákban rajzolódnak ki azok a konfliktusmentes társadalmak, ahol a világ racionális berendezésének igénye nem mond ellent az ember szabadságvágyának, s az összemberi távlatokban való gondolkodás nem korlátozza az individuum önkitaljesítésének vélt lehetőségeit. A világ újrarendezésének, s benne az emberi szerepvállalás átértelmezésének igénye új típusú állam-eszmény és gondolkodásmód kialakulásához vezet, mely koronként változó formában, de mindig a „van” tagadásával, s a „legyen” állításával a legkülönbébb utópikus projektumok létrejöttét eredményezi.

Az évszázadok alatt az utópia értelmezésének különféle változatai alakultak ki, két alapvető megközelítés azonban világosan elkülöníthetőnek tűnt: az irodalomtudományi és a filozófiai-antropológiai.

Az utópia irodalomtudományi megközelítésben egy meghatározott műfajtypust jelöl, melynek legfontosabb elemei az irodalmi „kódok” változása ellenére többé-kevésbé érvényesek maradtak. Ennek megfelelően az utópia egy változó szövegvilágban megjelenő fikció egy valaha volt, vagy majdan megvalósuló ideális állapotról, mely radikálisan tagadja a mindenkori történelmi realitást. Új társadalmi berendezkedést ill. új embertípust körvonalaz, tervezete különleges tér-időstruktúrában, többnyire fordulatok cselekményben és speciális narrációs rendszerben jelentkezik.

Az utópia filozófiai-antropológiai megközelítésben az utópikus tudat sajátosságainak leírását, működési mechanizmusának feltárását célzó, de nem az irodalmi fikció világába helyezett szövegeket jelöl. Legfontosabb változatai a társadalmi és politikai, történetfilozófiai, antropológiai és vallásos utópia.

E hagyományos irodalomtudományi ill. filozófiai-antropológiai meghatározást a 20. században az utópia olyan komplex fogalomként történő értelmezése váltja fel,

mely a legkülönbözőbb kulturális kontextusban testet öltött, a legváltozatosabb formában jelentkező tudatállapotra ill. tudatformára vonatkozik. Az utópia fogalmának ilyen kiszélesítése következtében olyan művek is bevonhatók az irodalmi vizsgálódások körébe, melyek műfajjegyeik alapján nem tekinthetők hagyományos értelemben vett irodalmi utópiának, és sem tematikus, sem strukturális vonatkozásban nem követik az európai irodalomban modellértékűnek számító morusi „Utópiát”.

Az utópia fogalmának tisztázásához alkalmazott tipologizáció a nyugati gondolkodásban kialakult rendszerekre, s az ebből sarjadó művekre épül. Az utópikus gondolat orosz változatai és az orosz utópikus irodalom azonban lényegesen különböznek a nyugat-európaiktól. Ez mindenekelőtt a kulturális tradíciók „másságával”, Oroszország történelmi útjának „különösségével”, az orosz értelmiség messianisztikus szerepvállalásával, nemzedékről nemzedékre átörökített küldetéstudatával magyarázható.

Az orosz utópia a gonoszság és bűn nélküli világ látomása, azé az összeméri boldogságé, melyben az igazságosság elve feltétlenül érvényesül. (Az igazságot két szóval – pravda ill. isztyna – jelölő orosz nyelv is jelzi e fogalom komplex jellegét és alkalmazásának problematikusságát.) Az orosz utópiában – szemben a nyugat-európaival –, többnyire nincs részletesen kidolgozott állam-eszmény. Míg Morus és Campanella akkurátusan leírja az ésszerű és emberies társadalom felépítésének lehetséges módját, addig az orosz utópiákban sok tekintetben meghatározó a kollektív vallási gondolkodás, az abban megjelenő jellegzetes ortodox-keresztény értékek: a felebaráti szeretet mellett az alázat, a szenvedés vállalása és a vezeklés, a gyakran aszkézisbe hajló önmérséklet. Az individuális lét korlátainak felszámolása az emberiség átformálásával, világának globális átrendezésével lehetséges, nem a praktikus-materiális értelemben vett „jólét”, hanem a lelki-szellemi „jó lét”, a bűntelen, tiszta emberi állapot megteremtésével. A jogi-intézményi formákban, formációkban, kidolgozott kategóriarendszerekben gondolkodó nyugati mentalitással szemben az orosz utópikus gondolkodás „rendszeretlen”: nem a spekulatív-rationális konstrukciók jellemzik, hanem olyan metafizikai töltetű készlet az emberi lét tökéletesebbé tételére, mely a legváratlanabb, legelképesztőbb megoldásokat is megengedi.

„Az orosz gondolat nem szokott hozzá, hogy bízson abban a szabadságban, amelyet intézmények biztosítanak. [...] Az orosz gondolat legtöbbször belülről, magamagából, saját gondolati terében építi fel azt, amit a nyugati gondolat a társadalom és a kultúra formáiban készen talál meg.” – írja Szergej Averincev, a jelenkori orosz értelmiség egyik jeles személyisége. Az intézményesítést a szellemi szabadság korlátozásának érzékelő mentalitás összefügg az orosz kultúra „tágasság”-képzetével is, mely az orosz irodalom egyik alapvető szimbóluma. (Egy extrém példa: Ny. Bergyajev az orosz irodalom „mértéktelenségét”, maximalizmusát az orosz vidék „határtalanságával” is magyarázza.) Az értelmiség világszemléletének ez a „tágasság”-igénye, a Szellem problémái iránti rendkívül kifinomult érzék, a művészi, bölcséleti, vallási tartalmú gondolatok egymásra vetítése, az emberiség megválthatóságába vetett hit az orosz szellemi életet mindig is gazdaggá tette utópikus elképzelésekben. E szerteágazó utópikus hagyományban természetesen nehéz lenne egységes rendszert felfedezni, éppen gyakran túlfeszített emocionalitása, az intuíciók merészsége, s ugyanakkor a művek fogalmi rendszerének gyakori elmosódottsága, „szabálytalansága” miatt. Csak nagyvonalakban vázolhatjuk az orosz kultúrában permanensen jelenlévő utópikus tudattartalmak különös világképekben megformált szerepét, s annak az orosz értelmiségnek utópikus ér-

zületekben gazdag szellemi magatartásmódjait, mely – Szilágyi Ákos szavaival – „egyszerre volt anakronizmus, s a jövő merész előlegzése.”

Mint minden világmagyarázat igényével fellépő gondolatrendszer, az utópia kalandos élete is a mítoszokban veszi kezdetét. A szláv mitológia istenei közül kiemelkedik Dazsbog, Héliosz keleti megfelelője; a népmesékben megszemélyesített Nap a jók, a gyengék és a szegények pártfogója, a bőség és jólét biztosítója. A szláv napkultusz elemei gyakran beépülnek az utópikus vágyakat megtestesítő orosz „napvárosok” kristályvilágába.

Plasztikusan megformált, színes képi világban megjelenített utópikus gondolatokkal először a társadalmi utópiákkal rokonítható népi legendákban találkozhatunk, melyek a Megváltó eljövételéről, ill. messzeföldön túli, harmonikusan berendezett, problémátlan életet biztosító birodalmakról adnak hírt. A legtöbb esetben tisztázatlan, vagy titokzatos körülmények között halálukat lelt cárok és cárevicsek visszatérése, „feltámadása” jelenti az igazságosság földi megvalósulását. A távoli, gazdag földeken békében élő emberekről szőtt legendák központi figurája az igazságos, erős uralkodó. A legnépszerűbb, s az orosz irodalomban többször feldolgozott népi legenda Kityezs, a tatár támadás elől tóba süllyedő város fantasztikus megmeneküléséről szól. A „begunok”, egy radikális óhitű szekta „átírásában” a történet már több mint egy pusztulásra ítélt város öröklétbe mentett varázslatos világának rajza: ez az Antikrisztus uralta földi világ ellenpólusa, melybe eljutni csak kegyetlen próbatételek, szenvedések, s a halál vállalása után lehet. Ez a megváltás, a lelki-szellemi megtisztulás utópikus térbe vetített paradicsomi álma, a keresztényi magatartás jutalma. A hiedelem szerint a Szvetlojar tó mélyén, csendes nyári estéken az „igazhitűeknek” felcsillannak a város templomainak aranykupolái, felderengenek kolostorainak, fejedelmi palotáinak körvonalai, s hallhatóvá válik a kityeysi harangok tompa zúgása.

A 18. század második felétől Oroszországban is több, nyugati minta alapján készült, utópikus társadalomképet felrajzoló mű születik, de valójában a 19. század nagy szellemi mozgalmai adnak újabb lendületet az utópikus fikciók kialakulásának. A romantika „más világok” iránti vonzódása, elvagyódása, az előérzetek, álmok, jelenések fantasztikus elemekkel telített képi világa nemegyszer párosul utópikus beállítottságú társadalom-kritikai attitűddel. Ennek egyik legszemléletesebb példája V. Odojevskij *A 4338-as év* c. regénye, melynek filozofikus fantasztikuma, s modern pszichologizmusa már a 20. századot előlegzi meg.

Az orosz utópikus irodalomtörténeti vázlatában külön fejezetet érdemel a Csernisevskij-Dosztojevskij polémia. A „nyugatos” Csernisevskij *Mit tegyünk?* című regényének Fourier inspirálta gondolatisága, elvont racionalizmusa, naiv optimizmusa egy új morál profetikus hirdetésével kapcsolódik össze. „Antropológiai szemléletével Csernisevskij az egyéniség és az értelem hatalmát a valóságon az utópia naiv ábrándjává tágítja, de ez az utópia a 19. századi forradalmi tudat egyik hajtóereje volt, általa jutott el később odáig az orosz progresszió, hogy realisan gondolhatott Oroszország megváltoztatására.” (Török Endre) A mű legvitatottabb részlete, a „kristálypalota”-látomása a későbbiekben is rendszeresen visszatérő (akár pozitív pátosszal, akár parodisztikusan felidézett) motívuma lesz az utópikus gondolatiságot hordozó műveknek. A kortárs írók egy része, köztük Tolsztoj és Dosztojevskij lekezelően nyilatkoznak a regény művészi értékeiről, s veszélyesnek minősítik az író „értelmes egoizmusra” épülő racionalista utópiáját. (Dosztojevskij azért is reagál ilyen érzékenyen Csernisevskij „új ember” koncepciójára, s az általános boldogulás eszméjét hirdető prog-

ramjára, mivel ifjúkorában, a Petrasevszkij-kör tagjaként, maga is az utópikus szocialisták eszméinek vonzáskörébe került.) Az ésszerű társadalom eszméjét materialista alapon, természettudományos elvekre építő Csernisevszkij szemben Dosztojevszkij Oroszország megválthatóságát mindenekelőtt etikai kérdésnek tekinti. A keresztény üdvözléstan tételeinek megfelelően csak a szeretet-egyesítette emberiség morális önkitaljesítése jelentheti az elvesztett harmónia visszaállítását. Az író egész életművét áthatja az utópikus eszményekhez fűződő kritikus viszony – „aranykor”-álmai (*A kamasz, Ördögök, Egy nevetséges ember álma*) a világegyensúly, a harmonikus emberi lét megvalósíthatóságának, s a személyes szabadság megőrzésének feloldhatatlan kettősségéből születnek. E megrendülést újra és újra megélő, a „földi Paradicsom” eszméjét dédelgető, ugyanakkor aránytévesztő, gyakran démonikus szellemi magatartásformákat magára öltő ember Dosztojevszkij eszmehőseinek egyik legizgalmasabb változata. L. Tolsztoj jövőképebe akkor szövődnek utópikus elemek, amikor az író a szeretet világegyesítő erejét hirdető, a tökéletesedést világtörvénynek tekintő elképzeléseire építve a társadalmi igazságosság megvalósíthatóságáról „prófétál”. Ezek a gondolatok azonban már nem elsősorban az irodalmi művekben, hanem publicisztikájában, vitáiraiban fogalmazódnak meg.

A 19. század második felében egyetlen orosz alkotót tekinthetünk az utópikus gondolat következetes, radikális elveket valló képviselőjének, a filozófus-író, Ny. Fjodorovot. Fjodorov „projektív” filozófiájában meghökkentő módon ötvöződik a keresztény eszmekör és a természettudományos gondolat. A világmindenség civilizációs vívmányok alkalmazásával történő átalakítása a megváltás, az evangéliumi program realizálása, mely elvezet az emberiség önmaga általi feltámasztásához, az „immanens feltámadáshoz”. (M. Nagy Miklós írása mutatja be részletesen a fjodorovi eszmekört, az ezredforduló értelmiségének ironikus attitűdjével.)

A századforduló krízisállapota szinte egyidőben hívja elő az utópikus és apokaliptikus látomásokat: egy nagy esemény előérzete, az emberi lét döntő fordulatának illúziója nemegyszer szorongó félelembe, egy rettegett kataklizma rémálmába fordul. Az eudémonizmus szellemiségét tükröző társadalmi utópiák mellett (*Bogdanov: Vörös csillag*) a szimbolizmus apokaliptikus látomásokkal átszőtt negatív jövőképei már a 20. század anti-utópiáit vetítik előre (*V. Brjusov: A Délkereszt köztársasága*).

Az 1917-es forradalmak után Oroszországban olyan új eszmetörténeti szituáció alakul ki, melyben a legkülönbözőbb filozófiai rendszerek és kultúra-konceptciók fonódnak össze, szembesülnek, s értékelődnek át a kivételes történelmi helyzetet nem csak társadalmi változásként, de szellemi robbanásként is megélő értelmiség közvetítésével. Ny. Bergyajev szavaival: „Egy nép létének minden pillanatában különféle korokat és századokat él meg, de az oroszok kívül nincs még egy olyan nép, amelyikben annyi kor lenne egyszerre jelen, amelyik egyszerre élne a 14. és a 20. században.” A gyakran szélsőséges nézetek ütközéséből, az egymásra rímelő koncepciók párhuzamából, a különféle nézetrendszerek törmelékeiből kialakult eszmei bázison ártékelődik az orosz szellemi örökség is. Aktualizálódik a szlavjanofil-nyugatos ellentét, a narodnyik eszme, a szocialista gondolat, az anarchizmus, a nihilizmus, a tolsztoji és dosztojevszkiji bölcséleti tradíció, a chiliasztikus hagyományok stb. Ezen időszak ismét előtérbe állítja az utópikus gondolkodást és mentalitást, annak szélsőséges képviselőitől a legradikálisabb elutasításáig. Felidéződnek az orosz folklór utópikus elemekben bővelkedő alkotásai, melyek a népi tudatban ősidőktől fogva gyökerező vágyak, álmok megvalósíthatóságának hitét, s gyakran naiv programját jelenítik meg. A forra-

dalom tapasztalata alapján aktualizálódnak Dosztojevszkij profetikus látomásai is, feléled az író történelemfelfogásával kapcsolatos vita, a kor jelentős vallásfilozófusai a forradalom megrázó élményétől sokkolva értelmezik az életművet. Az 1921-ben megjelent *De profundis* cikkgyűjtemény írásai elemi erővel fejezik ki azt a rettenetet, melyet a forradalom az orosz értelmiség egy részéből kiváltott. Bergyajev tanulmánya például, *Az orosz forradalom démonai* tragikusan komor képet fest Oroszország szellemi állapotáról. Ugyanakkor ismét a figyelem középpontjába kerül Fjodorov vallásos utópizmusa, mely hatással lesz az avantgárd eszmei bázisának kialakulására. A kor bonyolult szellemi mozgásaiban, melyekben a marxizmus utópisztikus tervezete ugyanúgy jelen van, mint a vallásfilozófiai reneszánsz jelentős gondolkodóinak megváltáskonceptiója, a formálódó avantgárd számára egy olyan utópisztikus rendszer a legtermékenyebb, mely az „etikai megváltás” tolsztoji/dosztojevszkiji programját a tudományos vívmányok értelmes, célszerű felhasználásának szükségességével egészíti ki. A „materiális halhatatlanság” ígéretét hordozó civilizációs felfedezések új perspektívát nyitnak az emberi létben, az empirikus és transzcendens szférák összekapcsolásának új lehetőségeit sugallják.

Az orosz avantgárd művészi koncepciójában meghatározó szerepe van egy „Új Egység” (E. Bloch), az eddigiektől minőségében különböző, „ontologikus civilizáció” megteremtésére irányuló kísérleteknek. Ez elfordulás is a nyugat-európai gondolati és művészi rendszerektől, ami az orosz kultúra hagyományos „kettős kötődése” szempontjából is lényeges mozzanat. Az avantgárd jövőképe olyan utópisztikus szférát tétel, melyből nem hiányzik a felvilágosodás racionalizmusának pátosza, a világ elrendezhetőségének modern programja, az értelem diadala a misztikum fölött. V. Hlebnyikov számtörvényei, egész univerzális világképe, V. Majakovszkij jövőképeinek pátosza, Sz. Jeszenyin „Inoniája”, A. Platonov „tudományos-fantasztikus” elbeszélései, Ny. Zabolockij költészetének „metamorfózisai” mind e program jegyében születtek. Ugyanakkor e tervezet magában foglalja a romantika irracionizmusát – a transzcendens létezők birtoklásának igénye, az intellektuális szemlélet korlátozottságának tapasztalata szétfeszítik a racionális létértelmezés kereteit, s az alkotás „értelmen túli” jellegét hozzák felszínre. Ezt mutatják a futuristák utópikus nyelvteremtő kísérletei, melyek eredménye a költészet nyelvének radikális megújítása lesz. V. Hlebnyikov „Zangezi” c. „metaelbeszélésében” nem csak egy utópisztikus nyelv („csillag nyelv”) megteremtéséről van szó, a szöveg-világ metamorfózisok a szabad, egységes emberi létállapot beköszöntét ígéri, tér és idő újfajta konstellációjában: „Csillagének ezek, melyekben a szavak algebráját rőfökkel és órákkal keverték össze. Az első vázlat. Ez a nyelv egykor, talán nem is sokára, egyesíteni fog minket.” Ez a világot egységbe rendezni kívánó szemlélet olyan művekben is jelentkezik, melyek nem tematikusan, hanem műalkotás-koncepciójukban érvényesítik az utópikus eszményt. Ennek megfelelően a mű olyan egész, mely egy utópisztikus létre utal, de intellektuális projekció jellegénél fogva mindig csak mint terv, program működik, s nem hirdeti a benne foglalt elképzelések realizálásának szükségességét. Ez jellemzi a 20-as évek „kísérleti prózájának”, leginkább B. Pilnyak regényeinek eszmei és formai utópizmusát.

Az avantgárd optimista jövőképének ellenpólusaként megjelennek olyan elképzelések is, melyeket utóbb „negatív utópiaként” jelöl a szakirodalom, s amelyek a megváltás helyett a pusztulásról, a paradicsomi boldogság helyett a földi pokoljárásról szólnak. Ezekben a művekben meghatározó a fantasztikum, és a tragikust és komikust egyszerre, egységben láttató groteszk. E korban születik az orosz „antiutópizmus” leg-

ismertebb alkotása, Zamjatin *Mi* című regénye, melyben lelepleződik az eszmékből ideológiát, a nagyszabású szellemi kísérletekből életveszélyes gyakorlati programot konstruáló társadalom működésének mechanizmusa. S bár Zamjatin regénye illeszkedik az elsősorban Huxley és Orwell neve fémjelezte nyugati típusú 20. századi antiutópiák sorába, mégis eltéveszthetetlenül orosz jelenség: egy veszélyeket hordozó kultúrtörténeti szituáció, a forradalom intézményesítésének művészi képe. A civilizáció és kultúra hagyományos dilemmája ismét a kultúra elsődlegességében oldódik fel: a primitív természeti világ és a technikai tökéletesség alapján működő „Egységes Állam” határán álló „Régi Ház” az egyetlen hely, ahol töredékeiben ugyan, de még él a kultúra, működik az emlékezet, s a kollektívum céljait szolgáló intellektuális tevékenység mellett helyet kap a személyes érzélem, a szerelem és a szenvedély.

Az orosz kultúrában az avantgárd „bukásával” lezárul a pozitív utópiák termékeny korszaka. 1929 – a „sztálini thermidor” – tragikus fordulata után az utópia tökéletességre törekvő ábrándjai egy despotikus hatalom könyörtelen „rendjében” agyrémmé lesznek, a világ nem az ember szellemi újjászületésének, hanem a hatalom démoni erejével szembeni kiszolgáltatottságának színterévé válik. Az avantgárdot követő/meghaladó művészi rendszerek közül A. Platonov és M. Bulgakov munkásságában kapunk hiteles képet e kor emberének szellemi és fizikai megpróbáltatásairól, a pragmatikus szintre kényszerített utópia degradálódásáról, majd végső kudarcáról. Platonov két regényének (*Csevangur*, *Munkagödör*) hősei az utópia szó szerinti megvalósítói, e „nagy kísérlet” végrehajtói és áldozatai: egy kiüresedett, természetellenes, „elvont” létszféra torz figurái. Az „otthont adni az emberiségnek” gondolat hátborzongató tervezetek születésében, s „összproletár” házak kivitelezési kísérletében realizálódik: „Nos hát, megtervezett egyetlen összproletár házat a régi város helyett, ahol most is udvarokba rekesztve élnek az emberek; egy év múlva az egész helyi proletariátus kivonul e kispolgári városból, s elfoglalja lakóhelyül a monumentális új házat. Tíz vagy húsz év múlva pedig egy másik mérnök tornyot épít a világ közepére, ahová a proletariátus beköltözhetik, hogy mindörökké boldogan ott éljen.” A Platonov-művek groteszk világa az utópia csábításának ellenállni képtelen 20. századi ember szellemi eltévelyedéseinek különleges nyelvi formába öntött megjelenítése, ahol „a grammatikai abszurdum megléte nem magántragédiát jelez, hanem az emberi faj egészének létállapotáról tanúskodik.” (J. Brodskij)

Mihail Bulgakov 20-as években született fantasztikus elbeszéléseiben, de mindenekelőtt a „Kutyaszív” c. kisregényében jelenik meg az író utópia-ellenes gondolkodásmódja. A mű cselekményének középpontjában álló „tudományos” kísérlet (egy kutya emberré operálása, majd kényszerű visszatérítése az állati létbe) modellértékű: egy minőségileg új emberi létállapot mesterséges megvalósításának kudarcát jelképezi. A kollektív boldogság előállításán fáradozó bolsevikok voluntarista magatartása s a tudós önhittsége együttesen vezet egy torz kreatúra, a 20. századi szovjet Homunculus megszületéséhez. A természet és a kultúra „rendjét” sértő magatartás irracionális fogalmazódik meg a bulgakovi professzor-hős önkritikus szavaiban: „At lehet ültetni Spinoza vagy bárki más efféle hipofízisét, és egy kutyából különleges intellektust alkotni. De mi a francnak? – kérdezem én. Magyarázza meg nekem, legyen szíves, minek mesterségesen Spinozákat fabrikálni, ha bármelyik fehérszínű megzülheti, amikor csak akarja. Hisz madame Lomonoszova is megszülte Holmogoriban a maga hírességét. Doktor, az emberiség saját maga gondoskodik erről, és evolúciós rendszerben minden évben makacsul, mindenféle szemétnak a tömegéből kiválasztva, tucattal alkotja meg

a lángelméket, akik megszépítik a földgolyót.” Bulgakov műveinek – köztük *A Mester és Margarita* c. regényének főszereplői kísértők és megkísértettek, a történetük a démoni erők vonzaskörébe került ember sorsmintája. Alakjuk, arcuk aszerint változik, miként képes elhatalmasodni bennük a Gonosz, s mennyiben fenyegeti autonomitásukat, s ezzel együtt a szabad emberi létezést egy megszállottságig hitt eszme minden áron való megvalósítási kísérlete.

„Ha az utópia feltevészerű illúzió, a kommunizmus, mely távolabbra merészkedik, a rendeletileg megparancsolt, megszabott illúzió: a rossz mindenhatóságának címzett kihívás, kötelező optimizmus.” (Cioran) E keserves történelmi tapasztalat birtokában a 20. század második felében az orosz utópikus gondolat, a megvalósítás kényszerzubbonyába kényszerített eszme végképp hitelét veszti. Maga a fogalom is kiüresedik, a sztálinista politikai terminológiában egyértelműen negatív előjelet kap, a poszt-sztálinista időszak, az „olvadás” korszakának művésze pedig már nem tud mit kezdeni ezzel az összekuszálódott hagyománnyal. Hol végletesen és kegyetlenül lecsupaszítja, hol a sci-fi álruhájába öltözteti, hol groteszk-parodisztikus formában idézi fel, kellő távolságtartással. Filológusok, irodalomtudósok és eszmetörténészek kutatásának tárgyává válik kultúrtörténeti kuriózum, vagy kultúrpolitikai botrány szintjén. Az utópia elveszíti inspiratív szerepét, nem a gondolat, hanem annak egy konkrét politikai berendezkedésben intézményesített, az igazságosságot hírből sem ismerő társadalmi gyakorlatot szentesítő megvalósulása kerül az alkotó művész figyelmének középpontjába. Kevés olyan mű akad, mint Venegyikt Jerofejev *Moszkva-Petuski* című, egy „antiéletről” szóló, „antinyelven” írt regénye, amely ilyen megdöbbentő erővel tárná fel a szovjet rendszer szellemtelen, sívár világát, s benne e lét abszurditását megélt ember egzisztenciális kálváriáját. Jerofejev hőse alkohalmámoros utazása során bejárja a „szovjet pokol” bugyrait, s egyúttal az önazonosságát veszített ember keserves útját, miközben fantasztikus ironiával és humorral átszótt „filozófiai fejtegetésekbe” bocsátkozik Oroszországról, a népről, a hitről, a lélekről. „Bezzeg az én népem – micsoda szemekkel néz rád ez a nép! Folyton dülledtek ezek a szemek, a feszültségnek még a szikrája sem tükröződik bennük. Teljesen kifejezéstelenek, de micsoda erő rejlik bennük! (Mekkora lelkierő!) Ezek a szemek nem üzletelnek. Nem adnak el, és nem is vesznek el semmit. Történjék bármi a hazámmal. A kétségek napjaiban, nyomasztó töprenkedések idején a megpróbáltatások vészterhes korában ezek a szemek meg sem rebbennek. Ezek a szemek mindent Isten áldásaként fogadnak.”

A 70-es évek harmadik emigrációs hulláma újból megosztja az orosz értelmiséget. A „liberálisok” viszonya az orosz történelem 20. századi eseményeihez, s benne az utópikus gondolat megvalósításának kísérleteihez elutasító ugyan, de a történet mégis saját örökségük eltorzulásáról, saját bűneikről, saját történelmi tévelygéseikről szól, többnyire az ironia, a paradoxonok, a satíra nyelvén (A. Szinyavszkij, A. Zinovjev, V. Akszjonov, J. Aleskovszkij). A „konzervatívok”, „neoszlavofilek”, elsősorban Szolzenyicin eszmei vezérletével ugyanezen jelenségeket az orosz népre kényszerített, annak szellemiségétől idegen gondolati rendszerek erőszakos érvényesítéseként magyarázzák. Műveikben visszatér az orosz nemzet küldetéstudatára apelláló „prófétikus” hangnem, az „újnacionalista” retorika, a művészi megjelenítés kritériumai az ideológiai meggyőzés céljainak rendelődnek alá.

A „posztszovjet” korszak művésznemzedéke tudatosan távol tartja magát az orosz irodalom és kultúra „klasszikus” paradigmáitól, a moralizálástól csakúgy, mint a szoc-reál örökségtől. Az orosz posztmodern írói (Viktor Jerofejev, J. Popov, V. Szorokin,

L. Petruszevszkaja és a többiek) műfajilag gyakran behatárolhatatlan írásaikban, irodalmi utalásokkal, parafrázisokkal tűzdelt mítosz-romboló szövegekben az „orosz eszmét”, köztük az utópikus gondolatot is „dekonstruálják”. Az utópia századvégi „dekonstrukciójára” az egyik legjobb példa V. Sarov „Új vízözön felé” c. regénye, mely a bolsevik forradalom ideológiájaként megjelenített fjodorovi utópia, a „földi paradicsom” eszméjének az abszurditásig lecsupaszított kritikája. Ny. Babenko *New Moszkva* című elbeszélése egy különös „jelen-utópia”: az elbeszélés az orosz gondolkodás és létforma tradicionális „Kelet-Nyugat” kettősségét felszámoló, a szabadság, szuverenitás, demokrácia látszatát nyújtó „szép új világ”, az amerikanizált Moszkva tragikomikus látomása.

A századvégi orosz posztmodern nem kevés vitát vált ki, nemegyszer botrányt kavart az orosz irodalom „erkölcsnemesítő erejének” eszméjétől mind a mai napig megválni képtelen értelmiség soraiban. Kétségtelen, a posztmodern író gyakran provokatív, drasztikusan szókimondó, s kissé másként foglalkozik Oroszország „sorskérdéseivel”, mint akár utópisztikus álmokat szövő, akár apokaliptikus látomások gyötörte elődei. Illusztrációként elég, ha csak Viktor Jerofejevet idézzük, egy rövid részletet az egymással „diverzáns tapasztalataikat megosztó” James Bond és Szolzsenyicin elképzelt párbeszédéből:

- „– Hallottam, hogy maga egész jó író – mosolygott James Bond.
- Nincs nálam jobb – göcögött jólesően Szolzsenyicin.
- Hát Oroszország hogy van? – érdeklődött az angol ügynök.
- Szarul – komorodott el Szolzsenyicin.”

SZŐKE KATALIN

A XX. századi orosz irodalom „szubkulturális” szövege

Mihail Bahtyin egyik központi gondolata a kultúra „hivatalosan megformált” és „hivatalosan nem megformált”, „népi-karneváli” rétegei között feszülő ellentmondással kapcsolatos, valamint e két szféra kölcsönviszonyának feltárásával az európai irodalom történetében. Bahtyin tanulmányaiban e kölcsönviszony korszakonkénti és országokonkénti változó jellegét elemzi. Véleménye szerint az európai kultúra történetében a magas és alacsony kultúra közötti válaszfal a „történelemben először és utoljára” a reneszánszban dőlt le, olyan alkotásokat adva a világnak, mint *Boccaccio*, *Rabelais*, *Cervantes* és *Shakespeare* művei. Ugyanakkor Bahtyin a maga kultúra-elméletét, noha az első sorban a XX. századi irodalmi és kultúrabölcseleti tapasztalatból táplálkozott, nem alkalmazta a XX. századi orosz irodalom jelenségeire. Voltaképpen Bahtyin elméletének egyik alapvető forrása a XX. századelő orosz kultúra-elméleti irodalma és vallásfilozófiája; ahogy Szilárd Léna *A karnevál-elmélet* című könyvében bebizonyította, a szimbolista második nemzedékéhez tartozó *Vjacseszlav Ivanov* Dionüszosz-kultuszról szóló munkája mintegy megelőlegezte Bahtyin rendszerét.

Az orosz századelő gondolkodásában központi helyet foglal el a kultúra válságának problémája. Az orosz vallásfilozófusok például abból az előfeltevésből indulnak ki, hogy Európában a modern, „szekularizált” kultúra került válságba, s éppen ezért a kiutat a *theonóm kultúra* eszméjének újbóli felélesztésében látják. Véleményük szerint azonban a theonóm kultúra egyetemessége mellett számításba kell venni a nemzeti kultúrák „alternatív” rétegeit is, vagyis a mindenkori „magas” kultúra alatti régiókat: az orosz kultúra esetében a pogánysággal kapcsolatos, mindmáig élő hiedelemvilágot, az ortodoxia dogmáit korrigáló népi vallásosságot, az óhitűek hit- és szokás-világát, a szektákat és a népi(tömeg) tudat egyéb, nem hivatalos kifejeződési formáit. Tulajdonképpen a vallásfilozófusok és a szimbolista művész-gondolkodók alakították ki azt a sajátosan orosz, ám a kor európai gondolkodásának színvonalán álló „szubkultúra”-fogalmat, amely alapvetően különbözik attól, amit a szubkultúra alatt értünk európai értelemben. Amíg az európai szubkultúrák a városi léttel, pontosabban annak perifériájával vannak kapcsolatban, addig az orosz szubkultúra nem szekularizált, a népi vallási tudattal, illetve annak periférikus, extrém megjelenési formáival függ össze. (Nem véletlen, hogy a sztálini légerekben a köztörvényesek gyakran ismert ikonokat, mint például a *Vlagyimiri Istenanyát* tetováltatták magukra.)

Nyikolaj Bergyajev írja 1916-ban, *Az alkotás értelme* című könyvében, hogy az orosz eszme nem más, mint a theonóm kultúra eszméje, amely a theonómia eredendő szabadságán alapul. Ám ugyanakkor a filozófus figyelmeztet arra is, hogy a theonómia szabadságának kiterjesztése az orosz népi tudatra beláthatatlan, ambivalens következményekkel járhat: „Bár az orosz szellem pozitív pólusa az Apokalipszisre irányul, viszont mindig ki van téve annak a veszélynek, hogy negatív pólusával a nihilizmus felé hajlik. Ezért van az, hogy az oroszokat fenyegeti a legnagyobb erővel Isten országa torzképének, az

evilági Isten nélküli hatalomnak az antikrisztusi kísértése. Az orosz nép emiatt – a leginkább apokaliptikus nép.”

Az orosz „szubkultúra”, a népi vallásosság és a szekták majdnem mindegyikének apokaliptikus jellege a fennmaradt emlékekből közismert. A misztikus, benső szellemi utakat kereső szimbolistákat és a szimbolisták holdudvarában alkotó modernista írókat a népi szubkultúra apokaliptikus gondolkodásmódja vonzotta leginkább. A századelő orosz irodalmára általában jellemző a „nem hivatalos” kultúra jelrendszerének képi világgá, sőt, prózateremtő elvvé formálása. Ami viszont felettébb figyelemre méltó, hogy egyes írók, mint például *Andrej Belij* és *Mihail Kuzmin*, egyaránt érdeklődést mutattak mind az európai „titkos tudományok”, az okkultizmus, az ezoterika, a szabadkőművesség stb., mind az orosz népi szubkultúra iránt. A szubkulturális alternatíva megjelenése a századelő orosz prózájában minőségileg új látásmódot, új, narratív nézőpontot eredményez; a szövegvilágot egymással szövevényes kapcsolatban lévő stilizált szubkulturális kódok szervezik. Ilyen lehetséges szubkulturális kód például Belij prózája esetében a rózsakeresztes hagyomány, Kuzmin prózájában pedig az antik homoerotikus kultúra stilizációja. Amíg Belijnél és Kuzminnál az elbeszélő a szubkulturális stilizáció ellenére is a „magas” kultúra nézőpontját képviseli, addig a korszak talán két legeredetibb írója, *Alekszej Remizov* (1877–1957) és *Vaszilij Rozanov* (1856–1919) prózájában radikális nézőpontváltás következik be. Az elbeszélői nézőpont a személyiség-elvet középpontba helyező magas kultúrával szemben egy stilizált „szubkultúra”, a démonikusan személytelen tömeglét szemléletét imitálja.

A századelő irodalmában a stilizált szubkulturális nézőpont megjelenése a XIX. századi klasszikus orosz irodalom, *Dosztojevszkij* és *Tolsztoj* regényeiben megjelenő erkölcsfilozófiai dilemmák relativizációját, s egyúttal esztétizálását is eredményezi. A XIX. századi irodalom toposzaiból és eszmetöredékeiből ily módon modern szövegmitosz alakul ki, amely a vezérmotívumokból építkező, úgynevezett *ornamentális prózában* ölt testet. Ebben a szövegmitoszban kel új életre a XIX. századi orosz irodalom egyik örök toposza, a „kisember”-legenda is. Amíg *Fjodor Szologub: A kis ember* című elbeszélésében még a magas kultúra ironikus-abszurd nézőpontjából ábrázolódik a kisember-figura szubkulturális létének paradoxona, addig Remizov és Rozanov prózája már egyenesen megteremti a groteszk, „kisemberi” nézőpontot. A remizovi és rozanovi elbeszélő az irodalmi kisemberben véli felfedezni az orosz ember „ősképet”, s e metatextus kínálta „alulnézetből”, a gogoli csinovnyik és Dosztojevszkij odúlakója torzszánalmas szemszögéből teszi fel újra az „örök kérdéseket”, a tipikusan orosz dilemmákat. E stilizált szubkulturális nézőpont a szépirodalmi hagyományon kívül konkrét, nem hivatalos és nem kanonikus szövegekre is épít, ezeket teszi meg művészi gondolkodása kiindulási pontjának. Remizov mindebből sajátos műfajt teremt, a „pereszka” (átirat) műfaját, vagyis az elbeszélő „újrameséli”, átél, beszélt nyelvre hangszereli a poros dokumentumok, a régi orosz irodalom, a folklór-legendák, az apokrifok és a népi vallásos énekek szűzségét. Rozanov külön könyvet szentel az orosz szektáknak, melyben intim hangvételben tárgyalja a különféle orosz szekták, a *blishti* (flagellánsok), a *sztrigolnyikok* és a *szkopcok* „apokaliptikus” hiedelemvilágát és rituális gyakorlatát. Az *Apokaliptikus szekta* című esszéjében a szkopcok „prófétájának”, *Kondratyij Szelivanovnak* extrém figuráját idézi fel, aki háromszor(!) vetette alá magát a szkopcok beavatási rituáléjának, a kasztrációnak, abból a célból, hogy végképp megszabaduljon Isten kegyetlen törvényétől, a sors hatalmától. Rozanov a szekta születést tiltó parancsát és a termékenységtagadó, „utópikus” szexualitását ironikus beleéléssel így kom-

mentálja: „Ugyan mi értelme van a világ létének, s az ember bűnös és gyenge voltának, a születések végtelen sorának, ha mindenképp éhínségre, nyomorra, a lelket kiűresítő gondra és szenvedésre született az ember a földre..., nem volna-e jobb, ha az emberek összegyűlnének egy világméretű »hajóban«, és nem várnának arra, mikor ütközik össze a föld más bolygókkal, vagy mikor égeti fel a nap –, hanem kitancolnák, kiszereznek és kicsókolóznak magukat, jóllakna mindegyik a másikkal, s ezáltal egyenesen az Örök Élet, az Örök Álom és Látomás világába jutnának.” A szubkulturális látásmód stilizációja következtében a szépirodalmi mű apokrifá lényegül át (e hagyomány transzformálódik Mihail Bulgakov: *A Mester és Margarita* című regényében is, ahol a betéttörténet, a Mester regénye – apokrif-imitáció), az alkotás, gondolkodás pedig „eretnek” tevékenységgé.

Az orosz avantgárd egyik domináns formateremtő elve a szubkulturális nézőpont megütköztetése az utópiával, tulajdonképpen az orosz kísérleti regény is ezen az eszmétörténeti talajon alakul ki. *Borisz Pilnyak: A meztelen év* című regényében például az orosz káoszt leképező, viharosan kavargó ornamentális próza vezérmotívumai egyaránt felidéznek a „magas” és a „folklór” misztikát, az alkímiától kezdve egészen a pogány rítusokig. *Andrej Platonov* kisregényeinek és elbeszéléseinek önmagukat felejtő hősei pedig olyan nyira beleélik magukat a szubkulturába, a kollektív tudattalanba, hogy az esetükben nem csak én-vesztést, de nyelv-vesztést is von maga után. „Levelező létezőként” (Voscsev, a *Munkagödör* hőse mondja ezt magáról) tévelyegnek e világban, az utópia-hit szinte kiszívja belőlük az életerőt, szívük és lelkük „igaz” törekvései ellenére, létezésük merő absztrakcióvá válik.

Napjaink orosz irodalma, a „posztszovjet irodalom” gyakran posztmodernnek* minősített ága újító törekvéseihez támaszt nem az avantgárd hagyományban, hanem a XX. századelő irodalmában keres. Igaz, az orosz avantgárd néhány irányzata ideológiailag (a kommunista utópia elfogadásával) a jelenlegi orosz társadalom és irodalom szemében diszkreditálta magát, lehet, hogy emiatt kínos manapság ez az örökség. Szimptomatikus, hogy a futurista *Vlagyimir Majakovszkij* munkássága például ma inkább a leleplezés, mintsem a komoly irodalmi átértékelés és elemzés tárgya. A mai orosz prózában tulajdonképpen a századelő gondolkodásában és irodalmában megteremtett stilizált szubkultúra szekularizációja és „dekonstrukciója” megy végbe, vagyis a szubkulturális eredetű mitológémák megütköztetése a tömegirodalom műfajaival, toposzaival, szemléletével. A mai orosz irodalom szubkulturális metatextusában remekül megférnek egymással a nyugati típusú városi szubkultúra oroszosított nyelvi kliséi és az orosz, archaikus tudatot felidéző szövegelemek. E kétféle szubkulturális eredő konfrontációjára épül *Viktor Jerofejev: Az orosz széplány* című regénye, amely lényegét tekintve tipikus szubkulturális tudatregény, a mai Oroszország és a posztszovjet kultúra „alulnézetből”; a narráció egyfelől a nyugati típusú ponyvaregény szemléletét imitálja, másfelől pedig az archaikus, jellegzetesen orosz női princípium „dekonstrukcióját” valósítja meg.

Viktor Jerofejev egyébként *A romlás orosz virágai* (magyarul: Nappali Ház, 1993. 4.) című esszéjében a posztszovjet irodalom, vagyis a mindenkori hivatalossággal szembeni „másik irodalom”, amely az orosz valóság barbárságának tapasztalatából ki-

* Az 1990-es évek elejétől kezdve Oroszországban a posztmodern rendkívül népszerű. Külföldi ideológusainak (Derrida, Rorty, Foucault, Lyotard stb.) több művét fordították le oroszra, mint magyarra. A tekintélyes társadalomtudományi és irodalmi folyóiratokban időről időre vitairatok jelennek meg pro és contra.

indulva tagadja az orosz kultúra túltengő moralizmusát, „szubkulturális” szövegét elemzi. Ez a „másik irodalom” Jerofejev véleménye szerint „az univerzálisból a marginális, a kánontól az apokrif felé távolodik”. A posztszovjet irodalom kialakulását megelőlegezte a lágerirodalom (főként *Varlam Salamov* prózája ebből a szempontból döntő), amely egész Oroszországot zárt szubkulturális világnak, nem hivatalos térnek, „nagy zónának” láttatja, másrészt *Venegyikt Jerofejev: Moszkva-Petuski* című, nagy hatású „kultuszregénye”, amely a 70-es években íródott és a 80-as évek végéig szamizdatban terjedt. A *Moszkva-Petuski* „alulnézete” tulajdonképpen az önéletrajzi hős maszkjának, az egyszerű, szovjet alkoholistának a nézőpontja, akinek „pokoljárása” a szürrealista látomássá stilizált szovjet valóságban képezi a regény szüzségét. A *Moszkva-Petuski* az orosz irodalomban talán az utolsó szó a lelkiségről, a meghasonlott orosz lélekről. Viktor Jerofejev szerint névrokona hívta fel elsőnek a figyelmet arra, hogy a szovjet és az orosz lélek összeegyeztethetetlen.

A szubkulturális műfajok (csasztuska, tolvajdal, anekdota) a mai orosz irodalomban nem csak, hogy átértelmeződnek, de gyakran szövegteremtő elvként is működnek. Ez mindenképp jellemző a *moszkvai konceptualizmus* (ez a csoportosulás a *szoc-art*-tal párhuzamosan jelent meg, melynek világszerte ismert képviselője a festő, *Ilja Kabakov*) képzőművészeti-költészeti irányzatára. A konceptualista költők (*Dmitrij Alekszandrovics Prigov, Lev Rubinsztejn, Timur Kibirov, Szergej Gandlevszkij*) tevékenységüket még a 70-es, 80-as években, a szamizdatban kezdték. A totalitárius kultúra és nyelv ellen lázadtak: szövegeikben az úgynevezett szocialista realizmus esztétikáját idegenítették el, a „hivatalos beszédet” anekdotává, szubkulturális nyelvi gesztussá silányították. A nyelvnek a konceptualista szövegben már nincs közlő funkciója, csupán az intertextualitás érvényes. A konceptuális művészetet egyes teoretikusok (például a Németországban élő *Boris Groys*) „posztszovjet posztmodernnek” nevezik, utalva a konceptualisták azon törekvésére, hogy művészetüket a letűnt kor „múzeumaként” (panoptikumaként) alakítsák. Miután összegyűjtötték a totalitárius kulturális és nyelvi személt jellemző megnyilvánulási módjait, kliséit és manírjait, azt a művészet mágiikus tárgyának rangjára emelik, felidézve megigézik, nehogy életre keljen valaha is.

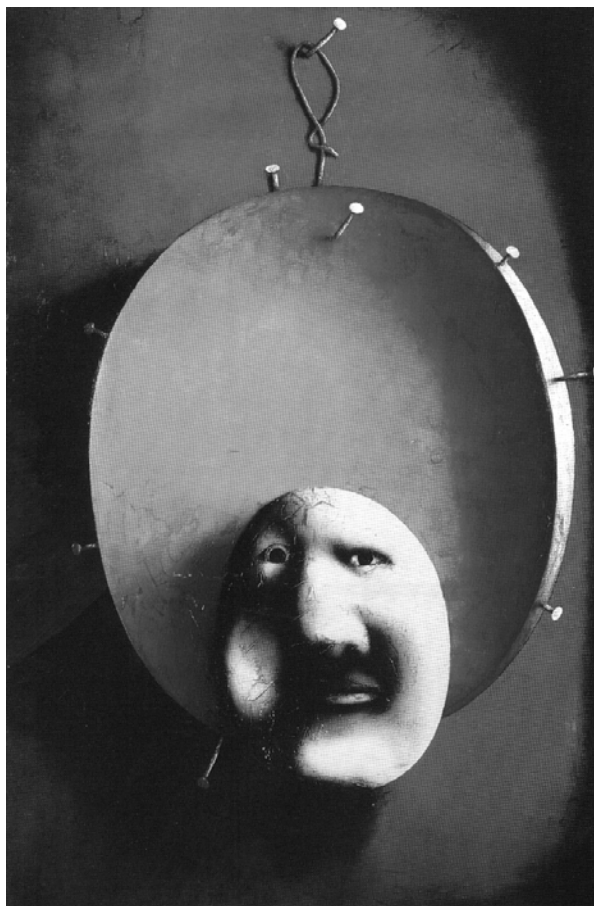
A nyugati tömegkultúra jellemző műfajainak és a szoc-reál-narratívának megütöztetése adja *Vlagyimir Szorokin* (1955) próza-kísérletének a különlegességét. Úgy indul az elbeszélés, mintha egy unalmas szoc-reál mű kezdődne, termelési regény vagy a pozitív hőst középpontba állító „erkölcsnemesítő próza”, majd hirtelen a történet vagy horrorba, vagy nyílt (őszintén szólva, gyakran gusztustalan) pornográfiába csap át. A feszültséget egyfelől a különmű szövegtípusok konfrontációja teremti meg, másfelől a határ relativitása a cenzúrázott (tudatos) és a cenzúrázatlan (tudattalan) beszéd-módok között. Szorokin regényeit (*Marina harmincadik szerelme, Egy hónap Dachauban*) több nyelvre lefordították, ám az utóbbi években úgy tűnik, hogy ez a játék nála egyre öncélúbbá válik, és a létrehozott szövegek esztétikai minősége mintha már tényleg nem lenne magasabb a tömegirodalom szintjénél.

A szubkulturális látásmód stilizációja a mai orosz próza majdnem mindegyik irányzatában megjelenik. Új életre kelnek olyan régi orosz vallási-kulturális sztereotípiák is, mint a *szent eszelős* (jurogyivij) alakja és „beszédmódja”: *Vjacseszlav Pjecuh* regényeiben például nyíltan az óorosz kultúra mitológéimáival játszik, *Jevgenyij Popov* pedig, aki a 70-es, 80-as évek falusi prózából jött, szintén a népi vallásos szubkultúra nyelvi elemeinek felhasználásával újította meg beszédmódját: ily módon e többretegű prózában a cenzúrázatlan beszéd, a káromkodás metafizikai dimenziókat nyer.

Az 1990-es években az orosz próza igazi meglepetése a színvonalas női irodalom megjelenése, melyet kiváló írók sora jelez. A teljesség igénye nélkül feltétlenül megemlítendő itt *Tatjana Tolsztaja*, *Nyina Szadur*, *Valerija Narbikova*, *Ljudmila Ulickaja* és *Ljudmila Petrusovszkaja* neve. Talán *Ljudmila Petrusovszkaja* (1938) az közülük, aki ma már élő klasszikusnak számít, az utóbbi időben Puskin- és Booker-díjjal tüntették ki. Petrusovszkaja az 1960-as évektől kezdve ír, a pangás éveiben félig tiltott írónak számított, elbeszéléseit és színdarabjait csak a 80-as évektől adták ki. Legsikeresebb színműve a *Három lány kében* (1983. ford.: S. Pap Éva), melyet Magyarországon a Katona József Színház mutatott be. Petrusovszkaja mint drámaíró a csehovi tradícióból indul ki: az ő színpadán sem történik jóformán semmi, egymás mellett elbeszélnek a hősök. Ám ezekben az áldialógusokban a szovjet hétköznapiok iszonyú, személytelen kegyetlensége tárul fel, ahol az emberi viszonyok szükségképpen kiüresednek. Petrusovszkaja a klasszikus orosz irodalomból jól ismert létszféra, a „bit” (köznapi, materiális lét) kisszerű, vulgáris konfliktusait beszéli el. A köznapiság pokla tárul fel ezekből a miniatűr novellákból, s a majdnem a végsőig redukált történet azon a nyelven szólal meg, amely ebben a szférában az egyedül hiteles; Petrusovszkaja a „szkaz”-formát alkalmazza, azt az elbeszélő módot, amely egy közvetítő tudat (vagy az elbeszélőé, vagy a hősé) beiktatásával, s annak nyelvi (elsősorban beszéltnyelvi) szignáljaival valószínűsíti az eseményeket. Ez a közvetítő tudat a szkaz-ban tulajdonképpen mindig korlátozott (rendszerint korlátolt is), s noha a mindentudó szerző szerepét imitálja, kompetenciája azonban csak a történetek felületes és torz értékelésére terjed ki. Petrusovszkaja 1995-ben megjelent elbeszéléskötetében, a *Ház titkában* összegyűjtött novelláknak közös vonása a szovjet-orosz tömegember nézőpontjának imitálása. Mellesleg ezekben az elbeszélésekben valódi emberi tragédiákról (betegség, halál, alkoholizmus, a család felbomlása, magány, kilátástalan élet stb.) esik szó kisszerű szovjet díszetek – bankett, társbérlet, dácsa, hivatal, könyvtár – között. A redukált történetet még jobban elszűrke, katarzis-nélkülivé teszi a klisékből álló „szovjet” nyelv, amely már abszolút alkalmatlan az emberi érzések és gondolatok kifejezésére. Mindegyik elbeszélés monológ – voltaképpen a mindent bekebelező, úgynevezett „konyhanyelv”, a pletyka nyelve Petrusovszkaja igazi „hőse”. Ebből a szempontból különösen érdekes *A fecsegő* című elbeszélés, melynek hősnője mindent kibeszél, ezért jóformán egyetlen gondolata sincsen, érzései is kivesztek a tárgyiasító beszédfolyam közepette, s az állandó beszéd paradox módon megszünteti az emberek közötti kommunikációt és kiirtja a másiktól az együttérzés és a kötelező emberi szolidaritás utolsó maradványát is. Mivel *Ljudmila Petrusovszkaja* elbeszéléseiben a narráció a szovjet „kisember” beszűkült, köznapi tudatát imitálja, ezzel egyúttal lelepleződik az a közösségnek nevezett zárt világ, melyben a tömegember létezni kényszerül. Petrusovszkaja elődje ebben a világ-láttatásban Csehovon kívül *Mihail Zsocsenko*, aki az 1920-as években szintén szkaz-formában írott novelláiban először mutatta fel a XIX. századi orosz irodalom szentimentálisan-groteszk kisember-figurájának tökéletes degradációját, átváltozását „proletárrá”, személytelenül kegyetlen, ostoba, szovjet tömegemberré. Petrusovszkaja novelláiban mind a lelkeségen alapuló orosz közösségi lét (szobornosztj), mind az ideológián alapuló szovjet közösségi létforma utópiájának a lebontása megy végbe, az imitált szubkulturális tudat itt már abszolút mértékben „szekularizált”, elvesztette a szembenállás romantikájának extrém ismertető jegeit is. Ez már a nihilizmus, a hétköznapiaság, „a konyha apokalipsze” (Kiss Ilona).

A mai orosz prózában a szubkultúra előtérbe kerülése, a szubkulturális szemlélet imitálása főként úgy értelmezhető, mint az előző (szovjet) korszak hivatalos kultúrája és irodalma, annak kizárólagossága és tiltásai elleni reakció. Ennek a „kegyetlen”, lényegét tekintve „ellenálló” irodalomnak a túlsúlya – annak ellenére, hogy a régi hivatalosság mára már megszűnt – bizonyos értelemben a mai orosz próza válságát jelzi. Viktor Jerofejev fent említett esszéjében szintén úgy tartja, hogy az orosz irodalomban a „rossz önkifejeződése lezárult”. A „hogyan tovább?” kérdésére azonban nem könnyű választ találni. Noha rendkívül érdekes az Oroszországban egyre-inkább terjedő nyugati tömegkultúra konfrontációja az orosz szubkultúrával, megmarad itt is a kérdés, mint mindenütt Európában, hogy mennyire lesz ellenálló az orosz kultúra immunrendszere az amerikanizált „kulturális vírusokkal” (Boris Groys) szemben, illetve, hogyan újíthatók meg – vagy, megújíthatók-e egyáltalán – eredendő értékei?

GOREITY JÓZSEF

A „kis ember” „kisember”

Fjodor Szologub (1863–1927) az orosz századforduló irodalmának jeles képviselője, meghatározó egyénisége. Ezt a tényt két alapvető okból igyekszem hangsúlyozni. Az egyik az, hogy az 1917-et követő hetven évben a szovjet irodalomtörténet-írás számára egyáltalán nem volt evidens, hogy Szologub a modern orosz próza kiemelkedő alakja. A *Melkij besz* (magyarul *Undok ördög* címmel látott napvilágot) című regényén kívül mindössze egy válogatott verseit tartalmazó kötet jelenhetett meg tőle ez alatt az idő alatt; a forradalom előtt kiadott, húsz kötetből álló *Összes művei* hozzáférhetetlenné váltak, legfeljebb a Wilhelm Fink Verlag müncheni kiadásában voltak olvashatók. A szovjet kritika Szologub műveit a pejoratív, degradáló értelemben használt „dekadens” szóval minősítette, ami alól csak a már említett regény képezett kivételt, amennyiben – tévesen – az orosz realista tradíció viszonylag jól sikerült folytatását látták benne. A másik ok, amiért az említett tényt igyekszem leszögezni, hogy a századelő kritikusai éppúgy, mint napjaink orosz irodalomtörténet-írásának képviselői a Szologub-próza értékelése közben talán egyetlen megállapításban egyeznek meg, abban, hogy Szologub a modern orosz próza meghatározó tényezője. Minden másban teljességgel megoszlanak a róla kialakított vélemények: a szimbolisták idősebb vagy fiatalabb nemzedékéhez tartozik-e; szimbolista-e egyáltalán; „innen” vagy „túl” van-e a szimbolizmuson; a századelő neomítoszainak zárt struktúrája, avagy a posztmodernség nyitott struktúrája jellemző-e rá; esetleg ő lenne az orosz irodalmi naturalizmus színvonalas megjelenítője; a 19. századi irodalmi hagyomány betetőzője-e vagy azzal szakító szerző; az élet értelmét kutató, műveiben filozófiai mélységeket feltáró gondolkodó-e, vagy inkább „csak” zseniális formai újító; netán formai szempontból abszolút tradicionális, ám az orosz „átkozott kérdések”-re a humanista hagyománytól eltérő válaszokat adó író; jellegzetesen orosz jelenség-e avagy az orosz kultúrában szokatlan, magányos alkotó – mindezek a kérdések és válaszok újra és újra felbukkannak a Szologubról írott szakmunkákban. Még mindig helytállónak – bár a probléma megoldását illetően meddőnek – tetszik az a megállapításom, amit évekkal ezelőtt volt szerencsém leírni, hogy tudniillik Szologub az orosz irodalom talán legrejtélyesebb alakja.

Az újabb kritikákból mindenesetre kitetszik: Szologub életműve, különös tekintettel esztétikai tárgyú elméleti írásaira és szépprózájára, nem kerülhető meg. *Tyazsolije szni* (*Nehéz álmok*), *Melkij besz* (*A kis ördög*), *Tvorimaja legenda* (*Legenda születik*) című regényei, valamint kisprózájának legjellegzetesebb és legkitűnőbb darabjai: *Szvet i tye-nyyi* (*Fény és árnyak*), *Kraszota* (*Szépség*), *Zsalo szmertyi* (*A halál fullánkja*), *Belaja szobaka* (*A fehér kutya*), *Zverinij bit* (*Allati élet*) az orosz prózában a századfordulón bekövetkezett fordulat előidézői, olyan 20. századi szerzők inspirálói, mint Jevgenyij Zamjatin, Mihail Bulgakov, Vladimir Nabokov vagy Viktor Jerofejev; az európai irodalommal való összehasonlításban pedig Franz Kafka műveinek méltó megfelelői.

Írásai – műfaji hovatartozásuktól függetlenül – egységes szövegkorpuszt alkotnak: mindegyikben megtalálhatjuk a provinciális kisváros fojtó atmoszféráját, a földi élet értelmetlenségét, a halálkultuszt, a rejtett vagy nyílt erotikát, a durva testiséget. Szövegei hangsúlyozottan „másodlagos anyag”-ból: irodalmi és mitológiai idézetekből, allú-

ziókból állnak, létrehozva egy olyan groteszk és parodisztikus szövegkonstrukciót, melynek a valósághoz, a mimézissel létrehozott realizmushoz vajmi kevés köze van. Első regényében, a *Nehéz álmok* címűben a naturalisztikus színekkel megfestett vidéki kisváros nyomasztó légköre csak a realista tradíció elvárasi horizontjával rendelkező olvasó számára mutatkozik meg valóságként, ugyanakkor – mint Sz. Iljov kimutatta – a mű a karneváli nevetés jegyében született. A *kis ördög* című regényében az említett technika révén Szologub létrehozta „a” realista regényt, ami sokkal inkább a 19. századi realista regénytípusok összességének paródiája. A *Legenda születik* című trilógiájában pedig a lovagi eposzok és lovagregények kliséiből alkot meg egy – Ariosto *Orlando Furioso*jához hasonlóan szerkesztett – színes szövedarabokból lazán összevarrott regényszövetet, amely minden lovagregény-paródia mivolta mellett is látszhat akár karriertörténetnek, akár utópiának, esetleg egy bonyolult beavatási szertartás ezoterikus történetének (a főhős neve, a Trirodov „háromszor született”-et jelent).

Írásművészetének egyik jellegzetes darabja a jelen összeállításban közölt *A kis ember* (*Malenykij cselovek*) című elbeszélése, mely 1907-ben jelent meg nyomtatásban először, vagyis a magyar olvasó, akinek talán túlságosan „kafkásan” hat ez az írás, kénytelen tudomásul venni, hogy a Szologub-mű Kafka legjobb írásainál tíz-tizenöt évvel korábban született.

A kis ember című elbeszélés – úgy vélem – látványosan reprezentálja azokat a problémákat, amelyeket a Szologub-kritika mind a mai napig nem tudott megoldani. Az írás nyilvánvalóan kapcsolódik az orosz irodalmi tradícióhoz, elsősorban Gogol, Dosztojevszkij és Csehov kisember-hőseihez. Csakhogy Szologub a rá olyannyira jellemző nyelvi játék segítségével, a konkrét és az átvitt jelentés határainak elmosásával eléri, hogy a klasszikus orosz irodalomból származó „kisember” egyúttal „kis ember” is lesz, s a nyelvi játék köré szőtt banálisan hétköznapi, ám éppen banalitásában fantasztikus és abszurd történet során a „kis ember” „kisember” olyannyira kicsiny lesz, hogy elfújja a szél, azaz fizikai valójában is eltűnik. Mindeközben a történet nem szűnik meg arról is szólni, amiről Viktor Jerofejev is beszél a Szologubbal foglalkozó kitűnő esszéjében: Szologub úgy idézi meg az orosz irodalmi tradíciót, hogy közben teljességgel kifordítja, abszurdá teszi, érvényteleníti, s ezzel egy új típusú próza körvonalait vázolja fel. A kisember-problematikának – úgy, ahogyan az a klasszikus orosz irodalomban a kisember iránti valamiféle humanista együttérzéssel megjelenítődött – vége szakadt, főként azért, mert Szologub véleménye szerint nincs értelme humanizmusról beszélni ott, ahol csak embernek látszó egyedek mozognak egy amúgy is embertelen közegben.

Vagyis, egyfelől tisztán irodalmi, esztétikai szempontból ítélve Szologub egész írásművésze, így *A kis ember* című elbeszélése is lehetővé tette, hogy a 20. századi orosz irodalom felszabaduljon a hagyományos humanista koncepció nyomasztó „monologikussága” alól. Másfelől a „kisember” „kis ember”-ként történő eltüntetésével megjelenített egy olyan világszemléleti problémát, amit Pjotr Vajl *A hős halála* című esszéjében fogalmazott meg a közelmúltban – sajnos Szologub írásának említése nélkül –, hogy tudniillik a kisember a 20. században a könyvek lapjairól az életbe került, előidézve a 20. század legnagyobb kataklizmáit, amelyek a kisembernek mellesleg még csak tudomására sem jutottak. A kisember, illetve a kisemberek a világ partikuláris nézőpontjaivá, sajátos szubkultúra hordozóivá, a világ atomizálódásának okává és következményévé váltak.

Szologub mind esztétikájában, mind világnézetében olyat hozott létre, ami a 20. századi orosz irodalomban és kultúrában – a század végére ez egyre nyilvánvalóbb – aktuális és meghatározó érvényű. Művésze nem véletlenül éli tehát napjainkban reneszánszát.

FJODOR SZOLOGUB

A kis ember

1.

Jakov Alekszejevics Szaranyinnak épp egy kevéske hiányzott ahhoz, hogy közép-termetű legyen; felesége, a kereskedőcsaládból való Aglaja Nyikiforovna viszont magas és testes volt. Ez a húszéves asszony már most, a házasságkötést követő első évben olyan terebélyes volt, hogy kicsi és csenevész férje mellett valóságos óriásnak látszott.

„És ha még hízni fog?” – tűnődött Jakov Alekszejevics.

Tűnődött, habár szerelemből nősült: a lány és a hozománya irántiból.

A házastársak természetének különbsége gyakran váltotta ki az ismerősök gúnyos megjegyzéseit. Ezek az ártatlan tréfák megmérgezték Szaranyin életét, Aglaja Nyikiforovnáat viszont szórakoztatták.

Egy alkalommal, a munkatársakkal eltöltött estét követően, ahol meglehetősen sok ugratásban volt része, Szaranyin egészen lehangoltan tért haza.

Az ágyban, ahogy Aglaja mellett feküdt, dohogott és veszekedett. Aglaja lustán és kelletlenül, álmos hangon válaszolgatott neki:

– Most mit csináljak? Nem tehetek róla.

Nagyon nyugodt, békés természetű asszony volt.

Szaranyin azt dörögte:

– Ne falj be annyi húst, ne zabálj annyi zsírosat; naphosszat cukorkával tömőd magad.

– Nem bírom megállni, hogy ne egyek, hiszen olyan jó étvágyam van – mondta Aglaja. – Amikor lány voltam, még ennél is jobb étvágyam volt.

– El tudom képzelni! Tán egy egész bikát fölfaltál egyszerre?

– Egy bikát nem lehet egyszerre megenni – vetette ellene nyugodtan Aglaja.

Aztán gyorsan el is aludt, Szaranyin viszont képtelen volt aludni ezen a különös őszi éjszakán.

Sokáig forgott egyik oldaláról a másikra.

Ha az orosz ember nem bír aludni, elmélkedni kezd. Szaranyin is ennek a foglalatosságnak adta át magát, ami pedig máskor oly kevésbé volt jellemző rá. Hiszen csinovnyik volt: nem volt miről és nem volt miért túl sokat gondolkodnia.

„Kell, hogy legyen erre valami szer – gondolkodott Szaranyin. A tudomány napról napra csodálatos eredményekkel szolgál; Amerikában az embernek olyan orrot formálnak, amelyet csak akar, az ábrázatán pedig új bőrt növesztenek. És micsoda operációkat csinálnak – meglékelik a koponyát, felvágják, aztán bevarrják a beleket, a szívet. Miért ne lenne akkor valami olyan szer, ami vagy engem növesztene meg, vagy Aglaját fogyasztaná le? Esetleg valami titkos szer. De hogy találjam meg? Hogyan? Persze ha itt fekszel, biztosan nem leled meg. A fekvő kő alá még a víz se folyik be. Keresni kell... A titkos szert! Lehetséges, hogy a feltalálója itt járkál az utcán és éppen vevőt keres. Hogy is lenne másképp? Újságban csak nem hirdetheti. Az utcán, házalva, feketén bármit el lehet adni – ez nagyon is lehetséges. Mászkal és titokban felkínálja. Aki nek titkos szerre van szüksége, az nem heverészhét az ágyában.”

Szaranyin, miután ezt kiokoskodta, serényen öltözködni kezdett, miközben orra alá dűnnyögte: „Éjjel tizenkét órákor.”

Nem tartott attól, hogy felébreszti feleségét. Tudta, hogy Aglaja mélyen alszik.

– Mint egy kupec – mondta fennhangon; „mint egy paraszt” – gondolta magában.

Felöltözött és kiment az utcára. Egyáltalán nem volt álmos. A lelke könnyű volt, a hangulata pedig olyan, mint azé, aki hozzászókkott a kalandokhoz, és most új, érdekes esemény előtt áll.

Ez a békés csinovnyik, aki csendesesen, eseménytelenül élt le egy harmadszázadot, most hirtelen a vad pusztaságok kalandra éhes, szabad vadászát – Cooper vagy Mein Read hőst – érezte meg magában.

De miután a szokott úton – a hivatal irányában – megtett néhány lépést, megállt és elgondolkodott. Hová is megy tulajdonképpen? Minden csendes és nyugalmas volt, olyan nyugalmas, hogy az utca egy hatalmas ház szokványos, veszélytelen, minden külső és meglepetéstől elzárt folyosójának tetszett. A kapukban aludtak a házmesterek. Az utcasarkon rendőr posztolt. Égtek a gázlámpák. A járdakockák és az utcakövek bizonytalanul megcsillantak az imént elállt eső nedvességében.

Szaranyin gondolataiba merült, csendes zavarodottságban elindult egyenesen, majd jobbra fordult...

2.

Két utca találkozásánál a gázlámpák fényében egy feléje közeledő embert vett észre, és szívét valami örömteli előérzet szorította össze.

Nagyon furcsa alak volt, mintha a középkorból lépett volna elő.

Élénk színű köpeny, széles öv. Magas, csúcsos, feketemintás süveg. Sáfrányszínűre festett, hosszú, hegyes szakáll. Csillogóan fehér fogak. Égő fekete szem. Papucsba bújtatott láb.

„Örmény!” – gondolta valami miatt Szaranyin.

Az örmény odament hozzá és azt mondta:

– Lelkecském, mit keresel itt az éjszakában? Mennél inkább aludni vagy a széplányokhoz. Akarod, hogy odavigyelek?

– Nem, a magam széplánya is több, mint elég nekem – mondta Szaranyin.

És bizalmasan elmondta az örménynek bánatát.

Az örmény kivillantotta fogait és felnyerített.

– Az asszony nagydarab, a férj kicsinyke – ha meg akarja csókolni, létrát kell állítani. Aj, nagyon jó!

– Mi ebben a jó?

– Gyere velem, segítek én egy ilyen jó emberen.

Sokáig mentek a csendes, folyosószerű utcákon, elől az örmény, mögötte Szaranyin.

Egyik lámpától a másikig furcsa változás ment végbe az örményen. A sötétben megnőtt, és minél távolabb kerültek a lámpától, annál hatalmasabb lett. Időnként úgy hatott, mintha süvegének hegyes csúcsa a házak fölé, a felhős égig ért volna. Aztán ahogy közeledett a fényhez, egyre kisebb lett, a lámpánál pedig eredeti méreteiben mutatkozott meg, és egy egyszerű, hétköznapi, köpenyes szatócsnak látszott. És, különös dolog, Szaranyin egyáltalán nem csodálkozott ezen a jelenségen. Olyan bizalomteljes

hangulat vett rajta erőt, hogy az arab mesék legszínesebb csodái is olyan szokványosaknak tetszettek volna előtte, mint a szürke hétköznapiaság egyhangú és unalmas eseményei.

Egy szokványos külsejű, ötemeletes sárga ház kapuja előtt álltak meg. A kapunál lévő lámpa fényében kirajzolódott a házszám. Szaranyin leolvasta:

– 41.

Beléptek az udvarra. Felmentek a hátsó szárny lépcsőjén. A lépcső félhomályban derengett. De az ajtóra, mely előtt az örmény megállt, egy halvány lámpa fénye vetült, – így Szaranyin kivethette a következő számot:

– 43.

Az örmény a zsebébe nyúlt, kivett onnan egy kis csengettyűt, olyat, amilyennel a nyaralókban szokták a szolgát hívni, és csengetett. Tisztán, ezüstösen csengett a csengő hangja.

Az ajtó azon nyomban kinyílt. Az ajtóban egy szép, mezítláb, barna bőrű, élénkpiros ajkú kislány állt. Fehér fogai elővillantak, amint se nem örömtelen, se nem gúnyosan elmosolyodott. És úgy tűnt, hogy állandóan mosolyog. A bájos fiúcska szeme zöldes fénnel égett. Teste hajlékony volt, mint egy macskáé, és elmosódó, mint egy csendes álomkép árnya. Nézte Szaranyint és mosolygott. Szaranyint félelem fogta el.

Beléptek. A fiú könnyeden és ügyesen meghajolt, becsukta az ajtót, és kezében lámpást tartva, elindult előttük a folyosón. Kinyitott egy ajtót, ismét tett egy elmosódó mozdulatot és nevetett.

Különös, sötét, szűk szoba, a falak mentén szekrények, bennük mindenféle fiolák, üvegcsék, butéliák. Különös, nyugtalanító és érthetetlen illat terjengett.

Az örmény meggyújtott egy lámpát, kinyitott egy szekrényt, kotorászott benne és kivett onnan egy zöldes színű folyadékkal teli fiolát.

– Jóféle cseppek – mondta –, ha egy pohár vízhez hozzáadsz egy ilyen cseppet, csendesen elalszik és nem ébred fel többet.

– Nem, nekem nem ez kell – mondta bosszúsan Szaranyin –, hisz én nem ezért jöttem.

– Lelkecském – szólalt meg meggyőző hangon az örmény –, elveszel egy másik nőt, hozzád való termetűt – ez lenne a legegyszerűbb.

– Nem kell! – kiáltotta Szaranyin.

– Jól van, ne kiabálj – szakította félbe az örmény. – Miért haragszol, lelkecském, csak feleslegesen felizgatod magad. Ha nem kell, ne vedd meg. Adok másmit. Csak-hogy az drága, ajaj, nagyon drága.

Az örmény leguggolt, amitől hosszú figurája nevetségesnek tetszett, és elővett egy négyszögletű üveget. Benne áttetsző folyadék csillogott. Az örmény halkán, titokzatos képpel azt mondta:

– Megiszol egy cseppet – egy fontot fogysz; megiszol negyven cseppet – egy egész pudot fogysz. Egy csepp – egy font. Egy csepp – egy rubel. Számláld a cseppeket, add a rubeleket.

Szaranyint forró öröm öntötte el.

„Mennyi kell vajon? – gondolta. – Aglaja biztosan nyom vagy öt pudot. Ha lead három pudot, takaros kis asszonyka marad belőle. Ez így jó lesz.”

– Adjál százhusz cseppet.

Az örmény a fejét ingatta:

– Sokat akarsz, rossz vége lesz.

Szaranyin felcsattant:

– Az már az én dolgom.

Az örmény fürkészve nézett rá.

– Számold le a pénzt.

Szaranyin elővette a pénztárcáját.

„Az egész mai nyereményem, és még a magaméból is ki kell egészítenem” – gondolta.

Az örmény ezalatt elővett egy kristályüvegcsét és csepegtetni kezdett.

Szaranyin lelkében hirtelen kétely lángolt fel.

Százhusz rubel – nem kis pénz. És ha becsapja?

– És valóban hatnak a cseppek? – kérdezte Szaranyin határozatlanul.

– Az árut kipróbálva adjuk – mondta a házigazda. – Azonnal bemutatom a hatását.

Gaspar – rikkantotta.

Bejött az előbbi mezítlábas fiú. Piros zeke és kék rövidnadrág volt rajta. Napbarnította lábszára térdén felülig kilátszott. Lába formás, szép volt, és ügyesen, gyorsan mozgott.

Az örmény intett a kezével. Gaspar fürgén levetette ruháját. Odament az asztalhoz.

A gyertyák halványan megvilágították sárga, kecses, erős és szép testét. Engedelmes, bűnös mosolyát. Fekete szemét, alatta a kék karikákat.

Az örmény folytatta:

– Ha tisztán iszod – azonnal hatni kezd. Ha vízben vagy borban oldod fel – olyan lassan, hogy észre sem veszed. Ha rosszul kevered el – ugrásokban hat, az úgy nem szép.

Fogott egy keskeny, beosztásokkal ellátott poharat, öntött a folyadékból, és odaadta Gasparnak. Gaspar az olyan elkényeztetett gyerek grimaszával, akinek édességet adtak, fenéig kiitta a folyadékot, aztán hátravetette a fejét és hosszú, éles, kígyófulánkra emlékeztető nyelvvel kinyalta az utolsó édes cseppeket is – és abban a pillanatban, Szaranyin szeme láttára zsugorodni kezdett. Egyenesen állt, ránézett Szaranyinra, nevetett, és úgy változott, mint a virágvasárnapkor vett játékbaba, amelyik összehorpad, ha kiengedik belőle a levegőt.

Aztán az örmény megfogta a könyökénél és az asztalra állította. A fiú akkora volt, mint egy gyertya. Táncolt és grimaszolt.

– És most így mi lesz vele? – kérdezte Szaranyin.

– Lelkecském, újra megnövesztjük – válaszolta az örmény.

Kinyitotta a szekrényt, és levett a felső polcról egy másik, hasonlóan furcsa alakú edénykét. Ebben zöld színű folyadék volt. Egy aprócska serlegbe, akkorába, mint egy gyűszű, az örmény öntött belőle egy kicsit. Odanyújtotta Gasparnak.

Gaspar ugyanúgy kiitta, mint az előbb.

Lassan de biztosan, ahhoz hasonlóan, ahogy a fürdőkádban emelkedik a víz szintje, a meztelen fiú egyre nagyobb és nagyobb lett. Végül ugyanakkora lett, mint korábban volt.

Az örmény azt mondta:

– Idd, amivel akarod: borral, vízzel, tejjel, csak orosz kvasszal ne idd, mert vedleni fogsz tőle.

3.

Eltelt néhány nap.
Szaranyin ragyogott az örömtől. Titokzatosan mosolygott.
Alkalomra várt.
És kivárta.
Aglaja fejfájásra panaszkodott.
– Nekem van egy szerem – mondta Szaranyin –, az kiválóan hat.
– Semmiféle szer nem segít – mondta savanyú grimaszt vágva Aglaja.
– De, ez segíteni fog. Ezt egy örménytől szereztem.
Olyan meggyőzően mondta, hogy Aglaja hinni kezdett az örménytől származó szer hatásosságában.
– Hát? Rendben van, add ide.
Szaranyin hozta az üvegcsét.
– Undorító? – kérdezte Aglaja.
– Ízre is csodálatos, és kiválóan is hat. Csak legyöngít egy kicsit.
Aglaja vágott egy grimaszt.
– Idd csak meg.
– Borral nem lehet?
– De lehet.
– De te is igyál velem egy kis bort – mondta szeszélyesen Aglaja.
Szaranyin kitöltött két pohár bort, majd a felesége poharába beleöntötte a gyógy-
szert is.
– Fázom egy kicsit – mondta halkán és lustán Aglaja –, elkelne a kendőm.
Szaranyin kiszaladt a kendőért. Amikor visszatért, a poharak úgy álltak, mint az
előbb. Aglaja ült és mosolygott.
Szaranyin bebugyolálta a kendőbe.
– Most már mintha jobban lennék – mondta Aglaja –, megigyam azért?
– Idd csak meg! – kiáltotta Szaranyin. – Egészségedre váljék.
Ő is megfogta a saját poharát. Kiitták.
Aglaja nevetni kezdett.
– Mi az? – kérdezte Szaranyin.
– Összecseréltem a poharakat. Téged gyengítsen le, ne engem.
Szaranyin megremegett. Elsápadt.
– Mit tettél? – kiáltott fel elkeseredésében.
Aglaja csak nevetett. Nevetése undoknak és kegyetlennek tűnt Szaranyin számára.
Hirtelen eszébe jutott, hogy az örménynek van ellenszere is. Elszaladt hozzá.
„Meg fog kopasztani! – gondolta aggodalmaskodva. – De hát mit számít a pénz! In-
kább vegyen el mindent, csakhogy megmeneküljek ennek a szernek szörnyűséges ha-
tásától.”

4.

De a rossz sors, úgy látszik, rászakadt Szaranyinra.
Annak a lakásnak az ajtaján, ahol az örmény lakott, egy lakat lógott. Szaranyin
kétségbeesve ragadta meg a csengőt. A vad reménység feltüzeltte. Kétségbeesetten csen-
getett.

Az ajtón túl hangosan, tisztán, élesen szólt a csengő – olyan kérlelhetetlen tisztsággal, ahogyan a csengők csak üres lakásokban szoktak szólani.

Szaranyin lerohant a házmesterhez. Sápadt volt. Apró izzadságcseppek, olyan aprók, mint harmatcseppek a hideg kövön, ütköztek ki arcán, különösen az orrán.

Berontott a házmesteri lakásba, és azt kiáltotta:

– Hol van Halatjanc?

A házmester, egy apatikus, fekete szakállas muzsik egy csészealjra éppen a teáját szűrte. Szaranyinra sandított. Rendíthetetlen nyugalommal kérdezte:

– Aztán magának mi kéne tőle?

Szaranyin bambán nézett a házmesterre és nem tudta, mit mondjon.

– Ha valami dolga van vele – mondta a házmester gyanakvóan nézve Szaranyinra –, akkor uram jobb, ha elmegy, mert mivel hogy ez örmény, nehogy a rendőrséggel gyűljön meg a baja.

– De hát hol van az az átkozott örmény? – kiáltotta kétségbeesetten Szaranyin. – A 43-as lakásból.

– Nincsen örmény – felelte a házmester. – Volt, az igaz, nem akarom én ezt letagadni, de már nincsen.

– De hát hol van?

– Elutazott.

– Hová? – kiáltotta Szaranyin.

– Ki tudja azt – felelte egykedvűen a házmester. – Kiállította az útlevelét és elutazott külföldre.

Szaranyin elsápadt.

– Értsd meg – mondta remegő hangon –, nekem azonnal szükségem van rá.

Elsírta magát.

A házmester együttérzéssel nézte. Azt mondta:

– Ne szomorkodjon, nagyságos úr. Hiszen ha magának olyan nagy szüksége van arra az átkozott örményre, akkor utazzon maga is külföldre, menjen be ott a lakásnyilvántartóba, és a cím alapján megtalálja.

Szaranyin nem fogta fel a képtelenségét annak, amit a házmester mondott. Felvidult.

Azonnal hazarohant, szélesebben berontott a házfelügyelő irodájába, és azt követelte, hogy haladéktalanul állítsák ki számára az útlevelet. Aztán hirtelen észbe kapott:

– De hát hová utazzam?

5.

Az átkozott szer pedig a maga sorsszerű lassúságával, de biztosan végezte gonosz feladatát. Szaranyin napról napra kisebb és kisebb lett. Ruhája lötyögött rajta.

Az ismerősök csodálkoztak. Azt mondogatták:

– Hogyhogy most még kisebb, mint azelőtt? Nem hord már magas sarkút?

– És le is fogyott.

– Túl sokat dolgozik.

– Szándékosan tönkreteszi magát.

Végül, amikor találkoztak vele, álmélkodni kezdtek:

De hát mi történt magával?

Ismerősei a háta mögött nevetni kezdtek Szaranyinon.

– Visszafelé nő.

– A minimumra törekszik.

A felesége csak valamivel később vette észre. Hogy a szeme láttára, fokozatosan kisebbedett – az lényegtelen volt. A lötyögő ruhájáról vette észre.

Előbb csak nevetett férje természetének szokatlan kisebbedésén. Aztán mérgelődni kezdett.

– Ez már különös és illetlen – mondogatta –, hát hozzámentem volna én egy ilyen liliputihoz?!

Hamarosan át kellett szabni az egész ruhatárát, – minden ruha leesett Szaranyinról, – nadrágja a füléig felért, cilindere a vállára csúszott.

A házmester egyszer benézett a konyhába.

– Mi történik maguknál? – vonta kérdőre szigorúan a szakácsnőt.

– Mintha az az én dolgom lenne! – kiáltotta indulatosan a kövér és szép Matrjona, de azonnal észbe kapott és azt mondta: – Nincsen nálunk semmi különös. Minden úgy van, mint rendesen.

– Csakhogy itt a nagyságos úrnál valami eset forog fenn, talán azt lehet? Valójában elő kellene állítani a rendőrségen – mondta nagyon-nagyon szigorúan a házmester.

Mérgesen fityegett a lánc a pocakján.

Matrjona hirtelen leült a ládára és elsírta magát.

– Ne is mondja, Szipor Pavlovics – kezdte –, a nagyságos úron csak ámulunk-bámulunk, hogy mi lett vele – ésszel föl nem foghatjuk.

– Milyen okból kifolyólag? És milyen alapon? – kiáltott fel mérgesen a házmester. – Ezt talán szabad?

– Az az egyetlen vigasztaló – szipogta a szakácsnő –, hogy kevesebb ételt fogyaszt.

A későbbiekben pedig még kevesebbet.

A szolgál, a szabók és mindenki, akivel Szaranyinnak találkoznia kellett, nem titkolt lenézéssel kezdtek viszonyulni hozzá. Gyakran megesett, hogy ez a kis ember szalad a hivatalba, két kézzel is alig bírja cipelni hatalmas aktatáskáját – háta mögött pedig felhangzik a portás, a házmester, a fuvaros és a gyerekek gúnyos kacaja.

– Az uracska – mondta a házmester.

Sok keserűséget nyelt Szaranyin. Elveszítette a jegygyűrűjét. A felesége jelenetet rendezett. Írt a szüleinek Moszkvába.

„Átkozott örmény!” – gondolta Szaranyin.

Gyakran eszébe jutott: az örmény, amint számlálta a cseppeket, melléöntött egy kicsit a folyadékból.

– Hu! – kiáltotta Szaranyin.

– Semmi baj, lelkecském, ez az én hibám, ez neked nem kerül semmibe.

Elment Szaranyin az orvoshoz is. Az orvos tréfás megjegyzések kíséretében vizsgálta meg. És úgy találta, hogy minden rendben van.

Előfordult, hogy ha Szaranyin elment valakihez, a portás nem engedte be azonnal.

– Hát maga kicsoda?

Szaranyin megmondta.

– Nem is tudom – bizonytalankodott a portás –, mi ilyeneket nem szoktunk fogadni.

6.

A munkahelyén, a hivatalban előbb csak összenéztek, nevettek rajta. Különösen a fiatalabbak. Akakij Akakijevics Basmacskin hivatalnoktársainak tradíciója él.

Később zsörtölődtek. Szitkozódtak is.

A portás már láthatóan kelletlenül segítette le a kabátját.

– Miféle csinovnyik ez – dörmögte –, egy pöttömjankó. Mit kap ettől az ember az ünnepekre?

És hogy presztízst valahogyan megóvja, Szaranyin kénytelen volt gyakrabban és több borralalót adni, mint korábban. Bár ez keveset segített. A portások a pénzt ugyan eltették, de Szaranyinra gyanakvóan néztek.

Szaranyin egyszer elszólta magát valamelyik kollégája előtt, hogy egy örmény tette vele ezt a szörnyűséget. Az örmény ármányról szóló pletyka gyorsan elterjedt a hivatalban. Eljutott persze más hivatalokba is...

A hivatalfőnök egyszer összehívta a folyosón ezzel a kis hivatalnokkal. Csofalkozva vette szemügyre. Semmit sem szólt. Bement a szobájába.

Ekkor úgy gondolták, jelenteni kell. Az igazgató megkérdezte:

– Régóta történt?

Az igazgató-helyettes hebegett-habogott.

– Kár, hogy nem vették észre időben – mondta a választ meg sem várva, mogorván az igazgató. – Különös, hogy én erről eddig nem tudtam. Nagyon sajnálatos.

Hívatta Szaranyint.

Amint Szaranyin az igazgató szobája felé tartott, minden csinovnyik rosszállóan, megrovóan nézett rá.

Aggodalmasan, félve lépett be Szaranyin a főnök irodájába. Még élt benne némi reménység, hogy őexcellenciája valami kitüntető megbízást akar adni neki, amihez éppen a kis termetére van szükség: kiküldetésbe kell mennie a világkiállításra vagy valami titkos megbízatást kap. Ám a mogorva hivatalfőnöki hanghordozásnak már az első taktusaitól eloszlott ez a reménység, mint a füst.

– Üljön le – mondta őexcellenciája egy székre mutatva.

Szaranyin nagy nehezen felkászálódott. Az igazgató dühösen nézte a levegőben kalimpáló csinovnyik-lábakat. Azt kérdezte:

– Szaranyin úr, ismeri-e ön az állami szolgálatról szóló törvényeket, melyeket az államvezetés hozott?

– Excellenciás uram – dadogta Szaranyin, és szolgálatkészen keresztbe tette kezecskéit a mellkasán.

– Hogyan merészelt ön ennyire élesen szembeszegülni a felsőbbség akaratával?

– Higgye el, excellenciás uram...

– Miért csinálta ezt? – kérdezte az igazgató.

De Szaranyin már semmit sem tudott mondani. Elsírta magát. Nagyon könnyen elérzékenyült az utóbbi időben.

Az igazgató ránézett. A fejét csóválta. Majd igen szigorúan megszólalt:

– Szaranyin úr, azért kérttem önt, hogy kijelentsem, az ön megmagyarázhatatlan viselkedése teljességgel tűrhetetlen.

– De hisz, excellenciás uram, úgy hiszem, én mindent elvégzek – dadogta Szaranyin –, ami pedig a termetemet illeti...

– Hát éppen ez az.

– De én nem tehetek erről a szerencsétlenségről.
 – Nem óhajtom eldönteni, hogy ez a különös és illetlen magatartás mennyire szerencsétlenség az ön számára és mennyire nem öntől függ, azt azonban meg kell mondanom, hogy a gondjaimra bízott intézmény számára az ön rendkívüli zsugorodása bizonyosan botrányos: a városban már mindenféle kétes hírek keringenek. Nem ítélek meg persze ezek helytállóságát, azt azonban tudom, hogy ezek a híresztelések az ön viselkedését az örmény szeparatista agitációval hozzák összefüggésbe. Lásza be, hivatalunk nem válhat annak az örmény ármánykodásnak melegágyává, amelynek államunk zsugorítása a célja. Nem alkalmazhatunk olyan hivatalnokokat, akik ilyen különösen viselik magukat.

Szaranyin leugrott a székről, reszketett és nyafogni kezdett:

– A természet játéka, excellenciás uram.

– Különös, de a szolgálat...

Majd megismételte ugyanazt a kérdést:

– Miért csinálta ezt?

– Excellenciás uram, én magam sem tudom, hogyan történt ez velem.

– Micsoda ösztönök! Alacsony termetét kihasználva ön alá tud bújni – bocsánat a kifejezésért – bármelyik hölgy szoknya alá. Ez pedig tűrhetetlen.

– En ilyet sohasem csinálnék – jajdult fel Szaranyin.

De az igazgató nem figyelt rá. Így folytatta:

– És még azt is hallottam, hogy ön ezt a japánokkal való együttérzésből csinálja. No de mindennek van határa!

– Hogy akarhatnék én ilyet tenni, excellenciás uram?

– Nem tudom. De kérném abbahagyni. Megmaradhat a hivatalában, de csak valahol vidéken, feltéve, ha ennek a dolognak véget vet, ha visszatér eredeti termetéhez. Egészsége rendbe hozása érdekében kap négyhavi szabadságot. A hivatalban pedig, kérem, ezen túl ne jelenjék meg. A szükséges iratokat eljuttatjuk a lakására. Volt szerencsém!

– Excellenciás uram, én munkaképes vagyok. Minek nekem a szabadság?

– Vegyen ki betegszabadságot.

– De én egészséges vagyok, excellenciás uram.

– Engedtessék meg, nem az.

Szaranyint négyhavi szabadságra küldték.

7.

Hamarosan megérkeztek Aglaja szülei. Ebéd után történt. Aglaja ebéd közben sokat gyötörte férjét. Aztán a szobájába ment.

Szaranyin is bekullogott a szobájába – amely oly hatalmasnak tűnt most számára –, felkecmergett a díványra, behúzódott a sarokba és sírni kezdett. Gyötrő tanácsalanság kínoztta.

Miért éppen őrá szakadt ez a szerencsétlenség? Hallatlan és rettenetes.

Micsoda könnyelműség!

Szipogott és kétségbeesetten suttozta:

– Miért, miért csináltam ezt?

Hirtelen ismerős hangokat hallott az előszoba felől. Ijedtében megremegett. Lábujjhegyen odalopózott a mosdóhoz – nehogy észrevegyék kisírt szemét. De még megmosdania is nehéz volt – széket kellett odatolnia.

A vendégek közben beértek a nappaliba. Szaranyin fogadta őket. Meghajolt és motyogott valami értelmetlenséget. Aglaja apja bambán bámult rá kidülledt szemével. Hatalmas, kövér, bikanyakú férfi, kivörösödött arccal. Aglaja őrá ütött.

Amint széles terpeszben megállt veje előtt, vigyázva körbekémlelt, óvatosan megfogta Szaranyin kezét, lehajolt hozzá és visszafojtott hangon azt mondta:

– Azért jöttünk, vejecském, hogy lássunk benneteket.

Látnivaló volt, hogy igyekszik magát politikusan viselni. Puhatolózni akart.

Háta mögül előlépett Aglaja anyja, egy kövér, rosszindulatú asszonyság. Eles hangon rikácsolta:

– Hol van? Hol? Mutasd meg nekem, Aglaja, mutasd meg nekem ezt a Pygmaliont.

Elnézett Szaranyin fölé. Szándékosan nem vette észre. Kalapján a virágok fenyegetően imbolyogtak. Egyenesen Szaranyin felé tartott. Szaranyin visítva félreugrott.

Aglaja elsírta magát és azt mondta:

– Itt van, anyuka.

– Itt vagyok, anyuka – cincogta Szaranyin és összeütötte a bokáját.

– Mit csináltál magaddal, te gazember? Miért rövidültél így meg?

A szolgálólány kuncogott.

– Te pedig, kisanyám, ne kuncogj az urakon.

Aglaja elvörösödött.

– Anyuka, menjünk a társalgóba.

– Nem, előbb mondd meg, te gazember, mi végre zsugorodsz így össze?

– Nono, mama, hagyd ezt – intette le az apa.

Az asszony férjére is rátámadt:

– Megmondtam neked, hogy ne add hozzá simaképűhöz. Látod, igazam lett.

Az apa óvatosan nézegetett Szaranyinra és egyre a politikára akarta terelni a szót.

– A japánok – mondta –, viszonylag kis termetűek, de láthatóan igen eszes és mellesleg nagyon talpraesett nép.

8.

És Szaranyin egyre kisebb és kisebb lett. Már nyugodtan közlekedhetett az asztal alatt. És minden nappal egyre parányibbá vált. Szabadságát még nem használta ki teljesen. Éppen csak nem járt be a hivatalba. Elutazni pedig még nem készültek.

Aglaja hol gyötörte, hol pedig sírt és azt mondogatta:

– Hová vigyek én egy ilyet? Szégyen és gyalázat.

Átmenni a dolgozóból az ebédlőbe – meglehetősen komoly távolság megtételét jelentette. Hát még a székre felmászni...

Egyébként a fáradság önmagában véve kellemes dolog volt. Éhes lett tőle, s ez reményt adott a növekedésre. Szaranyin szinte rávetette magát az ételre. Miniatűr méreteihez képest jóval nagyobb adagokat falt be. Mégsem nőtt. Ellenkezőleg: egyre parányibb és parányibb lett. Mindennél nagyobb baj volt, hogy a zsugorodás időnként ug-rásszerűen, a lehető legrosszabbkor következett be. Mint valami bűvészmutatvány.

Aglaja kiagyalta, hogy kisfiúnak fogja kiadni és beírhatja a gimnáziumba. Elment a legközelebbibe. De az igazgatóval folytatott beszélgetés visszariasztotta.

Kérték az iratait. Kiderült, hogy a terv megvalósíthatatlan.

Az igazgató teljes megütközéssel mondta Aglájának:

Nem vehetünk fel egy udvari tanácsost. Mit csináljunk itt vele? Ha mondjuk a tanár a sarokba akarná állítani, ő azt mondhatná: én a Szent Anna-rend lovagja vagyok. Ez pedig felettébb kényelmetlen lenne.

Aglaja könyörgő ábrázatot öltött és kérlelni kezdte az igazgatót.

– Nem lehetne mégis elrendezni valahogy? Nem fog szemtelenkedni, erről magam kezeskedem.

Az igazgató azonban hajthatatlan maradt.

– Nem – mondta csökönyösen –, csinovnyikot nem vehetünk fel a gimnáziumba. Seholy, egyetlen körrendeletben sem rendelkeznek erről. Az előjárót pedig ilyen kéréssel felkeresni igazán nagyon kínos. Hogy néznének ott az emberre? Még valami nagy kellemetlenség származhatna belőle. Nem, semmiképpen sem lehetséges. De ha akar, forduljon a tanfelügyelőhöz.

Aglaja azonban nem szánta rá magát, hogy az előjáróságra menjen.

9.

Egyszer egy jól fésült, fényesre nyalt hajú fiatalember érkezett Aglájához. Nagyon gálánsan ütötte össze a bokáját. Bemutatkozott:

– A Strigal & Co. képviselője vagyok. Ez egy első osztályú üzlet a fővárosi arisztokrácia legforgalmasabb központjában. Megrendelőink nagy része a társadalom legelőkelőbb, legmagasabb köreiből való.

Aglaja minden eshetőségre számítva rákacsintott a híres cég képviselőjére. Vastag karjának súlyos mozdulatával székkal kínálta. A fénynek háttal ült le. Oldalra billentette fejét. Várakozóan hallgatott.

A kifogástalanul fésült fiatalember folytatta:

– Megtudtuk, hogy hitvestársa méltóztatott igen originálisan miniatűr méretet ölteni. Ezért cégünk, a férfi és női divat legújabb áramlatainak elébe menve bátorkodik felajánlani önnek, asszonyom, hogy reklám céljából a legjobb párizsi divat szerint tértésmentesen varr férje számára öltönyöket.

– Ingyen? – kérdezte lustán Aglaja.

– Nem csak hogy ingyen, asszonyom, hanem az ön javára juttatott fizetéssel, igaz, egy aprócska, ám könnyen teljesíthető feltétel mellett.

Közben Szaranyin, miután meghallotta, hogy róla van szó, besettenkedett a társalgóba. Aztán járkálni kezdett a kifogástalanul fésült fiatalember körül. Köhécselt, sarkacskáival kopogott. Nagyon bosszantotta, hogy a Strigal & Co. képviselője a legcsekélyebb figyelmet sem fordítja rá.

Végül odaszaladt a fiatalemberhez. Hangosan rikkantotta:

– Önnek talán nem említették, hogy én is itthon vagyok?

A híres cég képviselője felállt. Gálánsan összeütötte bokáját. Aztán leült. Újra Aglájához fordult:

– Egy egészen aprócska feltétel.

Szaranyin megvetően felhorkant. Aglaja elnevette magát. Ragyogó, kíváncsi tekintettel sürgette:

– Na mondja, miféle feltétellel van szó.

– Feltételünk az, hogy az úr, mint élő reklám, méltóztassék helyet foglalni üzletünk kirakatában.

Aglaja kárörvendőn felkacagott.

– Kitűnő. Legalább eltűnik a szemem elől.

– Tiltakozom – sipított éles hangon Szaranyin. – Én ebbe nem egyezem bele. Én udvari tanácsos és lovag vagyok. Egy üzlet kirakatában ülni mint reklám – számomra ez nevetséges.

– Hallgass – rikkantotta Aglaja –, téged senki sem kérdezett.

– Hogyhogy nem kérdezett? – süvítette Szaranyin. – Meddig fogom még túrni az idegenek ármánykodását?

– Uraságod téved – vetette ellene udvariasan a fiatalember. – Üzletünknek semmi köze sincs semmiféle idegen elemekhez. Nálunk csak pravoszlávok és rigai lutheránusok dolgoznak. Nálunk nincsenek zsidók.

– Nem akarok a kirakatban ülni! – kiáltotta Szaranyin.

Toporzékolni kezdett. Aglaja elkapta a karját. Becibálta a hálószerkezetébe.

– Hová cipelsz? – kiabált Szaranyin. – Nem akarom, cressz el.

– Majd én lecsendesítelek – rikkantotta Aglaja.

Becsukta az ajtót.

– Agyonverlek – sziszegte a fogain át.

És ütni kezdte. Hatalmas kezében Szaranyin erőtlenül vonaglott.

– A hatalmamban vagy, te pigmeus. Azt csinálod veled, amit akarok. Zsebre teszek, ha akarom – hogy merészelsz hát szembeszegülni velem?! Én nem nézem a rangodat, én úgy elnászpángolok, hogy az eget is nagybögőnek nézed.

– Panaszra fogok menni! – visította Szaranyin.

Ám hamarosan megértette, hogy minden ellenkezés hiábavaló. Túlságosan kicsi volt, Aglaja pedig, úgy látszik, az ügy érdekében minden erejét latba vetette.

– Elég már, elég már – kiáltotta Szaranyin –, elmegyek a Strigalék kirakatába. Ott fogok ücsörögni – a te szégyened lesz. Magamra aggam az összes kitüntetésem.

Aglaja kacagni kezdett.

– Azt veszed majd magadra, amit Strigal ad neked, – kiáltotta.

Kitaszigálta férjét a társalgóba. Odalökte a képviselőhöz. Azt ordította:

– Fogja! Máris vigye el! A pénzt pedig előre! Minden hónapban!

Szavai hisztérikus kiáltásokként hatottak.

A fiatalember elővette pénztárcáját. Leszámolt kétszáz rubelt.

– Kevés! – kiáltotta Aglaja.

A fiatalember elmosolyodott. Elővett még egy szásrubelest.

– Többre nincs felhatalmazásom – mondta kedvesen. – Egy hónap múlva meg méltóztatik kapni az újabb járandóságot.

Szaranyin fel-alá rohangált a szobában.

– Egy kirakatba! Egy kirakatba! – kiabálta. – Átkozott örmény, mit tettél velem?

S eközben hirtelen vagy kétarasznit újra összement.

10.

Szaranyin hiábavaló könnyei és fájdalma – mi köze mindehhez Strigalnak és társainak?

Ők fizettek. Most pedig élnek a jogukkal. A tőke kegyetlen jogával.

A tőke uralma alatt az udvari tanácsos és lovag olyan pozíciót foglal el, amely teljességgel megfelel a méreteinek és egyáltalán nincs összhangban büszkeségével. A legújabb divat szerint felöltöztetett liliputi rohangál a divatüzlet kirakatában, és hol a szép lányokat nézegeti – akik oly hatalmasak most –, hol pedig mérgesen rázza öklöcskéit a viháncoló gyerekekre.

Strigal & Co. kirakata előtt tömeg áll.

Strigal & Co. üzletében a kiszolgálók összeesnek a fáradtságtól.

Strigal & Co. műhelye el van árasztva megrendelésekkel...

Strigal & Co. dicsőségben úszik.

Strigal & Co. bővíti az üzletét.

Strigal & Co. gazdag.

Strigal & Co. házakat vesz.

Strigal & Co. nagylelkű: fejedelmien ellátja Szaranyint és nem sajnálja a pénzt feleségétől sem.

Aglaja már egy ezrest kap havonta.

Aglajának más jövedelmei is lettek.

És ismeretségei.

És szeretői.

És briliánsai.

És fogatai.

És háza.

Aglaja vidám és elégedett. Még jobban meghízott. Magas sarkú cipőt hord. Gigantikus méretű kalapokat válogat össze.

Ha férjét meglátogatja, úgy becézgeti és eteti a tenyeréről, mint egy kismadarat. Szaranyin kurta szárnyú parányi frakkban apró szökellésekkel rohangál előtte az asztalon, és valamit rikoltoz. Hangja olyan éles, mint a szűnyogdűnnyögés. De szavai nem hallatszanak ki.

Az aprócska emberkék beszélhetnek ugyan, de hangjuk nem jut el a nagy emberekhez: sem Aglajához, sem Strigalhoz, sem a társaihoz. Aglaja, kiszolgálóktól körbevéve, hallgatja a kis ember vinnyogását és cincogását. Közben csak röhög. Aztán elmegy.

Szaranyint a kirakatba viszik, ahol mint egy puha anyagokból rakott fészek, valóságos kis lakás van neki berendezve, nyitott felével a nagyközönség felé fordítva.

Az utcakölykök látják, mint ül le a kis emberke az asztalhoz, és kezdi el írni kérvényét. Aprócska kis kérvényét az Aglaja és a Strigal & Co. által lerombolt emberi jogainak helyreállításáért.

Ír. Az írást egy kis borítékba teszi. A gyerekek pedig nevetnek.

Ezalatt Aglaja beül pompás fogatába. Kikocsizik még ebéd előtt.

11.

Sem Aglaja, sem Strigal & Co. nem gondolt arra, hogy egyszer minden véget ér. Elégedettek voltak a jelennel. Úgy tetszett, sohasem szakad vége annak az aranyesőnek, mely rájuk hullott. A vég azonban elkövetkezett. Mégpedig a leghétköznapiabb. Amilyet csak várni lehetett.

Szaranyin egyre zsugorodott. Naponta több öltönyt kellett varrni neki – és egyre kisebbeket.

És egyszer csak a meghökkent kiszolgálók szeme láttára, éppen azután, hogy magára vette új nadrágocskáját, Szaranyin hirtelen egészen morzsányi lett. Kihullott a nadrágjából. Akkora lett, mint egy gombostűfej.

Enyhe huzat támadt. Szaranyin, aprócska, mint egy porszem, a levegőbe emelkedett. Pörögni kezdett. Összekeveredett a napfényben játszó többi porszemmel.

Eltűnt.

Minden kutatás hiábavaló volt. Sehol sem lették Szaranyint.

Aglaja, Strigal & Co., a rendőrség, az egyház, az előljáróság – mindenki teljes értetlenséggel fogadta az eseményt.

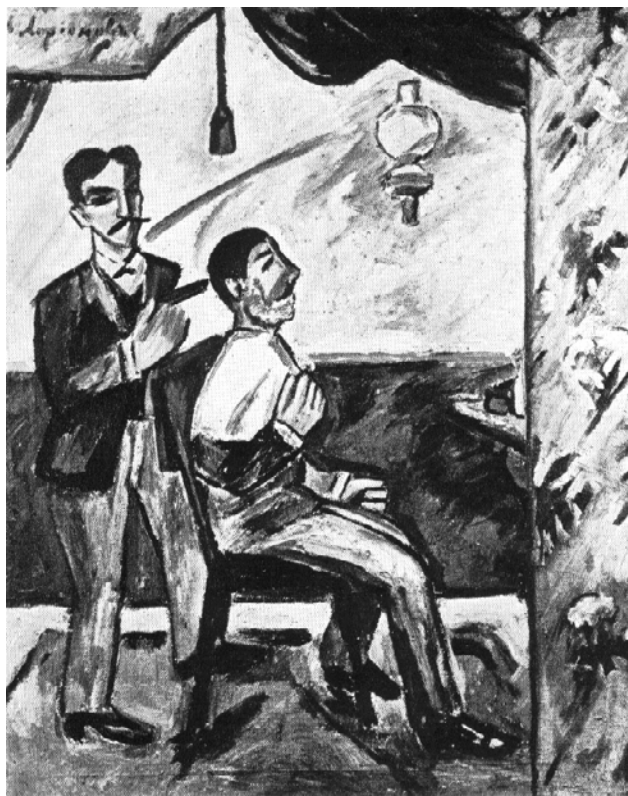
Hogyan is foglalják írásba Szaranyin eltűnését?

Végül, az Akadémiával történt egyeztetés után úgy döntöttek, hogy tudományos célú kiküldetésben lévőknek fogják nyilvánítani.

Aztán elfelejtkeztek róla.

Szaranyinnak vége szakadt.

GORETTY JÓZSEF fordítása

FABULYA ANDREA

A homoszexualitás mint lehetséges szubkulturális kód Mihail Kuzmin műveiben

*Tudományosan lehetetlen éles határt húzni
a nemiségben a „normális”, „természetes” és
a „nem normális”, „természetellenes” között.*

(Nyikolaj Bergyajev)

„A szerelem az én mindenkori hitem” – írja Mihail Kuzmin *Hálók* című, 1908-ban megjelent verseskötetében. Hogy Kuzmin költészetében és epikájában mennyire axiomatikus érvénye van ennek a kijelentésnek, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy jó néhány filozófiai, vallási esztétikai és művészeti irányzat mélyebb avagy felszínebb tanulmányozása mellett mind művészi pályáján mind magánéletében e tan vált a költő mindenkori krédójává.

Georgij Ivanov így látja Kuzmin életét: „Szökés otthonról tizenhat évesen, kőborlás Oroszországban, éjszakák ikonok előtt térdelve, azután ateizmus és az öngyilkosság közelsége. És újra a vallás, kolostorok, álmok a szerzetességről. Keresések, kiábrándulások, vég nélküli szenvedély. Majd – könyvek, könyvek, könyvek, olaszok, franciák, görögök.”¹

Mihail Alekszejevics Kuzmin (1872–1936) költő, prózaíró és kritikus, pályáját zenészerzőként és zenészként kezdte; olyan mestereknél tanult, mint Rimszkij-Korszakov. Majd barátai, pártfogói tanácsára (mint például Valerij Brjusov és Vjacseszlav Ivanov) fokozatosan áttért az irodalom területére. Életműve egészét a különállás jellemezte: bár a korszak vezető művészegyéniségeivel ismeretségben és/vagy barátságban állt, és bejáratos volt a legkülönbözőbb irodalmi szalonokba (így Vjacseszlav Ivanov Tornyába és az akmeisták Céhébe éppúgy, mint a bulvárregényíró E. A. Nagrodskaja estélyeire), soha nem tartotta lehetségesnek egyetlen irányzathoz vagy csoporthoz való besorolását sem. Georgij Ivanov fent idézett jellemzéséből is kiderül, hogy Kuzmin számára a keresés az életforma meghatározó elemévé vált, és egyben művészete sokszínűségének, kulturális utalásai kimeríthetetlen gazdagságának is ez az egyik – s talán a legfőbb – magyarázata. Élete válságai (homoszexualitásának ténye és hitét illető kételeyei) olyan kérdéseket vetettek fel számára, melyek megválaszolásának zabolátlan vágya gyakran szélsőséges változásokra kényszerítette. Így próbált megoldást találni a vallási tudat legkülönbözőbb formáiban is. Az ortodoxiától az óhitűség felé fordult, szakállt növesztett, és elegáns, dandys ruházatát parasztködmönre cserélte. Régi ikonokat tanulmányozott, kolostorokat keresett fel, és megismerkedett a szerzetesi élettel, mely kezdettől fogva vonzotta őt. Ugyanakkor mindmáig nem derült rá fény, hogy valóban élt-e hosszabb ideig kolostorban, vagy ez épp olyan, az esztétizmushoz tartozó tudatos legendásítás, mint születési évszámának szándékolt megváltoztatása (a valós 1872 helyett gyakran más időpontot jelölt meg, például 1875-öt). Egyiptomi és görögországi utazása során (1895.) megismerkedett a hellenizmus, a korai keresztény-

ség és a gnoszticizmus tanaival, mely egész életre szóló élmény maradt számára, és költészetében, prózájában egyaránt fontos szerepet kapott. Itáliai utazása során a katolicizmus felé fordult, aminek nyomait szintén irodalmi alkotások őrzik (így pl. a *Szárnyak* című regény egyik szereplőjének, Mori kanonoknak alakját ez az itáliai út ihlette).

A keresés, az érdeklődés sokirányúsága következtében Kuzmin művészete is rendkívül sokszínű, és magában foglal olyan elemeket, konnotál olyan szövegeket is, melyek a kultúra marginális jelenségei, a nem hivatalos kultúra elemei közé tartoznak. Kuzmin esszéiben, így a *Pjotr Otselnyik töprengései és ostobaságai*ban (1914) is megfogalmazódik az az – egyébként hellenisztikus eszmére épülő – határozott vélemény, melynek lényege mindenféle kanonizáció és ezzel járó kategorizálás elutasítása. A cím sokatmondó, minthogy „Pjotr Otselnyik” Kuzmin egyik írói álneve volt, és az „otselnyik” szó jelentése (remete) épp Kuzmin kívülállását, iskoláktól való elkülönülését hivatott kifejezni. „Az iskola – mindig eredmény, egy adott nemzedék műveiből levont következtetés, de soha nem az alkotás feltétele. Mert biztosíthatom a futuristákat és különösen az akmeistákat arról, hogy a teóriákkal és programokkal való fellépések szolgálhatnak bármit, de a művészetet és az alkotást semmiképp” – írja esszéjében Kuzmin.²

A Kuzmin poétikáját meghatározó elvekből – mint Szilárd Léna is megállapítja – következett a „magas” és „alacsony”, hivatalos és nem hivatalos kultúra közti különbségtétel elvi tagadása.³ Így lesz költészetének egyik alapeleme a sokszólamú játékoság: az orosz kultúra mélyéről származó emlékek (mint például a bilinák, vallásos népelemek) vagy egészen más kultúrközegekből (mint az ókori görög, egyiptomi kultúra vagy a korai kereszténység és a gnoszticizmus) jövő irodalmi és vallási szövegek átköltése, variációja vagy stilizációja. Ezek egyike a *Nem idevalósi esték* című verseskötet *Szófia* című versciklusa, melynek alcíme: *Gnosztikus költemények (1917–1918)*. A versek stilizációs technikával íródtak, mely Kuzmin talán legsajátabb módszere. Bahtyin mutat rá e technika lényegére, miszerint a szerző úgy szólaltatja meg az általa célba vett korszak nyelvét, hogy eközben mindvégig érzékelteti saját nyelvének jelenlétét is. Vagyis nem azonosul teljes mértékben a stilizált nyelvvel (ez Bahtyin szerint utánzás volna), hanem következetes távolságtartásra törekszik azzal szemben, ily módon megteremtve a stilizált és a stilizáló nyelv játékát.⁴ Ezt látjuk e ciklusban is, melynek darabjai jelentős részben szerepversek, egyes szám első személyben írva. Így például a gnosztikus tanokból építkező *Szófia* című nyitóvers is, melyben a lírai én naiv meséjéből egy festőien díszített, stilizált közeg bontakozik ki. Ugyanakkor a mese a gnosztikus teremtménysz parafrázisa: a Szófia értelméből születő világ és a természet létrejöttének elbeszélése, Szófia szemszögéből láttatva mindezt: „...A nap fenn, mint labdácska repül, / Szívem gyorsan elhidegül, / Alant, alant...lám a hegyek... / Nehezedem, nehezedem... / Felnövök most a fűvel, / Énekelek hegyi vízzel, / Örökké fénylő, ragyogó testem / Árnyékolom fekete földdel...”⁵

A ciklus egy másik versében Bazilidész, alexandriai gnosztikust szólaltatja meg Kuzmin, felhasználva számos gnóvizhoz kapcsolódó motívumot és képet. Egy ezekről különböző, és a szövegtestbe sem szervesen illeszkedő, zárójelbe tett elem: „Antinous halála”. Ugyanez az utalás van jelen a *Tanító* című versben is, Antinous hazájának, Bithyniának említésékor. Antinous, híres szépségű görög ifjú, Hadrianus római császár kedvence, állandó kísérője és rajongásának tárgya, titokzatos halállal fejezte be életét: a Nílusba fulladt. A vigasztalhatatlan császár a szerencsétlenség színhelyén várost alapí-

tott (Antinoupolis), szobrokat és templomot emelt, és csillagzatot nevezett el Antinousról, minden eszközzel arra törekedve, hogy elhunyt kedvese kultuszát és istenként való tisztelését elősegítse. Kuzmin megihlette ez a történet, és – mint ezt a későbbiekben még látni fogjuk – többször visszatért a témához.

Ez a motívum pedig egy, Kuzmin egész életművét át- meg átszövő elemre hívja fel a figyelmünket: homoszexualitása tényére. Legnagyobb részben ez a tény az oka a művész kétes hírnevének, és a harmincas években, majd halála után az ellene hozott intézkedéseknek is. Zsdanov 1947 augusztusában közzétett, kultúrpolitikát érintő párt-határozatában Kuzmin felkerült azoknak az alkotóknak a listájára, akik műveinek kiadását tiltottnak nyilvánították.

Homoerotikus tárgyú írásai tették őt híressé és hírhedtté egyszerre: első regénye, a *Szárnyak* (1906) óriási botrányt kavart, hisz a homoerotika – és ráadásul annak pozitív értékelése – az orosz irodalomban merőben új témának számított.⁶ A regény kamasz hőse, Iván, aki elvesztette családját, a világban helyét keresve találkozik a számára ez idáig ismeretlen értékeket felmutató és az élet új minőségeit képviselő homoszexuális báróval. A szerelem ezen formája kiemelt értékhordozóvá válik a cselekmény során: a testiségre és a szaporodásra szorítkozóan sekélyesnek bemutatott heteroszexualitással szemben a homoszexualitás, a platóni szerelemtant idéző férfiszerelem egyfajta emelkedettebb („szárnyaló”, lásd a címet) életstílust jelent, a kultúra és a művészet éteri közegét. A regény nem elsősorban „pornográf” jellege miatt különös, hisz – noha Kuzmin bírálói gyakran ilyen és ehhez hasonló jelzőkkel illették a regényt – az erotika kizárólag finom utalások szintjén van jelen, és úgy is ritkán. Sokkal inkább érdekessé teszik a szöveget a filozófiai allúziók, melyek közt talán a leglényegesebb a platóni lét-rának a címben is tételezett parafrázisa.

A platóni szerelemtan, melynek lényege szerint „a helyesen értelmezett fiúszerelem” révén az ideához, „az önmagában való szépség” tudományáig vezet az út, vagyis eszerint a lenti, konkrét szépségektől elindulva jutunk el az elvont Szépséghez, Kuzmin művészete mellett élete fontos kapcsolatait is meghatározta.⁷ Így például Jurij Jurkunna (igazi neve: Joszif Jurkunasz), a litván származású művésszel való viszonyát is. Megismerkedésükkor, 1913-ban Jurkun még nem volt tizenennyolc éves, Kuzmin pedig már a negyvenedik évében járt. Kapcsolatuk Kuzmin haláláig tartott, együtt éltek. Egymáshoz való ragaszkodásuk mindvégig megmaradt: bár kezdetben tudatosan imitálták Verlaine és Rimbaud viszonyát, más irányba terelődtek érzelmeik. A viharos szakítások helyett meghittség és harmónia volt kapcsolatukban, amit Jurkun időközbeni nősülése sem zavart meg. „Az én szerelmem egyszerű s hiszékeny, / de elkerülhetetlen és nyugodt is. / Nem kínál / titkos találkozókat, létrát, lámpajeleket, / se szerénádót, lopva váltott szavakat a / bálban, / célzások, maszkok idegenek tőle, / már szinte szóval: / magában egyesíti a / fivér figyelmét, / barát ragaszkodását / és a szerelmes szenvedélyét, – / mily nyelven szólalhatna meg?” – ezekkel a szavakkal jellemzi érzelmeit Kuzmin.⁸ A mester és tanítvány viszony ógörög modellje másutt is tetten-érhető: Kuzmin pártfogolta Jurkunt irodalmi tevékenységében, új nevet adott neki (a „Jurij Jurkun” Kuzmin ötlete volt barátja idegenül csengő igazi neve helyett), gyakran írt róla elismerően – vagyis mindent elkövetett, hogy Jurkun, mint *művész* megformálódjék, és hírnévre tegyen szert. Így a névadás gesztusát akár jelképesen is értelmezhetjük.

Kettejük kapcsolatát, illetőleg Kuzmin homoerotikus érdeklődését számos irodalmi mű tükrözi. Látszólag egyszerű dolgunk van, ha ezeket a műveket a hivatalos és nem hivatalos kultúra viszonyrendszerében szeretnénk vizsgálni, hiszen – Kuzminnak a kultúra egyetemességéről vallott elve szerint – a művek gyakorlatilag kivétel nélkül bekerültek a „magas” irodalomba, olvasták és – még ha gyakran elítélően is, de – értékelték őket. Másrészt viszont a téma évtizedeken át tabu volt Oroszországban, a szövegekről viszonylag keveset tudunk, értékelésük és értelmezésük az utóbbi időben vette kezdetét. Különös helyet foglal el e szövegek között Kuzmin homoszexuális élményekről is beszámoló naplója, mely ugyan a nagyközönség számára nem volt ismert, ám – Vjacseszlav Ivanov felesége, Zinovjeva-Hannibál rosszállása ellenére – a Torony nagysikerű felolvasásai közé tartozott. Épp e nem „kanonizált” naplójegyzeteknek az akkori magas irodalom tulajdonképpeni képviselői előtti felolvasása hívja fel a figyelmet egy, a korszak művészeti irányzatait általánosan jellemző elemre: a hivatalos és nem hivatalos művészettel való, nem ritkán provokatív jellegű játékra. Ugyanezen szinkretikus elv alapján születnek Kuzminnak a közkedvelt bohém-tanya, a *Kóbor kutya* nevű kabaré számára írott szonzonjai, dramolettjei is.

Mint arra Alekszandr Satalov is rámutat, Kuzmin és Jurkun között egy valóságos irodalmi párbeszéd zajlott, mely egészen Kuzmin haláláig tartott, és amely prózai művek, ajánlott versek és naplójegyzetek sorából tevődött össze.⁹ Ennek az akkori közönség számára is nyilvánvaló, de legalábbis semmiképp nem titkolt kapcsolatnak ezek a művek voltak az irodalmi kifejeződései. Számuk igen nagy, részletes elemzésük még a jövő feladatai közé tartozik. Ám ami már most is feltűnhet számunkra, hogy a művekben explikálódó jelentés és erkölcsi tanulság mellett felfedezhető egy rejtettebb szimbólumrendszer is, melynek jelenléte és jelentése csak a beavatottak számára lehetett ismert, illetve értelmezhető. A már említett *Szárnyak* című regény központi szimbóluma, a „szárny” éppen nem tartozik ebbe a sorba, mivel jelentése a platóni létra implikációja nélkül is egyértelmű volt az olvasó számára, legfeljebb a filozófiai allúzió ismerete híján konkretizálta és aktualizálta a motívumot. Ezt mutatja az a tény, hogy Kuzmin regényének megjelenésétől és ismertté válásától fogva a „szárny” szó a hétköznapi szóhasználatban is kiegészült regénybeli konnotációival (ld. homoerotika), de lényeges eltérés, hogy már nem a regénybeli pozitív értékeket hordozta, hanem pejoratív színezetet kapott.

Ellentétes irányú, és szempontunkból lényegesebb Jurkun regényének, a *Svéd kesztyű*nek (1914) szintén már a címben rajtakapható szimbolikus jelentése. Kortársak visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy ez a ruhadarab kedvelt viselete volt a homoerotikus hajlamú embereknek, akik Péterváron a Fontankán adtak randevút egymásnak.¹⁰ Kuzmin rendkívül nagyra becsülte Jurkun regényét, és nemcsak előszót írt hozzá, hanem egy azonos című versét is ez ihlette. Anélkül, hogy túlon túl messzemenő következtetéseket vonnánk le ebből a tényből, feltételezhetjük, hogy – már a művek erőteljesen autobiografikus jellege miatt is – létezett e szövegek közt egy olyan kód, melyet elsősorban csak az érintettek ismertek fel, és ők tudták értelmezni.

Ezt támasztja alá egy hasonló, már részben bemutatott motívum is: Antinous alakjának a szövegekbe építése. Antinous, Hadrianus kedvese, Kuzmin jó néhány írásában megemlítődik, noha szinte mindig mellékes szálon, nem kiemelt helyen. Így például a már említett gnosztikus költeményekben is történik rá utalás, de jelen van a *Szárnyak* című regényben is, sajátos formát öltve: mellszobor alakjában, a főhőst kísérő-

vezető görög irodalom tanár szobájában. „...és a sarokban Antinous feje, magányosan, mint a lakószoba római háziistene.”¹¹ Emellett a Hadrianus–Antinous viszony történetét, mely itt a homoszexualitásnak mint a szeretet egy lehetséges formájának kultúr-történeti igazolásaként van jelen, a görög tanár el is meséli a főhősnek.

Antinous következő előfordulási helye a *Kartonházacska* című elbeszélés (1907), melyben az egyik főszereplő, Gyemjanov író és költő, egy Antinous fejét ábrázoló pecsétet használ levele lezárásához. Ennek az apró mozzanatnak a jelentősége nemcsak abban rejlik, hogy egyértelmű allúzió volta révén előrevetíti és sugallja a homoerotikus szerelmi szálát (ekkor még a cselekmény elején járunk!), hanem az is lényeges, és ismét csak az érintettek, illetve a beavatottak számára ismert tény, hogy Kuzmin barátainak írott leveleit ugyanilyen pecséttel zárta le. Vagyis az Antinous-fej két jelentést sugall: egyrészt az ókori szerelmi történetet, amit elvileg minden művelt olvasó felfedezhet, másrészt Kuzmin saját személyét e történetben, melyet csak egy korlátolt számú beavatott közönség ismerhetett.

Az Antinous-alak további vonatkozása az, hogy Kuzmin e nevet fel is vette és használta. Vjacseszlav Ivanov szerdánként megrendezett toronybéli találkozóin kívül volt ugyanis itt, a Toronyban egy másik, lényegesen szűkebb körű irodalmi társaság, melynek összejövetelei a „szerdákkal” párhuzamosan zajlottak, 1906 tavaszától kezdve kb. 1907. augusztusáig. Ez volt a Hafiz-kör, melynek tagjai voltak Kuzminon kívül Ivanov és felesége, Zinovjeva-Hannibál, K. Szomov festőművész, L. Bakszt festőművész, Sz. Gorogyeckij költő, Sz. Auszlender író, egyébként Kuzmin unokaöccse és V. Nuvel zenész. A tagok mindegyike álnevet választott magának, és ennek megfelelő viseletet is öltött a találkozások alkalmával. Így kapta Kuzmin az Antinous nevet, és ezidőtájt írott verseit gyakran így dedikálta.

Mint azt a fentebb említett szövegeken is láttuk, e művek gyakran íródnak valamely rejtett vagy egyszerűbben megfejthető kód mentén. A másik jellemző elem, hogy a szövegek – alkotóik szándéka szerint – dialogizálnak egymással. Ilyen a már említett Jurij Jurkunnak írott számos költemény, vagy például Jurkun regényének, a *Svéd kesztyű*nek verses parafrázisa. De ezek közé tartozik az öngyilkosságban elhunyt fiatal huszártiszt, Vszevolod Knyazevvel való verses párbeszéd is, az egymásnak címzett vagy épp akrosztikon formában írott költemények. *Példa szerelmeseknek. Versek keveseknek* – ez lett volna a címe annak a Knyazev és Kuzmin verseit tartalmazó közös verses-kötetnek, melynek illusztrációit Szergej Szugyejkin készítette volna, ám a kötet – kölcsönös eltávolodásuk, majd Knyazev halála miatt – befejezetlenül maradt. Bár a szövegeket csak részben ismerhetjük, már a kötet címe is elegendő, hogy érzékeljük az utalást egyfajta kiválasztott, beavatott olvasóközönség jelenlétére. Knyazev így ír kapcsolatukról egy Kuzminnak ajánlott versében: „Megérkezem... Sötétkék gallérral lépek / könyvekkel teli szobájába... / Leülök a karosszékre, – talán szeretni fog, / És az is lehet, hogy talán nem... Egyetlen pillanatban / Mindent elárulnak a szemek, árnyékolva / Az elmúlt percek csipkéivel... / Kiábrándultak vagy szerelmesek – / Sosem hazudnak nekem... / Nem hazudnak... és alázatosak, hűek / Az éledő álom bűvöletéhez, / Ujra megtalálhatjuk az elveszett paradicsomot, / A paradicsomot az ablak kusza villanásainál.”¹²

Visszatérve a már említett *Kartonházacska* című elbeszéléshez, a szöveg érdekes példája egyrészt az autobiografizmusnak, másrészt az ehhez kapcsolódó és a homoszexualitás élményvilágából táplálkozó kulturális és szubkulturális kódrendszernek. A már említett Antinous-figura is motivikusan ezt a szálát erősíti. A művet Kuzmin

a Szergej Szugyejkin (1882–1946) festőművészhez fűződő viszony ihletésére írta, pontosan felelevenítve benne kettejük kapcsolatát. A prózai változat mellett létezik a témának egy lírai megörökítése is, *A megszakított elbeszélés* című ciklusban, mely tíz versben foglalja össze az eseményeket. A ciklus Kuzmin első kötetének, az 1908 áprilisában megjelent *Hálók* című gyűjteménynek egy része, de először 1907-ben jelent meg a *Fehér éjszakák* című almanachban, együtt a *Kartonházacska* című elbeszéléssel. Az elbeszélés utolsó négy fejezete a nyomdában elveszett, és Kuzmin tiltakozása ellenére töredékes formában látott napvilágot. A ciklus egy versének és az elbeszélésnek is címül adatik az a „kartonházacska”, melyet Kuzmin Szugyejkitől kapott ajándékba annak elutazása előtt. Kuzmin nem sokkal ezután értesült Szugyejkin váratlan nősüléséről is. Az elbeszélés szinte dokumentális igénnyel rögzíti a fő cselekményszálát, Kuzmin és Szugyejkin kapcsolatát, míg a versciklusban ugyanennek a kapcsolatnak egy líraibb, személyesebb megelevenítését látjuk. A kartonházacska mindkét műben olyan kód-ként működik, melynek egyrészt van egy vagy több szöveggörnyezetből kibomló szimbolikus jelentése (egyébként a Kuzmin-vers épp ennek a szimbolikus jelentésnek a megfejtéseivel játszik el), másrészt van egy aktuális pragmatikai utalása, mely csak az életrajz ismeretében válik világossá. Ebben látom szempontunkból való jelentőségét is: ismét az említett szubkulturális kódrendszer egy elemével van dolgunk, akárcsak a *Svéd kesztyűk* esetében.

Ezek alapján talán nem túl merész feltételezés, hogy a kultúra közegében léteztek olyan, e közegbe ugyan bekerülő, de részben a homoszexualitás témájának újszerűsége, részben annak extrémítása miatt mégis periférikus, nem kanonizált jelentést hordozó műalkotások, melyek egymás fényében és egymást értelmezve, pragmatikai jelentésüket is feltétlenül felvállalva elkülönültek a hivatalosnak tételezett kulturális kánontól.

JEGYZETEK

1. Georgij Ivanov: Petyerburgszkije zimi. In: Vlagyimir Polusin: V labirintah szerebrjanogo veka. Hyperion, Kisinov, 1991. 108. ford. Fabulya Andrea
2. Razdumja i nedoumenyja Petra Otselnyika. In: Mihail Kuzmin: Sztyihi i proza. Szovremennyyk, Moszkva, 1989. 385. ford. Fabulya Andrea
3. Szilárd Léna Kuzminről írott összefoglalója. In: Az orosz irodalom története a kezdetektől 1940-ig. Szerk. Zöldhelyi Zsuzsa. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997. 229.
4. Mihail Bahtyin: Szlovo v romanye. In: Mihail Bahtyin: Voproszi lityeraturi i esztyetyiki. Hudozsasztvennaja lityeratura, Moszkva, 1975. 262.
5. Mihail Kuzmin: Szofija. In: Mihail Kuzmin: Sztyihotvorenijja. Akagyemiceszkij projekt, Szentpétervár, 1996. 437. ford. Fabulya Andrea
6. Kuzmin regényével közel egyidőben, 1906. nyarán íródott Vjacseszlav Ivanov feleségének, L. D. Zinovjeva-Hannibálnak szintén homoerotikus témájú regénye (*Harminchárom szörnyeteg* címmel), mely azonban polemizál a kuzmini eszmékkal, és erkölcsi alapon elítéli a homoszexualitást. A korszak intellektuális érdeklődését a nemiség, illetve a homoerotika iránt, és igényét e fogalmak értelmezésére és újraértelmezésére az is jelzi, hogy 1915-ben írja meg Nyikolaj Bergyajev *Az alkotás értelme* című könyvét, melyben – az androgén fogalmát is részletesen tárgyalva – az ember eredendően biszexuális tulajdonságát bizonyítja, és ennek isteni eredetét hangsúlyozza.

7. Platon: A lakoma. In: Platon összes művei. Európa, Budapest, 1984. 989–990.
8. Mihail Kuzmin: Éjszakai beszélgetések. In: Orosz szimbolista költők Baka István fordításában. JATE Szláv Filológiai Tanszék, Szeged, 1995. 79.
9. Alekszander Satalov: Predmet vljubljonih mezsdometyij. In: Voproszi lityeraturi. 1996. November–december 72.
10. Alekszander Satalov: I. m. 100.
11. Mihail Kuzmin: Krylja. In: Mihail Kuzmin: Proza I. Berkeley, 1984. 210. ford. Fabulya Andrea.
12. Vszevolod Knyazev: M. A. Kuzminnak. In: Alekszander Satalov: I. m. 77. ford. Fabulya Andrea.

A. GAKETA

K. F. A. G. M. O. H. M. C.

HETÉNYI ZSUZSA

Az orosz-zsidó irodalom vázlatos története (1860–1930)*

*A szegedi Móra Kollégium Társadalomtudományi
Szakkollégiumának ajánlom*

Ma már kuriózum legfeljebb, hogy 1974-ben az odesszai bölcsészkar orosz szakán Iszaak Babel nevű író nem tanítottak, csodálkozó kérdésekre azzal érvelve, Babel nem orosz író. Az irodalmi enciklopédiák viszont szemérmesen szovjet-orosz íróként vették fel címszavukba. Babel elődei, a most említendő orosz-zsidó írók többsége, egyszerűen hiányoznak az irodalomtörténeti kézikönyvekből. Célszerű hát magának az orosz-zsidó irodalomnak fogalmi körüljárásával kezdeni.

Az orosz-zsidó irodalom terminus első szava nem csupán földrajzi megjelölés vagy nyelvi meghatározás. A kötőjel azt fejezi ki, hogy az orosz-zsidó irodalom határjelenség, olyan kettős kötődésű művek együttese, amelyek egyaránt tartoznak mindkét irodalomhoz. Része egy többnyelvű (héber, jiddis, arab, spanyol, német stb.) közös zsidó irodalomnak (amely egy irodalom több nyelven), és ugyanakkor egyszerre két irodalom, mert nyelve révén része az orosz irodalomnak is. Hasonlóképpen beszélünk amerikai-zsidó irodalomról, amely az amerikai zsidóság angol nyelven írott irodalmaként egyaránt tartozik az amerikai és az általános zsidó kultúrához.

Az a meghatározás, hogy az orosz-zsidó irodalom a soknyelvű, szerteágazó zsidó irodalomnak is része, egyáltalán nem közkeletű. A korszak zsidó irodalmával foglalkozó szakmunkák és kézikönyvek általában a héber és jiddis nyelvű munkákkal foglalkoznak csak, bizonyára abból a jogos tételből kiindulva, hogy egy nemzet irodalmát a nemzet nyelvén írják. Ezen a nézetten van Saul Csernyihovszkij, Arkagyij Gornfeld és Mark Szlonyim, akik mindazt, ami orosz nyelven íródott, az orosz irodalomba sorolják. Simon Dubnov azonban lándzsát tör az orosz-zsidó irodalom zsidósága mellett, hiszen az idegen nyelven írott művek kizárásával Majmonideszt és Moses Mendelssohnt is kirekesztenénk.

A másik, az orosz fél azonban nem fogadja a hívatlan vendéget: a korszak orosz irodalmát tárgyaló irodalomtörténet egyszerűen figyelmen kívül hagyja e műveket – és nem csak azért, mert a másod-, sőt harmadvonalhoz tartoznak, hanem mert problémáik specifikusak, témájuk és tárgyuk nem az orosz nemzeté.

A XIX. században lett általános az, hogy a zsidó identitásnak már nem meghatározó eleme a nyelv. A zsidó felvilágosodás, a haszkala, amelyet Moses Mendelssohn indított el Németországban, a zsidó emancipációt tűzte ki céljául. Az emancipált zsidó országának hű polgára, a jiddis helyett a környező nép nyelvét beszéli, ruhája és hajviselete nem különbözteti meg környezetétől, vallását otthon és saját köreiben gyakorolja. A haszkala alaptézisét Jehuda Lejb Gordon fogalmazta meg héber nyelvű versé-

* Az 1995 márciusában benyújtott habilitációs értekezés első részének tömörített változata. Az értekezés szöveggyűjteménnyé kiegészítve kiadási támogatást keres.

ben az oroszországi zsidóság számára: Az utcán légy államod polgára, zsidó pedig legyél otthon. (1865)

Mint ismeretes, a „polgár” fogalma Kelet-Európában sajátosan és problematikusan alakult; e réteg hiánya, a polgárosodás elmaradása gazdasági, történelmi fáziskésés okozója. Stanislas Clermont-Ferrandnak a francia forradalom utáni nemzetgyűlésben elhangzott mondata: „A zsidóságtól mint nemzettől mindent meg kell tagadni, de a zsidónak mint egyénnek mindent meg kell adni: polgárokká („citoyen”) kell válniuk”, akkor hangzott el, amikor Oroszországban éppen a zsidóság letelepedési övezetének felállítása folyt.

A XVIII. sz. végén 1 milliós zsidóságot kapott készen Oroszország azokkal a területekkel, amelyek Lengyelország három felosztása során határain belül kerültek. Ez a népesség 1916-ban 7 millióra növekedve a világ zsidóságának több mint felét tette ki. A haszkala hívei és terjesztői, az alig pár százra tehető orosz ún. maszkilok pár százan lehettek. Keresték a zsidóság modern életlehetőségeit, harcoltak a gettózsellem ellen, ugyanakkor szerették volna megmutatni a zsidóság értékeit, és egy pillanatra sem merült föl bennük, hogy hitüket elhagyják. Jelszavuk az volt: „ki a gettóból!” Csakhogy a gettó falát belülről az ortodox vallás elzárkózása és a félelmek erősítették, kívülről viszont az orosz konzervativizmus és antijudaizmus támasztották szilárdan.

A haszkala nagy késéssel és kis körben kezdett terjedni Oroszországban, és két nemzedék alatt, 1860-ra hozta létre az oroszul beszélő értelmiségi olvasóközönséget. 1860 Oroszország történetében kedvező dátum volt. A magyarok számára is rossz emlékű I. Miklós halála után a liberális II. Sándor cár ült a trónon. Reformjainak része volt a zsidók sorsának enyhítése. A reformok között kapott helyet az első orosz-zsidó folyóirat engedélyezése is.

Az orosz nyelvű zsidó folyóiratok, amelyeknek létezése mindig a napi politikai cenzúra és éppen uralmon lévő városi vezető kegyétől függött, hatalmas szerepet játszottak az irodalomban. Az első fecske Oszip Rabinovics *Rasszvet* (Hajnal) c. hetilapja volt, amely egy évet ért meg Odesszában – betiltották. Hasonló sorsra jutott a más néven, más szerkesztővel indított utód, a *Sion* (egyik szerkesztője Lev Pinszker, aki később maszkil-meggyőződését feladta és Berlinben kiadta nagyhatású *Ónasszimiláció* c. művét, amellyel a cionizmus egyik előfutára volt) és a későbbi *Gyeny* is (1869–71). 1871-től a zsidóság kulturális központja Pétervárra helyeződött át. Ekkor indult a *Jev-rejszkaja Biblioteka* sorozata, 1903-ig 10 kötetében jelent meg a zsidó irodalom színe java. A hetvenes években más orosz-zsidó folyóirat nem is működött. 1879-ben indult a 2. *Rasszvet* (1883-ig állt fenn), majd 1881-ben a *Voszhoz* rangos „vastag” havi folyóirata, amely párhuzamosan hetilapot indított és 1906-ig, 25 éven keresztül jelent meg folyamatosan, Adolf Landau szerkesztésében.

Az orosz-zsidó irodalom történetéről írott egyetlen monográfia Lvov-Rogacsevszkij nevéhez fűződik, aki Gorkij rendelkezése készítette azt el 1922-ben, egy tervezett zsidó irodalom-zene-művészet-vallás sorozat részeként. Szerinte az oroszul írott zsidó irodalom „az orosz értelmiség számára és azon zsidók számára jött létre, akiknek az orosz anyanyelvükké vált”. Kispolgári irodalom, nem tartozik az oroszhoz, nem értékes – írja, s meglehetősen következtetlenséggel válogatja be könyvébe az írókat.

Kik tartoznak ebbe az irodalomba, amelyet mindkét oldalról elutasítanak, vagy csak kizárólagos birtoklásra fogadnak be? A kritériumok felállítása kényes terület. Shimon Markish (Genf) szerint orosz-zsidó írók az orosz anyanyelvű, zsidó kultúrá-

ban gyökeredzett zsidók, akik tudatosan választják alkotásaik nyelveként az orosz, vállalják, és műveikben képviselik zsidó közösségüket, és belülről ábrázolják azt.

Néhány közismertebb példával világítanám meg, hogyan érvényesülnek ezek a kritériumok a gyakorlatban. Nem az írók származása, hanem írásaik tartalma és mondanója a döntő. Radnóti Miklós nem zsidó író: nemcsak más, választott vallásban találta meg a lelki alkatának megfelelő kötődést, hanem más irodalmat is választott. (Elég csak *Naplójában* kiadott, Komlós Aladárnak írott híres válaszlevelét idézni arról, miért nem adott a zsidó költők antológiájába verseket, és hogy azok a magyar írók az ő rokonai, akiknek arcképe szobája falán lóg.) Radnóti attól sem szűnik meg magyar költő lenni, hogy magánemberként vállalta zsidóságát, amikor a zsidók sorsában kellett osztoznia.

A németül író Franz Kafka erősen kötődött a zsidósághoz. Fenti kritériumok alapján azonban nagyregényei nem sorolhatók a zsidó irodalomhoz, hiszen nem a zsidóság kultúrájából kiindulva, nem a zsidóság problémáival együtt fogalmazzák meg az „egyetemes emberit”.

Szemléletes példa Ilja Ehrenburg, aki már nem olyan közegben nőtt fel, ahol a zsidó hagyományok éltek volna. Soha nem tagadta meg vagy le származását, sőt, afféle kifelé mutogatott egyetlen zsidó értelmiségi szerepét töltötte be a Szovjetunióban, irodalmi művei azonban nem tartoznak a zsidó irodalom körébe. Két-három, a 20-as években írott művével kapcsolatban lehet felvetni a kettős kötődés kérdését (*Lasik Roitschwantz mozgalmas élete, Moszkvai síkátor*).

Egy izraeli kutató kötetében mintegy negligálja a kérdés létezését, amikor „*Jews in Russian Literature*” közös cím alatt tárgyalja Babel, Mandelstam, Paszternak és Ehrenburg prózáját: abból indul ki, hogy az írók zsidósága származásuk miatt adott, és közös bennük az, hogy oroszul írnak. Holott Mandelstam és Paszternak majdhogynem a „*jüdische Selbsthass*” (zsidó öngyűlölet, Theodor Lessing, 1930) kategóriájába tartoznak. A könyv figyelmen kívül hagyja maguknak az íróknak az önmeghatározását. Paszternak rendkívül fontosnak tartotta sajátos, bensőséges viszonyát a pravoszláviához, és nem érezte magát zsidónak. Paszternakot nem lehet „átsorolni” a zsidósághoz.

Nézetem szerint a fenti kritériumokat nem alkotókra, hanem egyes *művekre* volna ésszerű alkalmaznunk. Így elkerülhetjük a merev beskatulyázást, amely „élő”, „hús-vér”, sokszínű, pályájuk során is változó művészeket tuszkolna be kategóriák Prokrusztész ágyába, a tiszta elméletnek áldozna fel elemzendő árnyalatokat. Ugyanakkor megnyitjuk az utat a szövegközpontú elemzés felé.

A történeti szociológia a zsidóság asszimilációs folyamatában 3 fázist vél felfedezni, amelyeket Karády Viktor integrációs, akkulturációs és asszimilációs szakasznak nevez, Hanák Péter pedig meglepedésnek, kettős kötődésnek és beolvadásnak. Az orosz-zsidó irodalom egésze a kettős kötődésű, akkulturációs szakaszba sorolható, és fejlődése véleményem szerint három szakaszra osztható (ld. alább). (Lvov-Rogacsevszkij és Shimon Markish egyaránt négy-négy, de másképpen korszakolt szakaszt tart számon. Előbbi 1940-re teszi a kezdeteket, nem 1860-ra, utóbbi viszont külön korszaknak számítja az 1920 utáni időszakot.)

Az első orosz nyelvű zsidó orgánumok írói orosz irodalmi tradíciók közé léptek, zsidóságuk megtartásával. Mindenekelőtt a zsidóknak kívántak segíteni abban, hogy a cári Oroszország polgáraiként megtalálják helyüket, de a francia úttól eltérően egy soknemzetiségű állam egyik nemzetisége, vallási közössége óhajtottak lenni (a Mózes-

hitű oroszok státuszát remélték). Az orosz-zsidó irodalom oroszoknak is – ha nem elsősorban nekik – szólott, amit a művekben előforduló lábjegyzetek, fogalommagyarázatok ékesen bizonyítanak. Az orosz-zsidó írók számítottak az orosz liberális értelmiség segítségére és támogatására, és itt nem elsősorban az írókra gondolok, hanem politikusokra is. Várakozásaikban keserűen kellett csalódniuk, amit már sejtet az ún. *Illusztracija*-affér 1858-ban (a lapban a zsidókat Moszkvából kitiltó rendeletet két újságíró is helyeselte, s ebből támadt egy nézeteket leleplező sajtóvita).

Az orosz nyelven írás az asszimilációs célokkal együtt egy nagy nemzet irodalmába beolvadás ígéretét is jelentette az egyes írók számára. A héber akkor még nem volt képes a mindennapok ábrázolására, túlságosan eltávolodott a hétköznapiaktól. Robert Alter (New York) szerint a XIX. században a héberül írás lehetőségét úgy kell elképzelni, mintha Defoe a Robinsont latinul próbálta volna megírni. A jiddis viszont nem volt irodalmi nyelv: az írók szemében lexikailag szedett-vedett, szerkezetében leegyszerűsített népi utcanyelvnek tűnt, a gettóba zárkózás nyelvét jelentette, lekezelően zsargonnak hívták. (Hamarosan mindkét nyelv fejlődése bebizonyította, hogy igen-csak alkalmas jó irodalom művelésére. Az 1908-as csernovici nyelvi konferencia a jiddist egy nemzeti nyelvnek kiáltotta ki, jelezve, hogy a héber mellett a jiddis polgárjogot nyert.)

A nyelvek közötti bonyolult viszonyhoz egy adalék: a kezdődő cionista mozgalom az 1890-es években az oroszot részesítette előnyben, mert úgy látta, ez a legjobb átmeneti eszköz a jiddis háttérbe szorítására, és azután, második lépésben, a héberre való áttérésre (térnyerésük Odesszában és Pétervárott jelentős). A Bund zsidó szocialista párt viszont a jiddist használta, hogy szélesebb rétegeket nyerjen meg, elsősorban az asszimilációtól érintetlen vidékeken (Belorusszia, Litvánia, Lengyelország). A Szovjetunió azért engedélyezte a jiddist és mindig tiltotta a hébert, mert utóbbi a zsidók egy-ségének, hagyományainak és vallásának legfőbb őrzője és hordozója volt.

Az orosz-zsidó irodalom első korszakának lényegét az emancipáció (szlijanyije sz korennim naszelenyijem) utópiájának nevezném. Három nagy alakja Oszip Rabinovics, Lev Levanda és Grigorij Bogrov.

Oszip Rabinovics kezdte el az ún. kétfrontos harc taktikáját publicisztikájában. A zsidók maradiságát bírálta befelé, a zsidók szenvedéseit mutatta be és védte őket – kifelé. Rabinovics hiába érvelt azzal, hogy az önkritika előfeltétele annak, hogy másokat bírálattal illessünk: saját közössége árulónak tartotta, aki idegenek előtt kitergeti az otthoni szennyest.

A *Strafnoj* (A büntetőszázadban, 1859) volt az első, orosz folyóiratban (Russzkij Vesztnyik) megjelent zsidó tárgyú mű, az apologetikus irodalom mintája. Az apologetikus irodalom megkísérli a zsidók kívülről érthetetlennek, különösnek tűnő szokásait megmagyarázni és történetileg megindokolni, feltárni sanyarú helyzetüket, azaz, amint a legelső, orosz-zsidó irodalmi műnek tekinthető, kiáltványszerű 1803-as írás összegzi: ne bántsát a zsidót, akármilyen, de ő is ember; ismerd meg, és akkor honfitársad lehet. (Jehuda Nyevahovics: *Placs dscseri judejszkoj*). Az apologetikus szakasz jellemző az európai zsidó irodalmak kezdeteire is (ld. Israel Zangwill Angliában, Karl Emil Franzos az Osztrák-Magyar monarchiában).

A *Strafnoj* az I. Miklós korabeli diszkriminációs törvényeket, a zsidók embertelen sorsát rajzolja meg: Rabinovics keretes elbeszélést alkalmaz, amely általában az írói distancia hangsúlyozására szolgál, de az ő esetében sem a keret, sem az elbeszélő be-

iktatása nem távolítja a cselekményt. A keret szerepe a hitelesítés, a közös háttér megteremtése, s ebben talán a kortárs Gottfried Keller novelláihoz hasonlítható. Az elbeszélő naiv, patetikus gondolatokra hajlamos, amolyan „nemes lelkű” ifjú, aki mintegy „kikérdezi” a zsidó kahal egykori vezetőjének sorsát. A *Strafnoj* narrációs technikája egyszerű: a központi jellem először talányos figuraként, távoli képekben jelenik meg, később az elbeszélő megismerkedik vele. Két, egymástól kilenc év különbséggel elválasztott párbeszédükben rajzolódik ki a történet, vallomásos visszatekintés formájában. Rabinovics nem lázít, csak megható történetet mesél el, egy hitközségi vezető életét, aki maga vonult be, amikor újabb és újabb katonák bevonultatását vetette ki a kahalra a cári kormány, és közösségéből senkit sem tudott bevonulásra kijelölni. Családja ettől kezdve szerencsétlenségek sorozatát éli meg, felesége belehal a bánatba, nagyobb lánya megőrül, a kisebb prostituált, majd gyermeke gyilkosa lesz. A didaktikus történet egésze, de lezárása nyilvánvalóan a bibliai Jób-történetre épül, de ez a Jób még csak nem is lázadozik. Hőse utolsó szavai a beletörődést hirdetik: „*Ne zúgolódjatok. Mindennek megvan a maga rendeltetése, és ezt ti nem tudjátok befolyásolni. Teljesítetek becsületesen, amit a földi törvények diktálnak*”.

A *Naszledsztvennij podszvecsnyik* (Az örökbemaradó gyertyatartó) már nem patetikus, nem megható, holott a téma szinte ugyanaz, egy zsidó család keserves sorsa. A nyolc fejezetből álló „poveszty”, hosszú elbeszélés, már több jellemet vonultat fel. Szerkesztésében új elem, hogy dialógussal indítja és dialógusokra építi művét. A humorról fűszerezett párbeszédes életképek indirekt eszközökkel is jellemzik az alakokat. A központi fejezetekben (IV–V.) az orosz irodalomban is gyakran alkalmazott, Boccaccioig visszanyúló „körben beszéltetési” módszerrel a társaság tagjainak mindegyike szót kap, és egy-egy történetet mesél, azonos témáról: mindenki arról számol be, hogyan alázta meg az orosz cári csendőrség. A történetek közül kettő (a műfaj törvényeinek megfelelően) anekdota-alapra épül, beleértve az anekdota csattanóját, vicces fordulatát, ami új elem az orosz-zsidó irodalomban, de annál hosszabb életű lesz. A legsikerültebb történet „a zsidó Moszkvában” címet viselhetné, amely egyrészt a bürokrácia hallatlanul tekervényes útvesztőit rajzolja, másrészt a csattanóban remekel (hogyan kerül a zsidó börtönbe azért, mert Moszkvában megnézte a színházban a *Hamletet*).

A lezárásban az elárvult, férjét és fiát a szevasztopoli csatában elvesztett asszony (akinek el kell hagynia házukat, mert nincs a családban már katoná), és az anyósához hű fiatalasszony országúti botorkálása ismét bibliai párhuzamot idézhet, Ruth és Noémi alakját. A befejezés üzenete ugyanaz, mint a *Strafnoj* lezárása: „*se átok, se lázadás, se felháborodás*” ne vegyüljön az emlékezés képeibe, tanítja az öregasszony a fiatalabbakat, a gyertyatartóra nézve.

Rabinovics hősei jiddisül beszélnek, amit a szerző oroszul ír meg. „*Kit keres? – szólalt meg oroszul. – Magához jöttem – feleltem a mi zsidó-német nyelvünkön.*” Szómagyarázatai az orosz olvasónak szólnak. Ezt a módszert Babelig megtartják az orosz-zsidó írók. Dőlt betűvel illeszt be olyan szó szerinti fordulatokat, amelyek eredetileg frazeológiai szókapcsolatok vagy szólások a jiddisben vagy héberben (pl. elmentünk nyalogatni = iszogatni). Oroszul olvashatjuk az arameus házassági szerződést, mint ahogy az eljegyzéskor szokásos pohártörési szokást is megmagyarázzák a jelenlévők, a zsidók történelméből vett magyarázatokkal fűszerezve azt. Jiddis vagy héber szavak lábjegyzetelése is gyakori, ételnevek, vallásos-rituális tárgyak és szokások esetében.

Rabinovics szó- és szokásmagyarázatai nem csupán ismeretterjesztő jellegűek. Az író követi az orosz romantika korával kezdődött nemzeti értékgyűjtést, folklórfeldolgozást: a zsidó nemzeti értékelismerés és értékméntés nevében is szerepelteti az említett jegyzeteket és magyarázatokat. (Csak utalnék rá, milyen kár, hogy Rabinovics prózájának anyaga nem kerülhetett Scheiber Sándor elé, aki bizonyára örömmel iktatta volna például az esküvői pohártörés magyarázatát többi hasonló példája közé a zsidó folklór gyűjteményes leírásában.)

Történet arról, hogyan utazott reb Hajim Sulim Fejgisz Kisinyovból Odesszába, és mi történt vele (1865). A gyér szakirodalom úgy értékeli: Rabinovics asszimilatori szándéka itt meggyöngült, visszatért a zsidó miliőbe, ebben az elbeszélésben nyoma sincs népnevelő szándéknak. Az ismét nyolc részre osztott elbeszélés fergeteges komédia, amelynek alapja az anekdota. Maga a cselekmény is egy „fő” anekdotára épül: Hajim-Sulim, a szegény órásmester nyer a varsói lottón, és a nyereményért Odesszába utazik. A kölcsönökből megvalósított viszontagságos utazás végén várja Odessza, a bűnös város, ahol a mesés nyereményt Hajim-Sulim újdonsült „barátaival” elkártyázza, és ugyanolyan szegényen ér haza, mint ahogy elment. Hajim-Sulim egyszerre kópé, aki a jég hátán is megél, és saját kis „gettó”-jából kikerülve ősbalek is a nagyvárosban.

Az anekdota-minta segítségével Rabinovics nagy lépést tett: eltávolodott a mimetikus valóságábrázolástól. A műfaji értékskála fennkölt pólusán elhelyezkedő (akár bibliai) példázat, és a lenti, nemritkán szubkulturális pólusához tartozó, ironikus anekdota: az orosz-zsidó irodalom 70 éve során ezen ambivalens pólusokon sok értékes prózai művet hozott létre.

Az asszimiláció orosz változatát, a ruszifikációt propagálja *Lev Levanda* (1835–1888), az első korszak tragikus alakja. Tevékenyen részt vett az összes folyóirat munkájában. Levanda művei mintegy húsz kötetre rúgnak, de ennek jelentős része nem szépirodalmi mű, igaz, az éles hangú publicista erősen jelen van szépirodalmi műveiben is. Népszerű volt, de a kritika rossz írónak tartotta. Boldogtalan alkatú volt, örökké gondterhelt.

Nagyregénye, a *Gorjacseje vremja* (Forrongó idő) 1871–73, a lengyel felkelés idején játszódik Vlnában, amikor a lengyel és orosz kötődés között is választania kellett a zsidóságnak. „Nem szabad elfelejtenünk, hogy a barbár Oroszország, nem pedig a civilizált Lengyelország volt az, aki először gondoskodott művelődésünkről és nevelésünkről” – mondja Szárin, akit a kritika a szerző szócsövének tart. Levandának gyakran felróják, hogy regénye nem elég céltudatosan halad a kifejtet felé, sokáig toporog egy helyben, hogy összezsapja a befejezést, és gyorsan „megszabadul” hőseitől. Valójában Levanda a nagyregény szabályai szerint körképet ad a korabeli atmoszféráról, és még olyan modern eszközöket is használ, mint a nézőpont váltogatása. Regénye első fejezete csupa levél: in medias res egy lelkes, lengyel kultúrán, Miczkiewicz versein nevelkedett ifjú zsidó leány levélváltását olvassuk más városba került barátnőjével. A leveleken keresztül egyéni, családi és városi problémákról kapunk képet – a zsidóság identitásváltozásáról, a generációs váltásról (apák és fiúk, ill. lányok), majdani szereplőkről, no meg az ifjú zsidó értelmiség szellemi és szerelmi útkereséseiről. A generációs ellentét nézetek és álláspontok ütközését jelenti. A fiatalok, Szárinék nem hajlandók egyik oldalra sem állni a felkelésben, saját nézeteiket követik, és nem szolgálnak ki semmilyen „apák” által javasolt csoportérdekeket. Írói telitalálat, hogy az író a lezárában visszatér a kezdetben alkalmazott levélformához. Szárin börtönbe kerül, de egy emberséges vizsgálóbíró révén kegyelmet kap, és külföldre kerül. Ott találkozik ideológiai ellenfeleivel,

városának lengyel nemeseivel, a felkelés szervezőivel, akik szintén emigrációba kényszerültek. Esténként együtt üldögélnek és felolvasgatnak egymásnak. Ez a kis genfi idill nem a regényt „üti agyon”, hanem Szárin glóriáját tapossa sárba. Levanda nem jutalmazza szép, tragikus bukással a forradalmár elveit, még csak kisebb, Turgenyev Bazarovjához hasonló balesettel sem, hanem egyszerűen belefulladásztja a kispolgárságba. Az igazi végjáték otthon zajlik: a legokosabb hősnő szerelemtelen házasságba kényszerül, ki megszökik, ki szélütést kap és meghal, ki örültekházában végzi.

Rabinovics és Levanda kortársa Grigorij Bogrov (1825–1885), aki az orosz-zsidó irodalom egy harmadik útját nyitja meg. Egyetlen műve tette ismertté, a *Zapiszki jevreja* (Egy zsidó feljegyzései), amelyet az 1860-as években írt. Az önálló kiadásban háromkötetes, mintegy 1000 oldalas önéletrajzi regény 1871–73-ban jelent meg folytatásokban Nyekraszov folyóiratában, a fővárosi rangos *Otyecsesztvennije zapiszki* hasábjain. Nyekraszov a publikálás előtt stilizálta a szöveget, ha ugyan nem javasolt egyenesen változtatásokat. Bogrov levelei tanúsítják, hogy a tőle kért változtatásokon kívül is alakítottak a szövegen.

Bogrov maszkil (felvilágosító) álláspontja nem sokban különbözik Levandáétól: kritikával illeti, sőt gyűlöli a hagyományos zsidó életformát, a bezártságot, a környezettől elzárkózó fanatikus törvénykövetést. Bogrov életregényében saját keserű tapasztalatát írta meg: valóban egy gyermekkorban elrendezett házasság poklában szenvedett évekig, végigjárta az asszimiláció nehéz iskoláját, a kolóniáktól az autodidakta képzettségig. Innen a hév, amellyel a zsidók öltözködését és elavult, embernyomorító szokásait támadja.

Bogrov életregénye korának legszenvedélyesebb vallomása arról, hogy az asszimiláló zsidó sorsa a kettészakadtság és kitaszítottság. „*A helyi zsidók nem tudtak szenvedetlenül viselkedni egy olyan testvérükkel, aki orosz ételeket evett, borotválkozott, szombatonként cigarettázott, nem tartotta a böjtöt, és ami fő, különélt törvényes feleségétől, és nem jegyzett be legalább két évenként egy fiú- vagy lányutódot az anyakönyvbe. Helyzetem felettből sajátságos és elviselhetetlen volt: a zsidók az oroszok táborához tartozónak számítottak, az oroszok pedig csak az alkalomra vártak, és azokhoz a zsidókrakokhoz soroltak, akik megfelelnek arról, hol is a helyük.*”

Elterjedt nézet, miszerint a „zsid” (amit én, részben Kornis Mihály *Napkönyvének* szövegén felbátorodva, zsidráknak fordítok) azelőtt nem volt antiszemita hangulatú szó, hiszen a XIX. század nagy orosz írói is használták. Dosztojevszkij *1877-es Naplójában* mindkét szót, a semleges „jevrej”-t és a „zsid”-et is használja (antijudaista nézetek kifejtéséhez). Turgenyev is mondandóját összegzi, amikor a *Zsid* címet választja érthetetlenül antiszemita hangulatú novellájának. E szó negatív tartalmát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy II. Katalin már 1786-ban betiltotta a használatát, a rendeletekben tilos volt ezt a sértő szót leírni.

Az *Egy zsidó feljegyzései* cselekményes, fordulatos, helyenként érzelmes, a kor elvárásainak megfelelő irodalmi önéletrajz, amelyen jóvátehetetlenül sokat ront az író közepes tehetsége és tendenciózus véleménynyilvánítása. Könyve azonban két okból is fontos. Rabinovics már említett elbeszélése, a *Strafnoj* után ez volt a második zsidó tárgyú mű, amely orosz olvasóközönség elé került, és az orosz irodalmi közvélemény és az olvasóközönség befogadta. Ezt az tette lehetővé, hogy regénye a zsidók életmódjának és szokásainak etnográfiailag és szociológiailag egyaránt pontos és lebilincselő leírása. Ma, több mint száz év múltán értékes dokumentum egy eltűnt világról, saját korában és a későbbi írók számára a helyzetek és motívumok kifogyhatatlan tárháza.

Nemcsak lábjegyzetei, hanem a cselekménybe illesztett anekdoták, szokásleírások is forrásértékűek.

Az orosz-zsidó irodalom *második korszakának* határa olyan éles választóvonal, amihez fogható ritkán akad az irodalomtörténetben. Az 1881–82-es pogromok után megtörték az asszimilációba vetett remények: az orosz liberális szárny sem problémáikra, sem a pogromokra nem reagált úgy, ahogy azt a zsidók várták. Levanda Palesztina-párti lett, hamarosan elborult elméje, és egy örültekházában élte le utolsó éveit.

A pogromokra következő egyik válasz a zsidóságba való visszatérés, az asszimilációnak hátat fordítás volt. Ebben az irányban a nemzeti megújulás időszaka következett, a népi értékek keresése. A másik lehetőséget Oroszország rendjének megváltoztatása jelentette – ez a törekvés vezeti a zsidók nagy részét a szocialista mozgalmakhoz. A zsidóság harmadik része Oroszországon kívüli megoldást keresett, azaz emigrált.

Az orosz irodalom áldozatának nevezi az eloroszosodott zsidó értelmiséget Grigorij Gurevics (Gerson Badanesz néven írt) a *Zapiszki otcsepenca* (*Egy hitehagyott feljegyzései*, 1884) c. művében. A pogromok után mindazok, akik Lermontov, Belinszkij, Gleb Uszpenszkij és Szaltikov-Scsedrin írásaiból tanulták az egyetemes ideálok és az állampolgári öntudat tiszteletét, orosz elvárásaiktól azt hallották, hogy azok „kénytelenek az orosz nép akaratahoz csatlakozni” a pogromokban. Ez a csalódás áll Szergej Jarosevcszkij péteryári értelmiségi szocialisták között játszódó regénye központjában is (*V vodovorotye*, Örvényben, 1883). Egyik állandó, visszatérő alakja a helyét kereső, kikeresztelkedett zsidó értelmiségi. „A haza érdekét tartva szem előtt”, „a nép javára” egy jobb társadalomért akarnak harcolni, de a pogromok után rádöbbennek, hogy még saját elvárásaik sem képesek bennük egyenrangú embereket látni. Jarosevcszkij ugyan felmondhatja egy hősével a leckét, hogy „nem szabad elmenni, mert azzal csak az oroszok kezére játszanak”, a zárójelenetben mégis minden hőse a pályaudvaron találkozik.

Jakob Rombro (Filip Krantz) a csavargó különc alakjában találja meg azt a formát, amelyben a zsidók kivetettségét és otthontalanságát, megpróbáltatásait ábrázolja (*Zapiszki szumaszedego orem-bohera*, 1881–82, *Egy örült szegény-legény feljegyzései*). Szimbolikus álmok példázatait használja fel (pl. Mózes földre visszatérését), hogy hősének a messianizmustól az ateizmusig hányódó szélsőséges útkereséseit érzékeltesse.

Tanulságos példa a második korszak irányváltoztatására Ben-Ami (Mordeháj-Mark Rabinovics) prózája: az oroszul írt művek érzelmes, nosztalgikusan költői világa kizárólagosan a zsidó kultúra és hagyományok körén belül marad, az orosz kötődésnek a nyelvhasználaton kívül nincs más jele.

Érdekes sors Szemjon An-szkijé is (Slojme Rappoport): jiddisül kezd írni, majd oroszra vált, Pjotr Lavrov emigrációba vonult narodnyik forradalmár személyi titkáráként felhagy az írással, majd hazatérése után egyaránt él az orosz politikai életben és a zsidó folklórgyűjtésnek, a jiddis és orosz-zsidó irodalomnak. 1892-es *Golodnij* (Az éhező) c. elbeszélésében mesterien vázolja az asszimilált zsidó értelmiségi önámító függetlenségét: „Számomra orosz és zsidó között nincs különbség. Azért, mert zsidónak születtem, még nem jelenti azt, hogy köztük kell élnem és feltétlenül érdeklődnöm kell irántuk” – feleli a kisváros orvosának, aki az éhező zsidókról beszél neki. Fizikai éhsége, az éhezés magánya azonban hamarosan ráébreszti lelki éhségére, a zsidók közösségének hiányára.

Az asszimilált értelmiség eme köztes, otthontalan helyzete az egyik kulcsprobléma Naum Kogannál (*V gluhom mesztyecske*, Az isten háta mögött, 1892). Ez talán Rabino-

vics elbeszélése és Bogrov regénye után a harmadik mű, amely az orosz értelmiség figyelmét felkeltette. Kogan elbeszélője egy asszimilált zsidó értelmiségi, akinek helyzete a hatóságok és a hagyományos zsidóság között bizonytalan: a hatóság még nem fogadja el, Slojme, az öreg ortodox tanító már nem tekinti hitsorsosának. Csehov egy levelében így írt Koganról: „*Minék úgy írni a zsidókról, hogy ez a »zsidó életből« jön, nem pedig egyszerűen »az életből«? Olvasta Naumov (Kogan) elbeszélését, »Az isten háta mögött«-et? Ott is a zsidókról van szó, de közben érzi, hogy ez nem a »zsidó életből« van, hanem »az életből« általában.*”

Az 1892-ben írott elbeszélés kiadásának története is tanulságos. Korolenko olvasta el és javasolta kinyomtatását Sztaszjulevicsnek, a „Vesztnyik Jevropi” szerkesztőjének. A mű eredeti címe „Rebe Slojme. Iz zsisznyi odnogo gluhogo mesztyecská” (Rebe Slojme. Egy isten háta mögötti steti életéből) lett volna. Sztaszjulevics visszaadta, csak más címen volt hajlandó kiadni, sőt a szerzőt is kérte neve megváltoztatására: Naum Lvovics Kogan helyett N. Naumovra. Kogan kénytelen-kelletlen engedett, így kapta műve a mostani címet és jelent meg a „Vesztnyik Jevropi” 1892. 11. számában. A szerző Naumov-Kogan néven vált ismertté, hála az 1894-es pétervári önálló kiadásnak. Ezt az író már nem érte meg, egy évvel korábban, 30 éves korában tüdőbajban meghalt. Jaltába utazott gyógyíttatni magát, és útközben egy közkórházban halt meg.

A *harmadik korszak* kezdete a századfordulóra, feltételelesen 1897-re tehető: ez a cionista kongresszus éve, ugyanekkor jelenik meg Szemjon Juskevics elbeszélése, a *Portnoj (Iz jevrejszkogo bita) / A szabó (jelenet a zsidó életből)* az orosz narodnyikok lapjában, a *Russzkoje bogatszvo*ban amely Gorkijt, Bunyint, Andrejevet és Kuprint publikál. Ez a harmadik korszak a legtermékenyebb és legsokszínűbb, a nagy orosz századfordulós ezüstkor árnyékában. A virágkor jele, hogy kb. 60 orosz-zsidó periodika működött egyidejűleg. Az irányzatosság egyeduralkodása után csak ekkor, a harmadik korszaktól kezdve jelentkeznek a formai útkeresések, valamint az orosz-zsidó dráma, Szemjon Juskevics színműveivel. Juskevics, David Ajzman és Alekszandr Kipen ismert nevek, Gorkij és a Znanyje-csoport körül az általános irodalomtörténetek is említik őket, E kor írói is hangot váltanak a pogromok hatása alatt, 1905 után.

Újdonság az apologetikához képest az orosz-zsidó irodalomban az életerős, testileg-lelkileg egészséges hősök megjelenése. Babel várost uraló elragadó odesszai gengsztereknek elődei (Odesszai elbeszélések, 1924) felbukkannak már *Alekszandr Kipen Liverantjában* (A lókupec, 1910). A lovakhoz mesterien értő zsidó egymaga felemel egy kátyúba ragadt szekeret, azután az új zsidótörvény értelmében elküldik a birtokról, oda, ahonnan jött. Csakhogy ő sehonnan se jött, független és magabiztos. „*Itt az én hazám, ez a sztyepp*”, mondja. Neki is csak egy megoldást tudnak javasolni jóakarói: hagyja el vallását.

Kipen két jellegzetes, folyóiratban megjelent rövid írását választottam az orosz-zsidó irodalom illusztrálására. Az elsőben (*Ki vagy a mennyekben*, Jizse jeszi na nyebeszi, 1910) a gyermek nézőpontját használja eszközül, hogy tisztán mondhasson ki feloldhatatlan problémákat. Az *Útkereszteződésben* (Ha perekrjosztke, 1909) film-szerűen, sőt színpadszerűen a háttérben zajló pogrom szörnyűségét közvetve, a békés távoli utcán reggeliző három katonatiszt viselkedésében tükrözve mondja el, mint ahogy a színen átvonuló öreg zsidó is a szó szoros értelmében teátrálisan szimbólumértékű.

Andrej Szobol, Szemjon Hecht és Mihail Kozakov életműve, és általában a harmadik korszak részletes elemzése (Zsabotyinszkij, Juskevics, Ajzman, a líra, az irodalomkritika és a publicisztika, stb.) túllép ezen áttekintés keretein. Ha megnézzük a Szafrut 1922-es kötetét, amely Berlinben jelent meg, a tartalomjegyzékben ideális szimbiózist találunk. Itt szerepel egymás mellett Szobol orosz nyelven írott orosz-zsidó tematikájú novellája, Bjalik, Csernihovszkij versei (héberből oroszra fordítva), An-szkij két posztumusz novellája (jiddisből oroszra fordítva), Szamuil Marsak *Jeruzsálem* c. oroszul írott verse, Simon Dubnov történész tanulmánya, valamint Bunyin és Brjuszov orosz írók egy-egy írása. Mintha az utak találkoztak volna: a héber, a jiddis, az orosz-zsidó és az orosz irodalom. Szobol 1926-ban öngyilkos lett.

A hanyatlás korszaka már a 20-as években kezdődik: először a zsidó folyóiratokat tüntették el, azután magukat az írókat. A hanyatlás korszakának utolsó nagy alakja az orosz-zsidó irodalom csúcsának tekinthető kettéhasadt Iszaak Babel, akinek elhallgatása, de halála (1940) mindenképpen az orosz-zsidó irodalom végét jelentette. Ebben az évben halt meg a világ másik részén, Amerikában, Vlagyimir Zsabotyinszkij is.

Egy elmerült világ irodalmáról beszéltünk, amelynek kettőssége azonban még nem a múlté. Az amerikai kommersz kultúra közegében író zsidó írók, akik egyre gyakrabban nyúlnak vissza kelet-európai helyszínekhez, hogy identitásuk gyökereit megerősítsék, különös kettős kötődésüket a sors ajándékának tartják.

Gershon Shaked szerint az amerikai zsidó író így érez: „Hű de szerencsém van, neurotikus vagyok, hű de mázlista vagyok, kettéhasadt identitástudattól szenvedek...” Talán valóban átélhető lesz Joszif Bikerman 1910-es meghatározása, amelyet oly sokan kezdenek ma felfedezésként hangoztatni, elfeledve, hogy már régen megírták: a kettős, a zsidó és a befogadó kultúrához fűző kötődés nem kettéhasadság, hanem megkettőződött, megduplázódott érték lesz.

ALEKSZANDR KIPEN

Ki vagy a mennyekben

1.

Grisa Kojgorodszkij – fekete hajú, csontos arcú kisfiú, sárga cipőben és rövid, kék zubbonyban – az ebédlőasztalnál ült, és rettentő igyekezettel egy sárkányt ragasztgatott piros papírból.

Csöndben foglalatoskodott, gondolataiba merült, észre sem vette Szonya húgát, aki az asztal alatt ülve egy spárgaköteggel játszott és nagy hullámokat gombolyított le róla.

Grisa keze csupa csiriz, ujjai egymáshoz ragadnak, kénytelen időről időre az abrosz sarkába törölni. Csirizes a haja is, a ruhája is, csirizes a szék és a padló, ahol szanaszét hevernek a fenyőlécek, papírdarabok, szakadt újságlapok.

Persze ha a mama itthon volna, kapna most tőle ezért a felfordulásért. De a mama hál'istennek elment a városba a Boriszkájával, aki már nagyfiú lett és ideje, hogy gimnáziumba járjon. Grisa nem szereti Boriszt, mert folyton verekszik. Szemét disznó! Azt hiszi, hogy azért, mert ő a nagyobb, mindent szabad neki...

Grisa jó vastagon bekeni a léceket csirizzel, közben szipog és hunyorít, mert a szemébe süt a nap, mely fényes ferde kockákat rajzol a ragyogóra fényesített padlóra.

A mamának nagyon fontos, hogy tisztaság legyen. Milyen buta! Nem érti, hogy ha sárkányt kell ragasztani, akkor semmiképp se lehet tisztaság... Neki akkor jó, ha mindig semmit se csinál. Igaz, a papa se csinál semmit. Csak folyton jár a maga bíróságára. Minden nap a bíróságra!... Viszont ha dolgozni kell valamit, akkor feltétlenül rendtelenségnek kell lenni. Mert sietni kell, hogy a sárkánynak legyen ideje jól megszáradni, amíg süt a nap. Éjjel, amikor sötét van, nem tud száradni! Éjjel aludni kell, nem száradni.

Na most még fel kell kötni a zsinegeket és rongycsíkokból farkat csinálni. Holnap reggel átjön Mitya és addigra már mindennek kész kell lenni. Mityának is nagyon jó sárkánya van, de nem piros, egyszerű fehér papírból csinálta. Amikor sárkányt csinál, jönnek az utcabeli fiúk és körbeállják, nézik. Olyan nevetségesek, csúnyák, folyton hangoskodnak, akár a varjak, egy szavukat se lehet érteni... Mitya azt mondja, ne játszunk velük, mert zsidók... Folyton csúfolja őket, pedig a papája megtiltotta. Tegnap meg is verte érte Mityát, meg még azért, mert bemászott valakinek a kertjébe, ahol galambokat tartanak. Mitya papája nem rendes, nagyon mérges. Ő persze át se tudna mászni a kerítésen, Mityát pedig megveri, mert Mitya nem fél. Sebj, ha sokat fogja verni, Mitya megmondja a csendőrnek és akkor aztán beviszik a papáját a dutyiba.

Grisa hangosan kuncog, élénken elképzei, ahogy Mitya győzedelmes pillanata hamarosan elkövetkezik. Még a munkát is abbahagyja, ahogy felemeli a fejét, és csöndben, magában nevet. Aztán hirtelen elkomorodik, gondterhelt lesz az arca. Tenyerével ernyőt tart szeme elé, a napsütötte ablakhoz megy, és látja az udvaron apját és Pjotr Arhipicset, aki szintén folyton a bíróságra jár. Pjotr Arhipics nagyon ravasz, olyan ravasz, hogy az borzasztó!

2.

Grisa még mindig az asztalnál áll és tompa késsel farigcsál egy lécet. Az ebédlőbe bejön a papa, vele Pjotr Arhipics, vörösén és kövéren, egy hosszú, bő, világos selyemzakóban. A papa mintha rosszkedvű lenne. Biztos fáj valamije, csak nem meri megmondani. Pjotr Arhipics persze megint bolondozni fog... Hát persze, kezdi is! Ott áll a szoba közepén, és úgy tesz, mintha meg se ismerné Grisát.

– Uramisten – mondja, grimaszol és forgatja a szemét –, hát ez a kisfiú kié? Nem ide tartozik, azt hiszem... Ugye ez egy szomszéd kisfiú?

Grisa bizalmatlanul pislog a vendégre.

– Nem – mondja szárazon és hátat fordít neki.

– Neeem? Áááá.... na tessék, kérném szépen. De hát akkor honnan jött? Kinek a gyereke vagy, kisfiam?

Grisa hangosan szífog, és makacsul egy szót sem válaszol a vendégnek. Végre az felhagy a tréfálgatással, megcsipkedi Grisa arcát és olyan hangosan nevet, hogy remeg az ablak. Aztán leül Grisa mellé és segít a ragasztgatásban.

– Jaj milyen ez a te sárkányod! Így kell a rudakat összeragasztani? Na add csak ide azt a csirizt és a papírt!

Pjotr Arhipicsnak remekül sikerül a sárkány. Még jobb, mint Mityáé. Borzasztó, hogy Pjotr Arhipics milyen vidám és kedves. Csak úgy tesz, mintha ravasz lenne.

A papa egyre csak járkál föl-alá, és panaszkodik Pjotr Arhipicsnak Boriszkára. Kiderül, hogy a mama levélben megírta, Boriszkát nem vették föl a gimnáziumba. Ugy kell neki! Most majd nem hordja olyan fenn az orrát, és legalább nem verekszik!

3.

A sárkány már kész, az ablakpárkányon szárad. Most a farkat kéne megkötözni, de a papa azt mondja, fáj a feje és beküldte a gyerekszobába. Mehetne ő maga a hálószobába aludni, ahelyett, hogy másokat zavarna a munkában.

Grisa összeszedi a piros papír maradékát, elveszi a sárkányt az ablakból, és óvatosan, lassan megy a gyerekszoba felé, mintha valami törekeny, kényes tárgyat vinne. Mögötte jön Szonya, meg-megbotlik a spárgatekervényekben, viccesen iparkodik.

– Hát ez várható volt – sóhajt föl a papa.

Pjotr Arhipics is felsóhajt, és Grisa hallja, amint válaszol:

– Persze, de disznóság! Szó se róla. Majd jövőre meg kell próbálni a második osztályba....

Még mindig Boriszkáról beszélnek. De Szonyka se jobb nála. Undok buta. Úgy összegubancolta a spárgát, hogy most se elejét, se végét nem talál. Grisa ingerülten ráncigálja a hurkokat erre, arra, de ez sem segít. Dühből sziszegve támad Szonyára:

– Te szedted le? Kértelek, hogy ezt csináld? Hülye liba!

– Te vagy a hülye! – szól vissza Szonya sértődötten. – De nagyra vagy!

– Fogd be a szád – ordít Grisa, és az öklét rázza hűgára –, fogd be a szád, te rohadt zsidó!

4.

Még szerencse, hogy a dadus tud zsineget bogozni, mert különben nem lehetne felengedni a sárkányt. Most már hál'istennek minden kész. Csak már lenne reggel. De még jó sokat kell várni, és már nincs mit csinálni, és Grisa unatkozni kezd. Szonya

még mindig meg van sértve, rá se néz a bátyjára. Megbetegedett a babája, és kijött a doktor. Szonya most fürdőt készít a kislányának. Grisa közelebb megy és figyelmesen nézi a babát.

- Úgy tűnik, a maga Máskája nagyon lázas... – mondja komolyan és gyakorlatiasan. Szonya őszintén kétségbeesve válaszol:
- Borzasztó, milyen lázas! Akkora, de akkora láza van! Csak úgy rázza a hideg!
- Hm... És mennyi a láza? – kérdezi Grisa, és beletalálva szerepébe gondterhelt, doktoros arcot vág.
- Három fok...
- Mennyi? – kiált fel Grisa elszörnyedve. – Három fok! Akkor egyen feltétlenül sok levest. Kétszersülttel. Csokoládét tilos. És gyümölcsöt se egyen, és narancsot se.
- De narancsot ehet.
- Isten ments! Még véletlenül se szabad narancsot!
- De szabad, de szabad – hadarja makacsul Szonya –, már kinn volt a doktor, és mondta, hogy szabad. Tűnj el, légy szíves. Nem játszom veled!
- Grisa zavartan elfordul, de rögtön visszanéz a hűgára:
- Na jól van, egyen narancsot...
- Akkor se játszom – vág közbe mérgesen Szonya. – Hiába hízelegsz. Te magad mondtad, hogy zsidó vagyok.
- Mitya mondta, hogy te biztos zsidó vagy...
- Na és te? Te nem vagy zsidó?
- Persze hogy nem.
- Na persze. Még hogy nem zsidó! Hát akkor ki vagy?
- Hát... én egyáltalán nem vagyok zsidó – feleli zavartan Grisa, Szonya kérdésétől megdöbbenve.

5.

Lefekvés előtt Grisa és Szonya ágyukban térdelnek és imádkoznak.

- Ki vagy a mennyekben – mondja a dada ájtatosan.

A gyerekek kapkodva és dadogva mondják utána:

- Kivagya, menyeke...

Grisa hányja magára a keresztet, suttog, szemét behunyja, majd kinyitja és mozdulatlanul a plafonra mered. Ezután a dadus még a papáért, a mamáért, Boriszkáért és Pjotr Arhipicsért is mondat imát.

- A mamáért nem kell – mondja Grisa határozottan.
- Hogyhogy nem kell? – játssza a haragost a dadus, és összehúzza öreges, ritkás szemöldökét. – Hogyhogy nem kell? Még mit ki nem találasz...

De Grisa makacsul túrja az orrát, bágyadtan és egykedvűen válaszol:

- Nem kell, hiszen úgyis elutazott...

Éjszaka Grisa nem tud aludni, csak forgolódik, arra gondol, hogy fog holnap repülni a sárkánya. Azután megfedkeznek erről, és a dadus jelenik meg előtte, ahogy imádkozik. Kivagya, menyeke... Mit jelent ez? Eszébe jut egy kép, nemrég mutatta a dadus neki és Szonyának. Abban a könyvben egy másik országról volt szó, és a dadus azt mondta, hogy ott csupa olyan nem keresztény – pogány él. Ott állt egy olyan szörnyű, nagypocakos ember agyagból, hatalmas kerek szemekkel. Az az ő Istenük, és ott fekszenek körülötte a földön és úgy imádkoznak.

6.

Reggel Grisa sehogy se bírja kivárni Mityát. Már biztos el is ment otthonról, Grisáról megfeledkezett, és a raktárak mögötti réten eregeti a sárkányát. A rét nincs is messze, csak át kell vágni az utcán és egy kerten. Nyugodtan át lehet menni, senki se szól rá. Grisa fogja a sárkányát, azt se látja tőle, hova lép, átmegy az utcán és már a kertben szaporázza lépteit, meg-megbotolva a sárkány farkában. Persze, hogy Mitya már a réten van és ott várja Grisát.

– Szóltál otthon vagy csak úgy jöttél?

Grisa kitérően válaszol:

– A papa látta, hogy sárkányt csinálok... És te? Nem szóltál?

– Nem én. Na nézd csak, milyen piros a tiéd.

– Sokkal nagyobb, mint a tiéd – hetvenkedik Grisa.

– Lehet, hogy nagyobb, de nem fog felrepülni.

– De fel fog. Miből gondolod, hogy nem fog?

– Majd meglátod. Rögtön látom rajta, hogy nem fog repülni.

Grisa sárkányával tényleg nincs valami rendben. Többször is a rét szélére viszi, de a sárkány sehogy sem akar magasabbra repülni a raktárak tetejénél, és azután lágyan a földre esik.

– Nincs szél. Várni kell egy kicsit – tanácsolja Mitya komolyan. – Az enyém se akar ma felmenni.

A fiúk leülnek a raktár árnyékába, és várják a szelet.

– Vászja bátyám beiratkozott a gimnáziumba – közli dicsekedve Mitya. – Csupa aranygomb van most a kabátján.

Grisa hallgat,

– De a ti Boriszkátokat nem vették föl... Azt hiszed, nem tudom...

– Úgy kell neki – feleli Grisa megfontoltan. – Nem kellett volna verekednie.

Mitya a homlokát ráncolja, aztán felnevet, és félrenéz:

– Nem azért, mert verekedett... Zsidó fiúkat egyáltalán nem vesznek föl...

– Na és a Borisz talán zsidó fiú?

– Már hogyné. Te is az vagy, és ti mind zsidók vagytok.

Grisa bizalmatlanul pislog Mityára.

– Nem is igaz. Mi nem vagyunk zsidók...

– Ahogy tetszik – sértődik meg Mitya. – Én mindig igazat mondok, nem szoktam hazudni...

Úgy látszik, Mitya csak egy kicsit veszekedni akar. Azért beszél össze-vissza.

– Akkor minek barátkozol velem, ha egyszer zsidó vagyok? Te magad mondtad, hogy velük nem lehet játszani!

Mitya összeráncolja a homlokát, elvörösödik, és nem tudja, mit válaszoljon a barátjának. Hiszen eddig ő se tudta, hogy Grisa zsidó.

– Csak tessék – folytatja közben Grisa –, ha nem akarsz többé a barátom lenni, nem is kell, csak mondd meg, ha nem akarsz...

Mitya ott áll és gondolkodik, vajon lehet-e Grisával barátkozni vagy soha többet nem játszhatnak együtt.

– Na jól van... – legyint végül. – Veled továbbra is fogok barátkozni!

7.

Reggelire Grisa hazamegy, izzadtan és kivörösödve, tele zavart nyugtalansággal. A szél csak nem jött meg. Ebéd előtt megint meg kell próbálni. Mitya azt mondja, hogy Grisa sárkánya még akkor se repül föl, ha megjön a szél. De ez nem igaz. Csak Mitya dicsekvő és szeret hazudozni, és össze-vissza beszél.

– Papa – kérdezi óvatosan Grisa reggeli közben –, mi talán zsidók vagyunk?

A papa abbahagyja az evést, Grisa szemébe néz mereven, és nyugodtan feleli:

– Persze... Te talán nem tudtad?

Grisa úgy érzi, hogy valami vörösség önti el a szemét és nem lát tőle. Szeme megtelek könnyel, keserű sértődés önti el szívét.

– Az nem lehet! – mondja apjának őszinte felháborodással, felbőszülve. – Hazudsz, papa! Nem igaz!

8.

Ebédig még sok idő van, de Grisának egyáltalán nincs kedve sárkányt eregetni. A gyerekszobában fekszik a padlón, fejét tenyerébe támasztja, és Boriszkára, a mamára, a papára gondol, és arra, hogy ők mind zsidók... A dadus azt mondja, hogy az nem baj, hogy zsidók... Zsidók, de viszont rendesek... Azok a fiúk is rendesek, csak azok piszkosak. A dadus azt mondja, hogy szegények. Mitya is rendes. Jobb lenne, ha mindenki együtt játszana. Kár, hogy Mitya nem akar azokkal a fiúkkal játszani. Grisa feltétlen össze akar velük barátkozni és együtt játszani a réten, sárkányt eregetni... De akkor Mitya nem fog többet Grisával barátkozni. Hát ha nem, akkor nem.

9.

Este Grisa kiáll a kapuba és várja, nem mennek-e arra a zsidó gyerekek. Most már feltétlen ki kell velük békülni.

Dadus azt mondja, hogy ma úgyse fognak játszani és nem jönnek ki futkosni az utcára.

– Ma péntek van. Az iskolában vannak, imádkoznak.

Grisa élénken elképzei, ahogy az iskolában Istenhez imádkoznak. Ott is kell legyen egy olyan agyagember, ők pedig ott fekszenek a földön és imádkoznak. Hát akkor... Ha az isten pont azt szereti, hogy így imádkozzanak...

Grisa unatkozva néz végig az utcán, és hirtelen meglátja, hogy Pjotr Arhipics jön a házuk felé. Már megint itt van! Megint bolondozni fog! Hát persze, másképp be se bír jönni.

Pjotr Arhipics megáll a kapunál, hunyorít, és úgy csinál, mintha keresne valakit.

– Bocsánat, lenne szíves megmondani, nem látta véletlenül Grisát? Ilyen kisfiú-forma, és nagy lóköető.

Grisa nem szól, összehúzza magát, fejét leszegi, úgy sandít barátságtalanul Pjotr Arhipics felé. De az csak nem bír magával.

– Nem? Maga se látta? – kérdezi a dadust, azután lassan Grisára esik tekintete. – És ez a kisfiú kicsoda? Há? Kinek a gyereke vagy?

– Zsidó gyerek vagyok! – feleli dühödten Grisa és hátat fordít neki.

Pjotr Arhipics zavarba jön, ijedten néz a dadusra. Azután izgatottan Grisához rohan és a karjaiba kapja:

– Kicsikém.... Mi van veled? Kisfiam... Grisutka...

10.

Este lefekvés előtt Grisa beviszi a gyerekszobába azt a fehér gipszembert, amelyiket Pjotr Arhipics ajándékozott a papának. Óvatosan leteszi a sarokba a nyitott ajtajú éjjeliszekrényre. Azután lassan levetkőzik, és egy szál ingben hasra veti magát a padlón az éjjeliszekrény előtt. Karját oldalt széttárja, szeme csukva, és hallani, ahogy valamit mormog.

– Nézzék már, mit ki nem talál – a dadus belép a gyerekszobába és harsány hahotára fakad. – Jaj édes istenem, micsoda huncut egy gyerek!

De Grisa nem hagyja, hogy befejezze. Felemeli a padlóról és a dadus felé fordítja kivörösödött, könnyes arcát.

– Dehát mi most zsidók vagyunk, dadus...

– Mit beszélsz, te jó isten... Grisa, Grisenka...

De Grisa már a padlóra fordította arcát és nem figyel a dadusra. A válla rázkódik, és szipogva, hüppögve suttogja imádságát:

– A papáért és Pjotr Arhipicsért... és a dadusért... kivagya, menyeke...

Voszhod, 1910. No. 3.

Útkereszteződésben

1.

A városközponti útkereszteződés talányosan csendes volt, alig járt arra valaki. Csak néha-néha zörgött át egy-egy magányos bérkocsi, és a dragonyos őrzőcsapattal csattogtatta cifrán táncoló lovai patkóját.

A gyalogosokat nem engedték át a katonák a kereszteződésen, a nagy fehér szálloda mellett, amelynek utcai frontján étterem volt.

A járda szélén, a lombos akácok árnyékában, az étterem kerthelyiségében hófehér terítős asztalnál tisztek ültek, egy petyhüdt, ragyás arcú kapitány és két hadnagy. Egyikük még egész fiatal volt, hirtelenszőke és nőies, naivan nevetett a szeme, a másik nála idősebb, barnahajú, szép, férfiasra érett, rátarti és arcátlan, tarkója rövidre nyírva, kicsi füle akkurátusan a fejéhez simult.

Az utca túloldalán, a szigorú, viharvert zsidó imaház épülete mellett egy ványadt küldönc időzött, zubbonya már megzöldült, összetekert köpenyét vállán átvetve viselte. A katona két lovat vezetgetett föl s alá, a hosszúra eresztett gyeplőt háta mögött tartva. A lovak kinyújtott nyakkal lehajtották fejüket, türelmetlenül rágták a zablát, lassan, nehézkesen váltogatták lábukat, amitől nyikorgott rajtuk a nyereg, és ütemesen himbálóztak a kifényesített acélnyergek.

Zsenge, ragyogó nap volt, szinte zengett a tiszta levegő, a nedves föld illata összevegyült a friss tavaszi zöldülés nedűivel. Ledér szél játszott részegen és szeszélyesen a szűk városi utcákban, felkapta az úttest porát, felkavarta és megpörgette a szemetet és maga előtt kergette a sima járdán.

A magas, furcsán elvadult házak ijedten néztek az utcára sötét, szinte élettelen hosszú ablaksoraikkal, és a tetők, ereszek széttöredezett körvonala élesen vágta el az ég sűrű, fagyos kékjét.

Lent pedig, az utcán, amely átszelte a központi sugárutat és felfelé vezetett a felsővárosba, messziről az útkereszteződésig bizonytalan, érthetetlen, távoli zaj, robaj, vad és monoton kurjongatás hallatszott. Néha minden egyetlen tompa, fenyegető dübörgéssé egyesült, melyet szörnyű dörej és súlyos ütések kísértek, mintha hatalmas épületek omlottak volna össze, s ormóttan darabjaik egymás után görögtek, estek volna alá... Aztán ismét csönd lett, és akkor úgy tűnt, résen kell lenni, mert valami gonosz áll lesben ebben a baljós, az eszelős rettegés zavaros előérzetével terhes csöndben...

Az alsóvárosban harmadnapja raboltak és ütlegetek, ölték a zsidókat.

2.

Az utca mentén végig zárt láncban katonák álltak pihenőállásban. Fáradtan váltogatták lábukat, a nehéz puskatust egyik erre, másik arra lógatta. Szétzilált sörtéjű, szúrós kefeként csillogtak szuronyaik a hideg napfényben. A katonák arca ingerült volt és mogorva. Egy széles arcú, frissen borotvált őrzető lámpaoszlopnak támaszkodott. Csak ő hallgatta mohó kíváncsisággal a pogrom pokoli, mélyből jövő hahotáját, összefüggéstelenül káromkodott és durva, cinikus kárörömmel röhögött:

– Gyerünk fiúk, csapoljátok le a zsidókból a levet! Készüljete a Szent Húsvét ünnepeire!

A tisztek ezúttal nem figyeltek rá. A ragyás kapitány gondolataiba merülve ült, komoran az asztal fölé hajolt, hosszú, sovány lábát szétvetette, lábán a magas csizma szára összegyűrődött. Némán teázott, egyik olcsó cigarettát a másik után szívta.

A szőke hadnagy vajjal vastagon megkent zsömlét rágott jó étvágygal, és hozzá forró tejszínes kávé kortyolgatott. Rózsaszín, vékony kisujját kecsesen eltartotta a pohártól, melyet nyújtott karral fogott. Szemlátomást felajzotta ez a szokatlan reggeli, tetszett neki a helyzet, a váratlan, utca közepi szabad táborozás, ahol az ismerősök is megláthatták és megcsodálhatták, milyen gyöngyélete is van neki a seregben.

– Tegnap Bek hadnagynak bojkottot rendeztek – szólalt meg nevetve, hanyagul raccsolva. – Biztos emlékeznek arra a Szonyecskára, a zsidólánycára... Községes prostituált, az egyesből. Szerintem nincs benne semmi rendkívüli, de Bek odavan tőle. Na és akkor tegnap, se szó, se beszéd, megmakacsolta magát, és nem akart elmenni Bekkel a szállodába. Bek meg tűzbe jött, értik hogy állt a dolog, először egy tízest ajánlott neki, aztán huszonötöt, aztán pezsgőt ígért, egyszóval teljesen elvesztette a fejét. Tudják, milyen! Végül erőszakkal akartuk elvinni, de a lány kiszakította magát a kezünkből és elfutott. Akkor aztán hívtuk a mamácskát és egy grojsz skandalt rendeztünk neki. Ha-ha-ha! Bek lecsavarta a lámpát és kiöntötte belőle a petróleumot a zongorájukba... de ezzel se ment semmire! Szonykát végül nagy nehezen előkerítették, de bojkottot jelentett Beknek, a zsidó pogrom alkalmából! Ha-ha-ha... Aztán a lány hisztériás rohamot kapott. Na aztán otthagytuk és elmentünk. Útközben Bek egyre bi-

zongatta, hogy személyében az összes bajtársat megsértették. De tényleg, kapitány, hogy lehet az, hogy nem ismeri Szonyát? Emlékszik, amikor tavaly...

– Nem emlékszem... – vágott a szárazon a szavába a kapitány és megvonta a vállát.

– Talán Kapralov hadnagy emlékszik...

Kapralov elmosolyodott, és igent bólintott. A lehető legfestőibb pózban ült, Napóleon módra, a szék hátának dőlt, puha, ápolt kezét mellén keresztbe fonta, térde közé szorított kardján vadonatúj, szorosra kötött kardbojt díszelgett. Kinyújtott lába Bek cimborájának székén, a keresztlécen nyugodott. Kapralov szemmel láthatólag nem megjátszotta magát, hanem tényleg úgy érezte, hogy szokatlanul határozott és energikus. Ide-oda forgatta rövidre nyírott, férfias nyakszirtjét, olykor-olykor köhentett és gondterhelten pillantgatott a katonákra.

– Bek, mint mindig, hogy is mondjam, túlságosan érzékeny – jegyezte meg a foga között szűrve a szót, hanyagul, és melankolikusan szétsimította bajuszát. – Azt beszél, valaki azt tanácsolta neki, hogy hívja vissza az őrséget és adjon szabad folyást az eseményeknek. Lenne is ott olyan multság, higgyék el!

A kapitány szigorú pillantást vetett Kapralovra és elfordult.

– Beknek nincs joga, hogy visszahívja az őrséget – mondta sokatmondóan és élesen.

– Egyébként sem osztom az ízlését – folytatta Kapralov nyugodtan, eleresztve füle mellett a kapitány megjegyzését. – Az a lány abszolút harmadosztályú.

– Ugye? – vette át a szót élénken a hadnagy. – De most azt képzelje el, hogy a Milionnaja utcában egyetlen ablakot sem törtek be! Ha-ha! Íme, mit jelent a szívünknek oly drága, bárha eltemetett lények iránti tisztelet!

Kapralov felnevetett.

– Hülyeség! – mondta hirtelen ingerültséggel a hangjában, és ismét tetre készen összevonta szemöldökét. – Mind egy helyen tolonganak, mint a varjúk a dög felett. Már megbocsássanak, egyik helyen kő kövön nem marad, itt pedig egész háztömbök állnak érintetlenül... Ez nem igazság!

Elhallgatott, majd részletesen magyarázni kezdte, hogy mennyire elszemtelenedtek a zsidók, példákat sorolt, milyen tiszteletlenek, milyen ravaszul csapják be a tiszteket a zsidó boltosok, szabók és csizmadiák.

– Itt élnek a mi országunkban, a mi földünk termését eszik... és nem is hálásak! Kérdezem én, végül is ki győzött le kicsodát? Mi őket, vagy ők minket? Há? Már megbocsássanak, de ha jól emlékszem, mi győztük le őket, ha nem tévedek!

– Senkit se győztünk még le, kedves uram – mormogta csendes szemrehányással a kapitány. – Talán ez háború? Gyalázat! Szégyen. Uraim, én szégyenkezem.

Kínos hallgatás állt be. A kapitány mélyen lelógatta fejét, arca vörös volt, haja borzas. Kapralov zavarában ujjával dobolt kardja lakkozott hüvelyén. A mozgékony, szőke hadnagy nyugtalanul fészkelődött, hol elkomorodott, szigorúnak akarván látszani, hol fájdalmasan mosolygott.

– Uraim, nézzék csak! – szólalt meg végül erőltetett vidámsággal. – Nézzék, zsidó iskola! Először életemben látok zsidó istentiszteletet, isten bizony!

Kíváncsian kezdte nézegetni a zsidó imaház hosszú, csúcsíves ablakait. Noha ragyogóan napsütéses volt, ott bent ködös, kékes félhomály honolt, és furcsán fénylett benne a kristálycsillár, akár egy sárga, élettelen fényfürt.

– Még csillárjuk is van... Na mit szól ehhez?

– A szeszemetek! – felelt megvető grimasszal Kapralov, és szemét összehúzva a kapitányra nézett.

3.

A zsidó házak és boltok fosztogatása teljesen zavartalanul folytatódott, és hamarosan áterjedt a felsővárosra. Újra és újra hullákat és sebesülteket szállítottak erre koszos, zörgő bérkocsikon. A csontos konflislovak vágóban száguldottak, és félénken hátrasandítottak, mintha rosszat sejtenének.

Valahol, nem messze, a rút víztornyon túl hirtelen bőszült üvöltés, füttyögetés, tompa ütlegelés és széttört üveg csörömpölése hallatszott. A kapitány összerezett és nyugtalanul abba az irányba fordult. Kapralov elmosolyodott, azután lustán, csak az ujjával odaintette magához a széles arcú őrmestert. Az sietve odaszaladt a tiszthez, vigyázzba vágta magát és tisztelegett. Kapralov szigorúan a szeme közé nézett, bajsza alatt alig észrevehető mosoly bujkált.

– Na? – kérdezte jelentősegteljesen, hangját felemelve. – Hát te meg? Itt támaszkod a falat?... Nincs tán dolgod? Húzd ki magad, te tohonya! Úgy állsz itt összegörnyedve, mint zsidó ima közben! Vigyázz magadra! Hozz teát!

A katona vidáman csillogó szemmel szabályos hátraarcot csinált, és aprózó léptekkel befutott az étterembe teáért. Amikor visszatért, a kapitány némán rámeredt, gyanakvó, komor tekintete szinte átfúrta. A katona zavartan pislogni kezdett hájredős, gyulladt szemével és visszament a helyére.

Alig telt el öt perc, a kapitány háta mögött valami fülsüketítően szétpattant, fa recesegett, ropogott, üveg csörömpölt, s mindezt furcsa, sok torokból felhangzó jajongás kísérte tompán, mintha a föld alól jönne. A katonák között valaki hangosan felnevetett, de rögtön el is hallgatott. Az útkereszteződés szemközti oldalán egy törött ablakkeretből üveg hullott a járdára és ott dirib-darabra tört. Az ablaktok épp a felénél tört ketté, és mögüle vaksi szemekként hunyorogtak ki a csillár sárga fényei.

A kapitány elsápadt, felháborodva nézett a katonákra, aztán éles, gyűlölettel teli tekintetét Kapralovra fordította. Az nyugodtan felállt, menet közben gombolta be a köpenyét, odament a katonákhoz.

– Ki dobta a követ? – kérdezte hűvösen, és fejét hátravetve összehúzta a szemét, mert a fogai között lógó cigaretta füstje a szemébe szállt.

A katonák hallgattak. Kapralov határozottan ellépett az arcvonal előtt, ritmusra lóbálta jobb karját, majd megállt a sor végén, és öblös hangon üvöltötte a sorok felett:

– Majd én megmutatom nektek, gazemberek! Beverem a pofátokat!

Szavait hátulról jövő fülhasogató, uszító füttyögetés nyomta el, aztán gyorsan közeledő tompa zaj, röhögés és kurjongatás hallatszott. Az utcába berontott egy részeg, fékevesztett pogrombanda, kezükben karók, bútorokból szaggatott fadarabok, vörös téglák és utcakövek...

Kapralov kárörvendően felnevetett és a járdára lépett, utat adva nekik.

4.

A központi sugárúttól egy háztömbnyire megvadult részeg emberek gajdoltak egy hosszú deszkakerítés mellett, amely egy nyírfákkal benőtt telket vett körül. Sokaig rángatták a kerítést, dühödten rugdosták, szaggatták a félig rohadt deszkákat, és végül vállal és háttal nekiveselkedve a földre döntötték. A deszkák és tartóoszlopok hosszan és fülsüketítően ropogtak, a zaj nyomában röhögés hullámozott, kárörvendő kiáltozás

és rekedt, részeg káromkodás kíséretében. És ismét felhangzott, most egészen közlelő az a megfoghatatlan, titokzatos és szuttyongató tolvajfüty.

A kapitány tehetetlenül és értetlen arckifejezéssel, kínlódva, megmerevedve nézett abba az irányba, ahol a ledöntött kerítés mellett a sátánian felbőszült pogromlovagok bandája őrgöngött és süvöltött a dühtől. Már látta eltorzult arcukat, nyitott szájuk fekete üregét, vicsorgó fogukat... De mintha mindez ködbe borult, az utca távolába húzódott volna vissza, hogy csak egy embert lehessen látni az utca elején, aki a szomszédból, egy alacsony, megroggyant vályogházakkal teli udvar kapujából fordult ki váratlanul. Osz, hajlott hátú öregember volt, csúcsos prémsapkában és hosszú kaftánban, melynek szárnyai menet közben a lába közé kerültek és zavarták a járásban. Mélyen ülő szeme élesen előre tekintett, hosszú, fehér szakállát a szél oldalra fújta. Nagy feje furcsán, hátravetve, szinte mozdulatlanul úszott vézna, csupacsont teste fölött.

Vastag botjára támaszkodva az öreg lassan közeledett az utca közepén. Az imaház felé tartott.

Első percben a kapitány megbénult a meglepetéstől és az ijedtségtől, majd nyugtalanítani kezdte a katonák csendes moraja... melyből azután kivált valakinek az elváltozott, bőszítő hangja:

– Hova, hova olyan sietősen? Te zsidrák, te csirkefogó!

Ezt az ostoba kiáltást is elnyelte a pogromlovagok eszelős ordítása. Zabolátlan, fenyegető kurjongatásuk és fütyögetésük betöltötte az utcát, ahogy szaladtak az öreg zsidó után, bőszülten hadonásztak karóikkal, görcsösen rázták az öklüket. De az öreg hirtelen szembefordult velük, zihálva megállt az utca közepén, és szenvtelenül várta sorsát. Nyugodtságában, úgy tűnt, volt valami, ami akaratlanul zavarba hozta a körülállókat. Azonban a percnyi zavar után egy megtermett, bozontos, idióta arcú legény durván leverte az öreg fejéről a sapkát, lekapta róla kerek bársonykapedliját, földhöz vágta és taposni kezdett rajta. A többiek tébolyultan felüvöltöttek, de szinte rögtön elnémultak.

– Vissza! – ordított ész nélkül a kapitány a járdáról, rettenetesen megijedve és sápadtan. – Vissza, gazemberek!

Elkeseredetten szidalmazta őket, káromkodott és az öklét rázta, majd sietős, nagy léptekkel odament az öreghez, hogy segítsen neki. Az öreg csodálkozva és kíváncsian nézett a tisztre.

– Mi a fenének mászkál az utcán! – kiabálta izgatottan a kapitány egész testében remegve és reszkető kézzel igazgatta a vállszíját. – Nem látja, mi folyik itt? Nem lát a szemétől?

Az öreg lassan elfordította a fejét, szigorú, barátságtalan tekintetét levette a tisztről, és hátat fordított neki. Némán, méltóságteljesen lehajolt és felvette a földről szakadt, széttaposott kapedliját.

A pogromlovagok értetlenkedve és meghökkenve félrehúzódtak, még mindig nem hittek a kapitány fenyegetéseinek. Némán álltak, ahogy a ragadozó vadak őrzik prédájukat, mohó kutyaszemekkel nézték az öreget.

Időközben az öreg jámboran befedte fejét a piszkos, szakadt kapedlival, és lassan, ahogy jött, elindult az imaház felé.

– Hová? Hová a pokolba megy, álljon meg!

– Hogy hová megyek? – kérdezett vissza lassan, értetlenkedve a zsidó, és égő tekintettel nézett a kapitányra. – Imádkozni megyek. És Ön hová megy, tiszt úr?

A kapitány zavarba jött.

– Én imádkozni megyek – folytatta az öreg mély hangon, és szavaiban valami átható ihletettség volt, a vértanúság vágya és a hit tudatának diadala. – Hová mehet a zsidó? Imádkozni megyek. Istenhez! De maga egyáltalán nem oda megy, ahová kell... nem oda megy...

Keserűen, metszően felnevetett, elfordult a kapitánytól és továbbment, átlósan szelve át az útkereszteződést.

A pogromosok mozgolódni kezdtek, fojtott morajlás kezdődött, sunyin megkerültek a kapitányt, és újra közeledni kezdtek az úttest közepén járó öreg, ősz zsidóhoz.

– Vissza, disznók! – kiabált rájuk őrjöngve a kapitány és toporzékolni kezdett. – Elkísérni! – parancsolta mérgesen a katonáknak. – Vissza, vagy lövök, szemét csűrhe!

A pogromosok zavartan szétszórtak. Négy katona fegyverét szabályos tartásba helyezve, vállsíkját meghúzva rövid, lassú lépésben megindult az öreg után. De szinte azonnal határozatlanul megtorpantak és félénken visszaneztek a kapitányra.

– Menjetek vissza! Nem kell! – kiabált haragra lobbanva az öreg, és a karjával hessegette őket. – Menjetek!

Ott állt a katonák felé fordulva, szálegyenesen és zihálva. Szakállát lengette a szél, szemében gyűlölet égett, és úgy állt az odalépő kapitány előtt, mint egy könyörtelen kínzó.

– Menjen velük! – kiabálta az öreg, rekedt hangon, és a járdán összeverődött pogromosokra mutatott a tisztnek. – Aki imádkozni megy, annak nem kell katonai kíséret. Menjen velük!

– Menjen! – kiabált az öreg még akkor is, amikor egész testében remegve és fuldokolva otthagya a kapitányt, mintha vérig sértették volna. – Menjen!

A katonák, a pogromosok és a kapitány zavartan pillantottak össze, és némán néztek az öreg után, amíg el nem tűnt végre az imaház széles, vasalt kapuja mögött.

5.

– Mi a baj? – kérdezte a szőke hadnagy nevetgélve, ahogy lelépett a járdáról és a sápadt, levert kapitány elé ment. – Ki ez? Egy rabbi?

– A rosseb tudja. Valami filozófus! – felelte bosszúsan a kapitány, levette a sapkáját és izzadt homlokát törölgette.

– Csak egy gazember – húzta el a száját Kapralov egykedvűen, és elfordult, hanyagul egy dallamot fütyörészve.

Jevrejszkij mir, 1909. február

HETÉNYI ZSUZSA fordításai

M. NAGY MIKLÓS

Egy különös filozófus különös feltámadása

Minden idők legkülönösebb és legmerészebb utópikus eszméje, talán mondani sem kell, egy orosz gondolkodó elmeszüleménye, Nyikolaj Fjodorové, aki a múlt század utolsó évtizedeiben dolgozta ki a „közös ügy filozófiáját”. Ez a „közös ügy”, melynek soha nem látott egységbe kell forrasztania az egész emberiséget, Fjodorov elképzelése szerint a feltámasztás ügye – az ember eszerint eljutott az evolúciónak arra a fokára, amikor is neki kell látnia végre igazi, kozmikus feladatának: újjá kell teremtenie, fel kell támasztania valamennyi valaha élt embert, éspedig nem csupán szellemi-lelki, hanem kifejezetten testi-fizikai értelemben is.

Ennek a furcsa, sőt racionalista európai szemmel nézve egyenesen őrült utópiának (Fjodorov legtöbb orosz elemzője megjegyzi, hogy olyan tipikusan orosz gondolatról van szó, amelyet a külföld sohasem fog megérteni és méltányolni) a felelevenítését nem csupán a dolog pikáns kuriozitása indokolja – amely persze önmagában is érdekes adalék lehetne az orosz utópikus eszme történetéhez –, hanem részben az, hogy Fjodorov óriási hatással volt olyan jelentős alkotókra, mint Dosztojevszkij, Tolsztoj, Szolovjov, Brjusov, Gorkij, Hlebnjikov, Majakovszkij és Zabolockij (hogy csak az egész világon ismerteket említsem), és a XX. század orosz filozófiájára (egy egész, ma is aktív irányzatnak, a „kozmozmusnak” ő volt az atyja és a bálványa), részben pedig Fjodorov „feltámadása”. Ez a továbbgyűrűző hatásában mindig is jelentős, de személyében jobbra elfeledett filozófus a kilencvenes években afféle reneszánszát éli. 1993-ban az orosz olvasók már megismerkedhettek a gondolataival, amikor megjelent egy antológia *Orosz kozmozmus* címmel, amely szemelvényeket közölt az irányzat legjelentősebb alkotóitól (Fjodorov mellett egyebek között Szolovjovtól, Vernadskijtól, Csizsevszkijtól, Ciolkovszkijtól, Kuprevicsstől), és „kiderült”, hogy a kozmozmus a XX. századi orosz kultúra legjelentősebb szellemi teljesítménye, s hogy képviselői szinte kivétel nélkül Fjodorov köpönyegéből bújtak ki. Hogy ezt – mármint a kozmozmus fontosságát – egy tekintélyes ember véleményével is alátámasszam: az utolsó szovjet miniszterelnök, Valentyin Pavlov valamikor még az 1991-es augusztusi puccs előtt az Ogonyokban közzétette a szovjet birodalom hanyatlása fölötti kesergését, s igazi kommunista optimizmussal azt jósolta, hogy korai lenne elparentálni az orosz civilizációt és kultúrát, mert az majd még utat fog mutatni az emberiségnek „a kozmozmus eszméin keresztül”. 1994-ben aztán, a „Szellemi újjászületés könyvtára” című sorozatban megjelent egy Fjodorov-kötet is, melynek előszava tipikus szovi*-szöveg: a könyv szerkesztője, Sz. G. Szemjonova a kommunista hagiográfia műfajában értekezik Fjodorovról, aki szerinte „olyan jelenség a történelemben, melynek értelme csak most kezd megvilágosodni”, s feltámadás-eszméjének ereje abban rejlik, hogy „valóban elfogadhatja minden halandó lény a földön”, legyen akár vallásos, akár ateista. Ugyanakkor az előszó szer-

* A „szovok” magyarítására teszek kísérletet a „szovi” szóval (nemcsak itt, hanem Viktor Jerofejev *Férfiak* című kötetében is) – a „szovok” a mai orosz köznyelvben kb. a szovjet stílustól elszakadni képtelen ember megnevezése.

zője a fjodorovi utópia elemzése során ügyesen kikerülte azokat az elemeket, amelyek ezt a nemes lelkű aszkétát túlságosan a kommunizmus eszméjével és gyakorlatával rokonítanák.

Fjodorov legfőbb feltámasztója azonban mégsem Szemjonova, hanem egy Vlagyimir Sarov nevű író, akinek *Do i vo vremja* című regénye az 1993-as esztendő legnagyobb hullámokat kavarázó irodalmi eseménye volt, az ügyeletes botránykönyv, melyet egyesek (például Borisz Csicsibabin) zseniálisnak ítélték, mások (például Irina Rodnyanskaja) förtelmes, ízléstelen fércműnek, megint mások (például Dmitrij Bak) pedig a konkrét műtől némiképp eltávolodva a posztkommunista orosz kultúra „Sarov-szindrómájáról” cikkeztek. (A moszkvai könyvvásáron Sarov kiadójának, a L’Age d’Homme nevű svájci-orosz cégnek a képviselője, egy kedves hölgy azzal nyomta a kezembe, Sarov méregdrágán árult verseskötetével együtt – amelyben van összesen vagy húsz rövid, jellegtelen költemény –, hogy ezeket meg kell vennem, mert Sarov lesz a legközelebbi orosz Nobel-díjas.) E regény főhőse Nyikolaj Fjodorov, aki Sarov történelmi fantazmagóriája szerint alapvető szerepet játszott a bolsevik forradalom előkészítésében, olyannyira, hogy akár nagy októberi fjodorovista forradalomról is beszélhetnénk. A „posztmodernizmus vádja” ellen védekezve Sarov egyébként önmagát realistának nevezte, aki műveiben a történelem igazságát tárja fel. Tehát nem felelőtlen művészi játszadozásról, immanens magánmítosz-teremtésről van szó: Sarov szerint Fjodorov valóban rendkívüli jelentőségű filozófus, akinek Lenin a követője volt...

De haladjunk sorjában! Nyikolaj Fjodorov 1829-ben született a Tambovi kormányzóság Kljucsi nevű falujában. Törvénytelen gyermek volt, Gagarin herceg fattya, s születésének szegénétől egész életében nem tudott szabadulni. A századforduló orosz írói és filozófusai szinte kivétel nélkül patológiásan viszonyultak a szexualitáshoz, és, némi leegyszerűsítéssel persze, akár azt is mondhatjuk, hogy ennek a félig talán divatból, „kultúrtrend”-ből, de félig mindenképpen az orosz kultúra sajátosságaiból fakadó patológiának a szublimálása hozta létre azokat a hatalmas, különös életműveket, melyeket a világ nem méltányol kellőképpen. (Mi sem: sok zseniális orosz szimbolista regénynek nincs is magyar fordítása.) Alighanem effajta szublimációról van szó Fjodorov esetében is, aki a szexualitásfilozófia egyik szélsőségét képviseli – a másik Rozanov, aki a szexualitást az ember legfőbb, legnemesebb vonásának tekinti, mivel ez az egyetlen dolog, amivel legyőzhető a halál; vele szemben Fjodorov azt vallotta, hogy a szexualitás a vak természet eszköze arra, hogy a pusztítás-teremtés szörnyűséges folyamatában létrehozza a modern, tudós embert, aki végül megszakítja ezt az ördögi, gyilkos láncolatot, s újjáteremti azt, ami a természet ostobasága és érzéketlensége miatt elpusztult, azaz valamennyi ősrünket, minden egyes emberi személyiséget. Szexualitásra tehát ettől kezdve nincs szükség (Fjodorov, amennyire ez kideríthető, valóban nem élt szexuális életet; másfél évtizedes vidéki tanítóskodás után a moszkvai Rumjancev-könyvtár olvasótermi felügyelőjeként magányosan, aszkéta módjára éldogált, kevéske fizetését is a nála szegényebbeknek adta), ami azt jelenti, hogy a modern civilizáció jó része is fölösleges, hiszen például a bűnös fertőbe, zsákutcába tévedt Nyugat modern gyáripára nagyrészt olyan tömegigényeket elégít ki, amelyek a szexualitással vannak kapcsolatban. Amint tehát az ember eljut arra a szintre, hogy felismeri evolúciós (vagy isteni) rendeltetését, azon nyomban fel kell hagynia szexuális energiájának ostoba elfecsérlésével, az újabb és újabb nemzedékek létrehozásával, s ehelyett minden erejével arra kell törekednie, hogy legyőzze a halált: egyrészt halhatatlanná tegye önmagát,

másrészt feltámassza a szüleit (akik ezután feltámasztják a saját szüleiket, s így tovább az első emberpárig).

Mivel az itt közölt részletben Fjodorov leírja, hogyan képzei a feltámasztás konkrét, fizikai folyamatát, az „ősök porának”, a részecskéknek a „bevadásását” és „összevarrását” (bár meg kell jegyeznünk, hogy számos tudományos hipotézist is megfogalmazott arra vonatkozóan, hogy a részecskék miként őrzik annak emlékét, hogy valaha milyen személyiség részét alkották, és ezek kapcsán Fjodorov hívei nem felejtik el megjegyezni, hogy filozófusuk zseniálisan megsejtette a klónozás lehetőségét), itt inkább utópiájának egyéb elemeire koncentrálnunk, illetve arra, hogy az egész gondolatrendszer miként illeszkedik a filozófia történetének fő áramába (a nagy nyugati filozófiai enciklopédiák egyelőre még nemigen vesznek tudomást Fjodorovról és az orosz kozmizmusról).

A kozmizmus filozófiája, ha egy mondatban akarjuk megfogalmazni, lényegében az a tan, hogy az embernek aktívan törekednie kell a világegyetem, a kozmosz átalakítására, megszelídítésére, harmonizálására. Vagyis, más szóval, az „aktív evolúció” gondolata: az ember (mivel akár Istennek, akár a panteistán felfogott Természetnek ez a teleologikus célja) saját kezébe veszi az evolúció irányítását, s közben átalakítja önmagát is, legfőképpen legyőzi a legfőbb rosszat: a halált. Az aktív evolúció gondolata természetesen nem Fjodorovtól származik, a filozófia történetének számos nagy alakja vallott ehhez hasonló nézeteket: Comte, Nietzsche, Bergson és sokan mások... s az egész irányzat Teilhard de Chardin XX. századi, immár sok tekintetben természet-tudományosan is megalapozott teleologikus elméletében teljesedett ki. A világszerte ismert orosz filozófusok közül pedig közel állt a kozmista-fjodorovista eszmékhez Nyikolaj Bergyajev is, aki – ahogyan azt például *Az orosz eszme* című könyvében megfogalmazta – azt vallotta, hogy a történelem és a világegyetem vége – annak ideje és lefolyása – nem Isten akaratától, és nem is a természeti törvényektől függ, hanem az ember teremtő tevékenységétől. (Bergyajev egyébként azt is írta, hogy „Fjodorov erkölcsstudata a legmagasabb rendű a kereszténység történetében”.)

Fjodorov filozófiájának (s később Vernadszkijének és Teilhard de Chardinének is) a „kefalizáció” a természettudományos tartóoszlopa, az a betonkemény tény, amelyre az egész elmélet ráépíthető. Maga a felfedezés egy James Dan nevű amerikai geológus nevéhez fűződik, aki 1851-ben publikálta az akkor már jelentős empirikus anyagon nyugvó hipotézisét, mely szerint a természet tudatosan, teleologikusan törekedett a központi idegrendszer létrehozására, vagyis az evolúció egész folyamatát a „kefalizáció” mozgatja. Ez az úgynevezett „Dan-elv”, amelyen egyébként máig sem fogott az idő: a mai tudomány sem képes megmagyarázni, hogy a természet miért törekedett olyan állhatatosan az emberi agy létrehozására. A darwini evolúcióelmélet nem meggyőző magyarázat, mert a fajfennmaradás korántsem követel olyan agyat, amely képes magas szintű absztrakt és művészi gondolkodásra. Ezt Paul Davies amerikai kozmológus az ausztrál bennszülöttekkel szemlélteti, akik évezredek óta éltek olyan aggyal, amely, mint kiderült, ugyanúgy képes a magas szintű, absztrakt gondolkodásra, mint bármelyikünké. Vajon miért alakította ki az evolúció ezt a hihetetlenül bonyolult szervet bennük, ha aztán sokáig nem használta semmire, s a hatékony fajfenntartásra elég lett volna egy sokkal egyszerűbb is?

Fjodorov és követői tehát abból indulnak ki, hogy az evolúciónak „terve” volt az emberrel, s a különböző kozmisták elméletei lényegében csak abban térnek el, ahogy ezt a tervet dekódolják. Az ember azonban mindegyikükénél átmeneti lény, aki saját

maga fogja létrehozni a intellektus magasabb rendű formáját, vagy éppen az Istent. A kozmológia orosz vallásbölcseleti ága (és lényegében Teilhard de Chardin is) azt vallja, hogy az evolúció célja Isten létrehozása, vagyis az ember megistenülése. Ezzel kapcsolatban többen közülük említik a IV. században élt püspök, Nagy Baszileiosz maximáját: „Isten emberré vált, hogy az ember Istenné válhasson.” (Fjodorov egyszerre tartozik a kozmizmus vallásos és természettudományos ágához; a tényeket egyébként hanyagul kezelő Sarov ezt – legfőképpen az Úr elleni berzenkedéseit – ügyesen és empátiakusan írja le az itt közölt részletben.)

Fjodorov utópiájában a „terv” végcélja az egész kozmosz benépesítése a feltámasztott emberekkel, akik átalakítják önmagukat; immár nem külső függelékkel hódítják meg a tért és a világegyetemet (autó, űrhajó, távcső stb.), hanem saját magukat építik fel úgy az atomokból, hogy bárhol otthon legyenek a világűrben, s bármilyen titoknak a mélyére tudjanak hatolni, egészen konkrét értelemben (mondjuk, lényüket atomi méretűvé zsugorítva). Ennél a superman-romantikánál azonban izgalmasabb, hogy milyen lépések során át képzelet el Fjodorov utópiájának megvalósítását. (Mellesleg, a filozófus csodálói nem győzik hangoztatni, hogy nem ködös-homályos álmodozásról van szó, hanem nagyon is praktikus tervezetről!) A legelső lépés az általános hadkötelezettség (lényegében a hadi kommunizmus) bevezetése: a modern állam riasztó bonyolultságát a hadsereg szervezetének vonzó és hatékony egyszerűségével kell felváltani (egyebek között ez az, amiről Szemjonova elfelejt említést tenni a Fjodorov-kötet előszavában). Ezenközben egy nemzetközi konferencián a föld valamennyi országa megállapodik arról, hogy a hadseregek erejét ettől kezdve nem háborúra és pusztításra használják, hanem – a kezdeti stádiumban – kizárólag a föld időjárásának megismerésére és harmonizálására. S mivel minden energia erre fog irányulni, rövid idő alatt el lehet érni, hogy az időjárás soha többé ne lehessen pusztító erő, s amellet tökéletes feltételeket biztosítson az élelmiszertermeléshez addig is, amíg az ember nem tanulja meg elemi anyagokból újjáteremteni önmagát. (Egészen mulatságos, amikor Fjodorov azon füstölög, hogy holmi amerikai farmerek a saját önző céljaik érdekében próbáltak esőt csinálni. „Még szerencse, hogy nem sikerült nekik!” – jegyzi meg.) Ez a munka magában foglalja a földi geográfia humanizálását is: le kell gyalulni a fölösleges egyenetlenségeket, szükség esetén meg kell változtatni a folyók folyásirányát stb., azaz a Földet egyszerű, könnyen áttekinthető, az ember küldetését maximálisan kiszolgáló bolygóvá kell változtatni. S amikor mindez megvalósul (egyetlen nemzedéknyi idő alatt, hiszen a bűnös szexualitással, a gyereknemzéssel azonnal fel kell hagyni, s így az embernek egészen rövid idő áll a rendelkezésére, hogy önmagát halhatatlanná tegye), el lehet kezdeni a feltámasztásokat...

Dióhéjban ennyi a történet, s most már csak néhány véleményt idéznék nagy emberektől, mert az a gyanúm, hogy e cikk olvasóit még nem sikerült meggyőzőnem arról, hogy a fjodorovi utópia az orosz filozófia és kultúra történetének alapvető fontosságú eleme. Szergej Bulgakov szerint a XIX. század két legnagyobb gondolkodója Marx és Fjodorov, mert „szinte egyidőben fogalmazták meg azt a gondolatot, pontosabban azt a történelmi tényt, hogy az ember feladata immár a világ meghódítása és humanizálása”. Alekszandr Gorszkij szerint Fjodorov sejtései „rendkívüli mértékben egybeesnek a pszichoanalízis eredményeivel”; ugyanúgy, mint Freud, ő is rájött, hogy a mai ember tudattalanjában halálvágy rejtőzik, s szinte csak ezt kell kigyomlálni, hogy az örök élet könnyen elérhetővé váljon. Amellett Freud egy másik ponton is igazolja Fjodorovot: ő írta le azt a folyamatot, ahogy a modern civilizációban megkezdő-

dött a nemiség szublimálódása – az ember szexuális energiájának egyre nagyobb részét fordítja más, ha úgy tetszik, nemesebb célokra. Fjodorov ezt a folyamatot csupán tudatos tervező és végrehajtó aktussal fel akarja gyorsítani. Szolovjov kedves tanárának és vigasztalójának nevezte Fjodorovot, akinek „a közös ügye az emberi szellem első előremozdulása a krisztusi úton”. Az esztéta és kritikus Akim Volinszkij szerint: „Fjodorov senkivel sem összehasonlítható jelenség az emberiség szellemi életében. Az ő születése és élete igazolta Oroszország ezeréves létezését.” A filozófus Vlagyimir Iljin azt írta: „az emberiség másodszor találkozhatott Szókratésszal, vagyis olyan emberrel, akiben elkezdődik az istenteremtés folyamata”. Szeretettel nyilatkozott Fjodorovról Tolsztoj és Dosztojevszkij is: a filozófus éppen őket (és Szolovjovot) akarta meggyőzni, hogy álljanak mozgalmának élére, és indítsák el az általános és egyenlő feltámasztás korát – saját magát ő ehhez nem tartotta elég nagy kaliberű gondolkodónak, s nem is adta ki az írásait (csak akkor rendezte őket sajtó alá, amikor a „nagy emberek” támogatásába vetett minden reményét elvesztette, s így *A közös ügy filozófiája* végül csak a filozófus 1903-ban bekövetkezett halála után jelent meg), s bár az eszme hatása mindkettejük életművén felfedezhető, efféle mozgalmári feladatot egyik sem vállalt, vagy legalábbis nem a fjodorovi utópia érdekében. S végül (vagyis dehogy végül, hiszen még hosszan lehetne sorolni a példákat): a harmincas években Nyikolaj Zabolockij poémába foglalta a fjodorovi ábrándot, *A földművelés diadala* című elbeszélő költeménye azt a kort ábrázolja, amelyben – a kolhozosításon keresztül – már megvalósult a természet harmóniája (s például az állatok is értelmes lényekké váltak). E művéért vagy tíz év lágerbüntetésre ítélték. (Mellesleg: a kommunista időkben nagyon sokáig léteztek fjodorovista körök, s ha a feltámasztás nem is, de az örök élet elérése a kommunista tudomány nagy célja volt. Sok kommunista vezető vetette alá magát különböző kuruzslók fiatalítási kúráinak, kicsit ahhoz hasonlóan, ahogy az ókori Kínában a nagy birodalomgyesítő, a Csin-dinasztia első császára, Si Huang-ti mindenféle kotyvalékokat készíttetett tudósaival, hogy örökéletűvé váljon, s az egyik ilyen szer okozta a halálát.)

Ehhez képest elenyésző azoknak a többé-kevésbé jelentős gondolkodóknak a száma, akik bíralták Fjodorovot, s rámutattak az eszme eredendő ellentmondására: a filozófus az emberi személyiséget tartja a legfőbb értéknek, azt vallja, hogy valamennyit meg kell őrizni és újjá kell teremteni, s ugyanakkor – ennek érdekében – könnyedén eltörölné az emberi személyiségek összes individuális vonását. (Ezért jegyezte meg Brjusov Fjodorov elméletéről, hogy ez a zombik feltámasztása lenne. Egyébként és mellesleg: a világ értelmével és céljával kapcsolatos elméletek néha azt a gondolatot ébresztik az emberben, hogy a világ értelmetlensége talán valóban szörnyű érzés, de ennél szörnyűbb csak az lehetne, ha kiderülne, hogy olyan értelme van, ami nekem mint individuális személyiségnek nem tetszik. Hogy konkrétabb legyen: egy ateista számára letaglózóan rossz hír lenne az, hogy Isten mégiscsak létezik, és neki egyszer majd *kell* támadnia.)

Most akkor azt kellene még tisztázni, hogy Vlagyimir Sarov abban a bizonyos regényében milyen trükkökkel és leleményekkel változtatta ezt az ártatlan álmodozót, Nyikolaj Fjodorovot a XX. századi orosz történelem rossz (vagy jó?) szellemévé, a bolsevik forradalom előkészítőjévé, Lenin mesterévé és a sztálini terror mozgatóerejévé. A regény egy elmegyógyintézetben játszódik, ahová Alekszej, a mű narrátora ismétlődő emlékeztetkiesések miatt kerül, s mivel egyébként író (bolsevik forradalmárokról szóló könyvek szerzője), az az ötlete támad, hogy Rettegett Ivánnak a halálos

ágyán tollba mondott emlékezéseihez hasonlóan (melyekben a cár megörökítette az általa elpusztított embereket), leírja mindazokat a személyeket, történeteket, akik és amelyek egyébként feledésbe merülnének. Egy ideig látszólag minden logika nélkül sorjáznak a történetek, melyeket Alekszej vagy a saját életéből elevenít fel, vagy beteg-társai visszaemlékezéseit rögzíti, akik között vannak aggkori elbutulásban szenvedő bolsevikok, és vannak „zsenik” – egy hajdani titkos állami programnak, az ország „zsenizálásának” túlélői, a század elején létrehozott „Természetes Zsenialitás Intézetének” megvénült tagjai. (Mint később kiderül, az Intézetet annak idején Fjodorov tanainak hatására hozták létre, s minimális programja Oroszország világalalmának biztosítása, a maximális pedig a fjodorovi utópia, vagyis az általános feltámasztás végrehajtása.) Ezek a „zsenik” rendszeresen szemináriumokat tartanak, amelyek mintegy bevezetik a regény központi cselekményét, megteremtve azt a gondolati erőteret, amely szétzilálja a történelemtől való ismereteinket. Az előadásokból „kiderül”, hogy semmi sem úgy történt, ahogyan a történelemkönyvek tanítják – minden sorsfordító esemény, forradalom, nagy történelmi személyiség mögött valami titok lappang, és Isten igazi tervét ezeknek a titkoknak a megfejtésén keresztül értelmezhetjük. (Mellesleg Sarov egy interjúban egészen komolyan azt mondta, hogy ő igazából nem író, hanem Szentírás-magyarázó.) Igazán nagyszabású, a történelmet valóban fenekestül felforgató dolgokról van szó, arról például, hogy – az egyik „zseni” előadása szerint – a kereszténység valójában két zsidó rabbi, Péter és Pál ravasz fondorlatának eredménye: hithű zsidókként megriadva Krisztus forradalmától kifejezetten azért hozták létre a keresztény egyházat, hogy megmentsék a judaizmust, amely különben szétolvadt, megsemmisült volna az új, rövid idő alatt hihetetlenül népszerűvé vált hamis vallásban. Ebből fakad a judaizmus és a kereszténység halálos szembenállása a történelemben. Ráadásul a kereszténység, amint orosz földre jut, az „orosz eszmévé” átlényegülve egyenesen elvezet Leninhez és Sztálinhoz.

Alekszej végül rátalál arra a beszélgetőtársra, Ifraimovra, aki furcsa módon omnipotens elbeszélőnek bizonyul (ami egy posztmodern regényben – ha arról van itt szó – gyanús dolog: csak azzal magyarázható, hogy Ifraimov valamiféle isteni üzenet hordozója): minden részletre kiterjedő ismeretekkel rendelkezik Oroszország elmúlt két évszázadának „igazi” történetéről. Ekkor, az ő történetében lép be a regénybe a két főszereplő: Germaine de Staël és Nyikolaj Fjodorov. A féktelen fantáziával megalkotott, már-már fantasy-szerű fikció szerint a francia író nő valójában nem halt meg 1789. július 14-én (a lexikonok egyébként 1817-et írnak halálozási évként), hanem a szó szoros értelmében tovább élt a lányában, egy középkori csodaszer révén ugyanis kapott még három teljes életet a sorstól. S ezeket az életeit – Katyerina Sztal néven – abban az országban élte le, amelyben a legkedvezőbbek voltak a feltételek egy radikális, a franciaországinál jóval gyökeresebb forradalomhoz. Számptalan orosz szeretője közül Nyikolaj Fjodorov volt az első, aki egy üvegkoporsóban talált rá. Sztal a kolerajárvány elől záratta magát koporsóba, valahányszor elhagyta birtokát, Fjodorov azonban halottnak hitte, nyomban beleszeretett, mint a herceg Hófehérkébe, s őt akarta elsőként feltámasztani. Sohasem tudta meg, hogy a gyönyörűséges nő nem halott, jóllehet Sztal három gyermeket is szült tőle – morfiummal elkábította, és úgy szeretkezett vele... Mint a fentiekből is látszik, a történet bonyodalmaint nehéz lenne lépésről lépésre összefoglalni; az a lényeg, hogy Sztal Fjodorov utópiájában talált rá forradalmi hevületének magasztos eszmei tartalmára, s ettől kezdve egész életét az egyszerű, érthető fjodorovi világ tűzön-vízen át való megvalósításának szentelte. Ennek érdekében fe-

küdt össze az orosz történelem jelentős alakjaival, mintegy a hüvelyével és méhével terjesztve a forradalom vírusát. És persze az ő gyermeke Sztálin, akinek aztán szenvedélyes szeretője is lett, és a vonzó, szelíd, bölcs embert csak nagy nehezen tudta rávenni a forradalmi terrorra – kénytelen volt lefeküdni Sztálin elvtársaival, hogy az, féltekenységében, sorra kinyírja őket...

A regény az újabb isteni büntetés, az új özönvíz: egy szűnni nem akaró hóesés képeivel fejeződik be – Fjodorov elméletéhez híven, aki azt mondta: ha az ember nem képes a maga kezébe venni az evolúció irányítását, akkor, de csak akkor következik be a Bibliában megjósolt Apokalipszis. S miközben kint hull a hó, az elmeegógyintézetben, amely Noé bárkájaként fogja megőrizni az igazságkeresőket, Fjodorovot, Staël-Sztalt, félkegyelmű fiaikat, a bolond, vén bolsikat és a „zseniket”, a megvénült, de még mindig kíváncsú Germaine de Staël szánalomból éjszakáról éjszakára földöntúli boldogságban részesíti az aggastyánokat... Hull a hó és spriccel a vén sperma...

Mindezt az orosz kritikusok többsége förtelmes ocsmányságnak ítélte, de a könyvről folytatott heves viták azért árulkodnak valamiről. Egyrészt arról, hogy minden stilisztikai sutasága ellenére Sarov telibe trafált valamit, ami az orosz gondolkodó emberek jó részét ma sem hagyja nyugodni. Ez pedig általában az orosz utópia, az orosz eszme ambivalens megítélése. Sarov az egyik oldalon a „politikai korrektségnek” tökéletesen megfelelő mondatokat ír arról, hogy minden utópikus eszme megvalósítása kegyetlen diktatúrához vezet, a másikon viszont azt szuggerálja, hogy utópia, „orosz eszme”, az isteni igazság keresése stb. nélkül az élet és a történelem semmit sem ér. Így lehetséges az, hogy míg Csicsibabin szemében a *Do i vo vremja* az orosz utópikus eszméről írt kegyetlen, fekete szatíra, addig Rodnyanszkaja a sztálinizmus ravasz rehabilitálását látja benne. Maga Sarov pedig csak annyit mond, hogy ő a XX. század Oroszországának „igaz történetét” írta meg, s hogy a regény megalkotásának fő lelki mozgatóereje az az érzése volt, hogy a világ elviselhetetlenül bonyolult, s valamit tenni kellene annak érdekében, hogy egyszerűbbé váljon...

Fjodorovra visszatérve: a részecskék beadászása és összevarrása badarság, de nem hagy nyugodni egy gondolat – vajon ha halálom előtt rögzítenék az agyam teljes információmennyiségét, s utána betáplálnák egy számítógépbe, érezném-e úgy, hogy felámadtam?

NYIKOLAJ FJODOROV

A közös ügy filozófiája

(RÉSZLET)

Az ember lényegi megkülönböztető jegyét két érzés alkotja: a halandóság érzése és a születés szégyene. Elképzelhetjük, ahogy minden vér a fejébe szaladt, midőn először tudomást szerzett saját kezdetéről, és hogy mennyire elsápadt a borzalomtól, amikor meglátta a véget egy hozzá hasonló teremtmény, a vérrokona személyében. Hogy ez a két érzés nem ölte meg az embert abban a minutumban, annak csakis az lehet az oka, hogy fokozatosan ismerte meg őket, és nem tudta rögtön átlátni helyzetének minden borzalmát és alantasságát. A pedagógusok zavarba jönnek, ha a gyerekek felteszik nekik azt a teljességgel természetes, ámbátor jobb lenne azt mondani, hogy tökéletesen haszontalan kérdést, hogy honnan is származnak, miként jöttek létre; a Szentírásban azonban ott a válasz: *büntetésed lesz, hogy állati fájdalommal szülsz magzatokat*. A tudat azonban, ha belegondol a születés folyamatába, még ennél is nagyobb borzalmat fedez fel: a halál – amint egy gondolkodó meghatározta – nem más, mint egy lény (avagy két, egy testben összeolvadt lény) átmenete egy másikba a születés folyamán. Az alsóbbrendű állatoknál ez nyilvánvalóan szembeötlő: a sejt belsejében megjelennek az új sejtek kezdeményei; megnöve, ezek szétfeszítik az anyasejtet és világra jönnek. Itt nyilvánvaló, hogy az ivadékok születése egyben az anya halálát jelenti. Ők természetesen nem tudják, hogy születésük a szülőjük halálát okozta, ámde adjunk nekik tudatot – vajon mit fognak akkor érezni? Ha felismerik, hogy gyilkosok, még ha akarataukon kívül is, mire fog irányulni tevékenységük, feltéve, hogy rendelkeznek akarattal, cselekvésre való képességgel, s szintúgy feltéve, hogy akaratauk nem gonosz akarat, s nincsenek megfosztva a lelkiismerettől? Bizonytal nem fogják azt mondani, míg ki nem próbálnak minden lehetséges módszert, hogy az általuk meggyilkoltakat lehetetlenség feltámasztani; nem, sohasem bírná kimondani nyelvük a szörnyű szót, hogy *lehetetlen*, s hogy nincsen mód a bűnt jóvátenni. És legelőször is nem akarják titkolni maguk előtt a bűnüket, s nem vetik bele magukat az élet lakomájába. A fenti példában a sejt kifejlett lényként jött a világra – az ember ugyanakkor kifejeletlenül születik; táplálásának, nevelésének egész folyamán szülei erejét emészt, úgyszólván az ő testükből s vérükből táplálkozik (természetesen nem szó szerint, de nem is átvitt értelemben); úgy, hogy amikor véget ér a nevelése, a szülők ereje teljesen kimerül, s vagy meghalnak, vagy roskatag öregek lesznek, azaz közelednek a halálhoz. És egy csöppet sem enyhíti ennek a bűnös voltát az a körülmény, hogy a pusztítás folyamata nem egy élő szervezet belsejében megy végbe, mint például a sejt esetében, hanem egy családban.

Így tehát a születés szégyene és a halálfélelem összeolvadnak a bűnösség egységes érzésévé, amiből az következik, hogy kötelességünk feltámasztani eleinket, s ehhez elsősorban az erényesség fejlesztésére van szükség. Mert a mai társadalomban, mely a természetet követi, vagyis az állatot választotta magának példa gyanánt, minden a nemi ösztönök fejlesztésére irányul. Az egész ipar, közvetett vagy közvetlen módon,

a nemi kiválasztásra épül. Szép tollazat, otthonos fészek; azaz divat, budoárok, puha bútorok – mindez a nemi ösztönöket szolgálja. (...)

Mikor megszüntetjük a nemi ösztön mesterséges izgalmát, megmarad az ember természetes ösztöne – s ez hatalmas, szörnyűsége erő, mivelhogy maga az egész természet. S amíg ezt a vak erőt le nem győzzük erényességgel, vagyis tökéletes – éppannyira tudati, mint erkölcsi – bölcsességgel, más szóval, amíg a természet az emberen keresztül el nem jut a teljes öntudat állapotába, amikor is képes lesz irányítani önmagát, amíg létezik születés, amíg az embereknek lesznek utódaik, addig a földművelésben sem lesz még igazság és teljes tudás, és az kénytelen lesz az ősök porait továbbra is az utódoknak való táplálékká alakítani – ahelyett, hogy oda kerülnének, ahová eredendően valók –, amihez nem kell a múlt ismerete, elegendő csak a jelent ismerni. (Bár az emberek porai össze vannak keveredve mindazon rothadékkal, melyet valamennyi állat hoz létre életében és halálában, ha őseink porainak akárcsak parányi része ott van a földben, joggal mondhatjuk, hogy az ősök porát az utódok étkévé változtatjuk.) Az égi térségekben szétszóródott anyag is csak akkor válik megközelíthetővé számunkra, ha maga az étkezés alkotó folyamattá válik, vagyis elemi anyagokból alkotjuk magunkat. És magában az emberben nemcsak szeretet, de igazságosság sem lesz, amíg ereje fölöslegét, az apától kapott tőke kamatát tudatlan, vak szülésre használja, nem pedig arra, hogy felvilágosultan, szabadon visszaadja annak, akit illet. A vibriók fekélye nem szakad meg, mert hiszen amíg lesz születés, addig lesz halál is, és ahol hullá van, ott összegyűlnek a vibriók...

Az erényesség nem sajátítható el teljesen a szülés folyamatában, az átörökítésen keresztül, hiszen az átörökítés mindenképpen az erényesség megsértésén keresztül történik; így az erényességért, a nemi ösztönrel szemben vívott harc nem lehet csak személyes (mint ahogy általában is annak, ami személyes, nincsen jóvátevő ereje, bár lehet előkészítő jelentősége), ugyanis nem elég csupán az ártatlanság megőrzése, teljes győzelemre van szükség az érzékiség felett; az embernek olyan állapotba kell jutnia, hogy a bűn lehetetlenné váljék, hogy megszabaduljon a tisztátalanság minden vágyától, vagyis nem csak szülnie nem szabad, hanem ugyanakkor megnevelni is kell válnia, azaz újjáalkotva magából azokat, akikből született, magát is újjá kell teremtenie olyan lény formájában, amelyben minden tudatossá válik és mindent az akarat irányít. Az ilyen lény, bár *anyagi*, semmiben sem különbözik a szellemitől.

A pozitív erényesség nem az ételtől való megfosztás útján működik, hanem a földművelés mint tapasztalat segítségével, amely fokozatosan felöleli az egész Földet és a földeket, vagyis a bolygókat stb., és ezt az egész anyagot úgy a saját testünk, mint atyáink és őseink testének felépítésére fordítja. Ebből magamagától meghatározódik annak az élőlénynek a lényege, melyet ki kell fejlesztenünk. Ez az élőlény *a tudás és a cselekvés egysége*; a táplálkozása *tudatos alkotó folyamat*, melynek során az ember az elemi, kozmikus anyagokat ásványi, majd növényi anyagokká változtatja, s végül eleven szövetekké. Ennek az élőlénynek a szervei azok az eszközök lesznek, melyek segítségével az ember alakítani fogja a körülményeket, melyektől a növényi és az állati élet függ, vagyis a földművelés mint tapasztalat, melyen keresztül a Föld-bolygó ismerete megnyílik, szervvé válik, ennek az élőlénynek a részévé. Szervei lesznek azok az aero- és éteronautikai eszközök is, melyek segítségével a helyét változtatja és a Világegyetem térségében megszerzi magának az anyagokat saját szervezete építéséhez. Az ember akkor magában fogja hordozni a felfedezések egész történetét, ennek a fejlődésnek az egész folyamatát; ott lesz benne a fizika, a kémia, egyszóval az egész kozmológia, csak

nem gondolati kép formájában, hanem egy kozmikus eszközként, mely lehetővé teszi számára, hogy valódi kozmopolita legyen, azaz rendre mindenhol lehessen; s az ember akkor lesz majd igazán felvilágosult lény.

E változások ellenére az ember lényegét tekintve semmiben sem fog különbözni attól, ami ma – végül is csak *jobban önmaga lesz, mint most*; ami az ember ma *passzívan*, ugyanaz lesz akkor is, csak *aktívan*; az, ami ma *gondolatilag* létezik benne, vagy épp csak meghatározatlan törekvésekben, pusztán *projektíven*, akkor *valóságos, nyilvánvaló* lesz, s *a lélek szárnyai testi szárnyakká válnak*.

De ahhoz, hogy szárnyai legyenek, hogy átszellemülhessen, hogy tudatosan cselekvő lényvé változhassék, teljesen újjá kell alkotnia magát. Az ember született, nem pedig közvetlenül létrejött lény, az apai és anyai szervezet képét hordozza azok valamennyi hibájával és erényével együtt. Bár néha a szülői tulajdonságok közül némelyek fölerősödött, mások meg legyöngült formában jelennek meg benne, de ebben az esetben ő úgyszólván egy interferencia, mely két hullámrendszer összeütközéséből jön létre, és a fénynek vagy a homályosodását, elgyengülését, vagy a megerősödését okozza. Az ember, aki az önmegismerés céljából lemerül önnön mélyébe, olyan hajlamokat, predispozíciókat és jelenségeket talál, melyeknek nincs alapjuk vagy okuk saját életében; vagyis az önmegismerés szándéka alkotórészeinek megismeréséhez vezet, annak ismeretéhez, hogy mi volt előtte, hogy honnan származik ő maga, a megismerő, hogy mi adódott át a lényébe, egyszóval megismeri a szüleit.

Az ember lelke nem tabula rasa, nem tiszta papírlap, nem puha viasz, melyből bármit lehet formálni, hanem két ábrázolat, két életrajz, egy képben egyesülve. Minél tökéletesebbek lesznek a megismerési módszerek, az átörökítés annál több részletére derül fény, s annál világosabban fog föltámadni a szülők képe; a delphoi jósdá fölé írt ősi kérdésre – *ismerd meg önmagad!* – teljes választ csak az ősök teljes feltámasztásának folyamatában kapunk.

A halál, úgy is mondhatjuk, anesztézia, melynek során az anyag legteljesebb hullaboncolása, szétbomlása és szétszóródása megy végbe. A szétszóródott részecskék összegyűjtése a tudomány és a művészet kozmotellurikus feladata, következésképpen férfidolog, a már összegyűjtött részecskék összerakása pedig fiziológiai, hisztológiai feladat, úgymond, az emberi testnek – apáink és anyáink testének – a szöveteit kell összevarrni, s ez női dolog; mert hiszen milyen furcsa lenne, ha a fiziológia és a hisztológia tudománya megelégedne az élő szövetek vagdosásával, és nem tudna áttérni azok újjáteremtésére. Bármilyen nagy is a munka, melyet a szétszóródott anyag újbóli összerakása jelent, nem kell elkeserednünk amiatt, hogy még azok a parányi részecskék is, amint azt a természetüket vizsgálók mondják (akik az atom nagyságának kiszámításával foglalkoztak, mint például Crooks és Thompson), annyi még parányibb részecskét foglalnak magukba, amennyi ágyúgolyó elérne a földön – nem kell ugyanis azt gondolnunk, hogy nem fogják ezek is feltárni előttünk titkaikat.

Az anyag teljes egészében az ősök porából áll, és azokban a legparányibb részecskékben, amelyek megközelíthetővé válhatnak a mi szemünkkel láthatatlan mikroszkopikus élőlények által, bár úgy is csak akkor, ha föl lesznek szerelve oly mikroszkópokkal, melyek éppannyira kitágítják látásukat, amennyire a mi mikroszkópjaink kitágítják a mi látásunkat, és ott, azokban a négyzet, kocka stb. alakú mikroszkopikus részecskékben megtalálhatjuk majd őseink nyomait. Minden részecske, mely részecske ilyen sokaságából áll, éppoly sokszínű világot rejt magában, amily sokszínű számunkra a föld. Minden közeg, melyen keresztül ez a részecske átment, rajta hagyta

a maga hatását, a maga lenyomatát. Archeológiai vagy paleontológiai szempontból nézve a részecske olyasvalami lehet, mint a rétegek, melyek, meglehet, megőrzik mindvalahány hatás nyomát, melynek a részecske alávetett, míg különböző közegekben, különböző élőlényekben volt jelen. Bármennyire töredezzon is a részecske, az új, ezekből a törésekből származó részecskék feltehetőleg őrzik a törés nyomát; ők, ezek a részecskék talán a vendégszeretnek azokhoz az ősi szimbólumaihoz hasonlatosak, melyeket „szfragidáknak” neveztek: búcsúzáskor kettétörtek egy tárgyat, és bárhová vetette is aztán a sors az illetéknépp baráttá lett ismeretleneket, mivel mindkettő magával hordta a szét tört tárgy felét, ha újból összetalálkoztak, csak össze kellett illeszteniük őket, és rögtön megismerték egymást. Képzeliük hát el magunknak, hogy a világot hirtelen – vagy nem hirtelen – átvilágítja a fény, s teljességgel, a legparányibb részecskéiig megismerhetjük, vajon nem lesz-e akkor világos számunkra, hogy milyen részecskék voltak röpke barátságban egymással, hogy milyen házban vagy élőlényben vendégeskedtek együtt, vagy hogy milyen egésznek alkották részét, összetevőjét? Mint ahogy ma valamely görgelékkő, mely Dél-Oroszországban hever, saját összetételével és egyéb tulajdonságaival nem árulja-e el nekünk, hogy csak valami finnországi hegyek törmeléke, melyet gleccserek sodortak el amonnan? Ha még az ilyen viszonylag hatalmas testek, mint a görgelékkövek, vizsgálata sem fejeződött be, akkor micsoda munkára és mennyi időre van szükség az olyan részecskék vizsgálatához, melyek a vonalvastagságnál milliószorta kisebbek, mi több, nem csak jelenlegi állapotuk és felépítésük, hanem egész történetük vizsgálatához! Nehéz kifejleszteni e vizsgálat módszereit, nehéz továbbá az első két-három részecske vizsgálata, de aztán a munka sokak számára elérhetővé válik, s végül majd valamennyi ember számára, miután megszabadulnak a kereskedelmi-ipari haszontalanságok terhéől. Végezetül pedig maga a vizsgálat olyannyira leegyszerűsödik, hogy az, amihez korábban évek munkája kellett, most egyetlen pillantással elvégezhető lesz – egyetlen pillantás elég lesz annak megállapításához, hogy egy-egy részecske hol és mikor tartózkodott ebben vagy abban a testben. Bár a részecskék nagyon hosszú ideig megőrizhetik annak nyomait, hogy tartózkodtak ebben vagy abban az élőlényben, ebben vagy abban a közegben, de ezek a nyomok mégiscsak megkophatnak és eltűnhetnek, s ez esetben ismernünk kell a nyomok megmaradásának és eltűnésének törvényét is.

Minden egyes nemzedék számára a közvetlenül őt megelőző nemzedék feltámasztása pontosan ugyanakkora nehézséget jelent, hiszen a jelenlegi nemzedék viszonya az apáihoz, illetve azé a nemzedéké, amely először fejleszti ki az újjáteremtés művészetét, az ő apáihoz, pontosan ugyanolyan, mint az ükükapáinké az ő apáikhoz. Bár az első feltámasztottat minden bizonnyal szinte rögtön a halála után fogják feltámasztani, s őt aztán azok követik majd, akik még kevésbé enyésztek el, de minden újabb tapasztalat ez ügyben meg fogja könnyíteni a további lépéseket. Minden egyes feltámasztással gyarapodni fog a tudás, s a feladat magaslatán lesz akkor is, amikor az emberi nem eljut az első halottig. Sőt, az ükükükapáinknak a feltámasztás még bizonnyal könnyebben is fog sikerülni, összehasonlíthatatlanul könnyebben, vagyis a mi ükükükunokáinknak összehasonlíthatatlanul nehezebb lesz feltámasztani apáikat, mint nekünk és a mi ükükükapáinknak, hiszen apáink feltámasztása során nemcsak az előtünk szerzett valamennyi tapasztalatot használhatjuk fel, hanem a mi feltámasztóink is segítenek nekünk; vagyis az első emberfiúnak lesz a legkönnyebb feltámasztania az ő apját, minden emberek ősapját.

A feltámasztáshoz nem elég, hogy csak a részecskék molekuláris felépítését tanulmányozzuk; ám mivel azok szét vannak szóródva a Naprendszer térségében, sőt lehet, hogy más világokban is, először össze kell gyűjteni őket; következésképpen a feltámasztás telluroszoláris, sőt akár tellurokozmosz feladat. A kereskedelmi-ipari szervezetben kifejlődött tudomány, a széthullás és a pusztítás tudománya számára ez erőn felüli feladat; egy ilyen feladat nem is lehet célja efféle tudománynak – a tudománynak először is túl kell nőnie a kereskedelmi-ipari szervezeten, át kell mennie egy másik szférába, a mezőgazdaság szférájába, melyben immár nem a széthullás és a pusztítás tudománya lesz, hanem az összerakásé és az újjáteremtésé. A mezőgazdaságnak, hogy megfelelő termést adjon, nem szabad a Földre korlátozódnia, hiszen azok a feltételek, melyektől a termés, sőt általában a növényi és állati élet függ a Földön, nem korlátozódnak pusztán erre a bolygóra. Ha helyes az a feltevés, hogy a Naprendszer egy átmeneti csillag tizenegy éves elektromágneses periódussal, melynek során mind a napfoltok, mind a mágneses (északi fény), mind az elektromos viharok hol a maximumot érik el, hol a minimumot, és hogy ezekkel a jelenségekkel áll összefüggésben az egész meteorológiai folyamat, melytől ugyanakkor közvetlenül függ a jó vagy a rossz termés, ez esetben tehát az egész telluroszoláris folyamatnak a mezőgazdaság részét kell alkotnia. S ha igaz továbbá, hogy minden átmenet egyik állapotból a másikba elektromosság segítségével megy végbe, mely hasonló, mint az akarat és tudat eszközeként szolgáló idegi erő, sőt akár azonos vele, akkor a Naprendszer jelenlegi állapotát azokhoz a szervezetekhez hasonlíthatjuk, melyekben még nem alakult ki idegrendszer, még nem különült el az izomzattól és egyéb rendszerektől. Az ember gazdasági feladata épp abban áll, hogy létrehozzon egy ilyen szabályozó apparátust, amely nélkül a Naprendszer vak, nem szabad, halált hozó erő marad, vagyis a feladat egyfelől azon utak lefektetésében áll, melyeken eljutna az emberi tudatig minden, ami a világmindenségben történik, másfelől – olyan vezetők lefektetésében, melyek segítségével minden, ami végbemegy s születik benne, cselekvésbe, újjáalakításba fordulna.

Amíg nem léteznek a tudatnak ilyen útjai és a cselekvésnek ilyen vezetői, a periodikus megrázkódtatásokról és fordulatokról nem is beszélve, a világ furcsa, torz rendet fog mutatni, melyet alighanem jobb is lenne rendetlenségnek nevezni.

M. NAGY MIKLÓS fordítása

VLAGYIMIR SAROV

Új vízözön felé

(RÉSZLETEK A REGÉNYBŐL)

Fjodorov szerint az Úr elkövetett két különös ravaszságot – az egyik az, hogy a saját képére és hasonlatosságára teremtette az embert, ezzel mintegy hangsúlyozva, hogy összemérhető vele, s azt sugalmazva neki, hogy mindenki, minden egyes eleven emberi lélek fontos a számára éppen úgy, mint az egész világ, mint az egész mindenség. Azt sugalmazta az embernek, hogy az üdvözülés útján nem kell segítséget keresnie; minek, amikor ott van neki Ő, az Isten, s így pusztán a tulajdon erkölcsi tökéletesedése, az ő tulajdon útja a gonosztságtól a jóhoz, az Istenhez fel fogja őt támasztani. Az Úr rettentő terhet rakott a gyenge emberi vállakra, annak az embernek a vállára, akinek, amint azt maga az Úr elrendelte, egész életében kínnal-keservvel, arca verítékében kell előteremtenie mindennapi kenyerét, és még a gyermekeit is, a saját húsát és véré, kínban kell megszülnie; az ember meg erre természetesen nem volt fölkeszülve, nem tudott egyenlő félként szólni az Úrral, túlságosan elfáradt, élete reménytelen és kilátástalan volt, az ígát még azért húzta, jobbára megszokásból, de az Isten szemében az ember piszkos volt és tudatlan, szünös-szüntelen összezavarodott, és az Istentől, aki erre az életre ítélte, természetesen csak félni tudott. Hiszen még Mózesnek is, hogy meg ne vakuljon, a fejét elfordítva kellett Istennel beszélnie – Mózesnek, az igazak legigazabbikának, aki oly gyakran beszélt Istennel, s akit Isten annyira szeretett!

Az Úr azt mondta az embernek, hogy bármikor hozzá fordulhat, s kell is fordulnia, hogy Ő mindig meghallgatja és segítségére siet, ha az, amit az ember akar, igaz ügy, de vajon mindig a segítségére sietett-e? Mennyi keserűség, mennyi halál, ártatlanul meggyilkoltak sokasága! – s az ember félt Istenhez folyamodni. Isten túlságosan rettető volt, túlságosan hatalmas és szörnyű a haragjában; kész volt rá, és egyszer már meg is tette, hogy elpusztított mindent, amit Ő maga épített – vajon egy apa zúdít-e vízözönt a saját házára, pusztán azért, mert tulajdon gyermekei nem lettek pontosan olyanokká, amilyeneknek ő szánta őket? Nem, Ő nem volt az apjuk, hanem Úr volt, és az emberek sohasem úgy néztek rá, mint apára, aki őket nemzette, hanem mint az Urukra, akinek jogában áll őket a világnak eresztetni, szanaszét szórni, sőt, tomboló dühében akár egészen le is törölni a föld színéről. Ők mindannyian Ádám gyermekei voltak, egy vérből valók, fivérek, de Ő, mikor nekiálltak baráti egyetértésben építeni a bábéli tornyot, nem nyughatott, míg szét nem választotta őket, amíg nem tette őket idegenné, márpedig az idegenektől – ilyenné teremtette őket Ő maga – az ember mindig félt, azokat mindig ellenségeinek tartotta, mindig kész volt az idegent megölni, széjjeltépni. Attól fogva már soha egyikük sem értette a másikat, mindegyik csak önmagát szerette, egoista lett, akinek csak magára van gondja. Egy igaz apának vajon így kellett volna-e bánnia tulajdon édes gyermekeivel?

Amikor Fjodorov mindezt elmondta, Sztal hirtelen arra gondolt, hogy a férfi minden bizonnyal máig is szenvedélyesen hisz Istenben, s ugyanakkor már kezdi gyűlölni is Őt, már túlsordult szenvedéseinek pohara, és többet nem hajlandó megbocsátani,

s akkor az jutott eszébe, hogy az ateizmus roppant keserű próbálkozás, hogy megbocsássunk Istennek: nem bűnös Ő az ember semmilyen szenvedésében, mert egyszerűen nem létezik, vagyis az emberek csak azért tagadják meg Istent, hogy levehessék róla a vétket.

– Ő – folytatta Fjodorov –, a nyelvek összekeverése korántsem az első és a legszörnyűbb ravaszsága. Az Úr mindent elkövetett, csak hogy az ember meg ne találhassa a paradicsomba vezető utat, hogy vissza ne térhessen oda. Miért – kérdezte Fjodorov Sztaltól –, miért alkotta a világot ilyen képtelenül bonyolultnak, mire jók a növények, az állatok, a madarak, a férgek, a rovarok miriádjai? Miképpen segítheti ez a jó keresését? Nem, mindez csak arra lett kieszelve, hogy az ember összezavarodjék, hogy mint a labirintusban, eltévedjen s ne találja a kivezető utat. És Káin? Hiszen ő is azért ölte meg Ábelt, mert nem tudta, hogy milyen áldozat kedves Istennek, az Úr maga rendelkezett úgy, hogy az emberek műveljék a földet, és Káin áldozatát, munkájának első gyümölcseit mégsem fogadta el. De az ember – mondta Fjodorov – nem sokáig tévelygett s maradt tudatlan gyermek, mert evett a jó és gonosz tudásának fájáról és megszerette a jót, s amikor az Úr megértette, hogy az ember így is, úgy is megtalálja az utat a paradicsomba, s azt a bábeli torony építőinek nemzedéke már meg is találta, akkor ő elkezdte kurtítani az ember idejét e földön; míg az ősatyák sok száz évig éltek, s ez is volt az ember normális élettartama, addig mi az ötvenet is alig érjük el: még be sem fejeződik gyermekkorunk, az embernek még ideje sincs megérteni, kibogozni, hogy mi a jó és mi a gonosz és az igazak útjára lépni, és a halál máris ott a nyakában.

Fjodorov egészen egyszerű és érthető életről ábrándozott, lényegében azt akarta, hogy az emberek, bármivel is foglalkozzanak – vasúti sínek fektetésével, gépek gyártásával vagy földműveléssel –, váljanak katonákká; a katonák élete, magának a hadseregnek a felépítése, mindez helyesnek, sőt szinte tökéletesnek tűnt számára; itt legalábbis volt esély a menekülésre; közönséges hadseregeket képzelt el, pusztán csak munkahadseregeknek nevezték volna őket, de az életmódjuk teljességgel ugyanolyan lett volna, mint amazoké.

Sztal tudta, hogy ez az eszme korántsem pusztán elvont álmodozás, Fjodorov példát is láthatott maga előtt, Oroszországban ugyanis máig is fennmaradtak azok a katonai települések, melyeket a Napóleon fölött aratott győzelem után hoztak létre, s ezekben a parasztok éppen így éltek. Egy ilyen falut, azaz ezredet Sztal maga is látott néhány évvel ezelőtt Novgorod alatt, Sztroganov gróf vitte el mintegy kirándulásképpen, aki nagy hódolója volt neki s szintúgy ezeknek a településeknek. A falu Sztalnak is tetszett: takaros rend és tisztaság volt mindenütt, szép virágágyások; a gyerekek, akik Oroszországban akárhelyütt rongyosak, piszkosak, fésületlenek, itt az ő méretükre szabott katonai egyenruhát viseltek, s még a hét-nyolc évesek is olyan feszesen masíroztak, akár egy gárdaezred. Nem voltak itt kéménytelen, dűledező kunyhók; Sztroganov elmagyarázta, hogy amint egy falu katonai településsé válik, a régi kunyhókat rögvest lebontják, és a helyükön, egy nagy, négyzet alakú tér körül összefüggő barakkokat építenek, melyeket egyforma sejtekre osztanak fel: egy-egy jut minden parasztszaládnak.

Amikor a mezőn épp nincs tennivaló, ezen a téren masíroznak a katona-parasztok, a fegyverfogásokat gyakorolják, egyszóval megtanulják a hadi mesterséget. A faluban nincs se iszákosság, se az oroszokra olyannyira jellemző trehánytság és nemtörődöm-ség, mindenki ügyel a megjelenésére, mindenütt rend van és fegyelem. Az ezredparancsnokságon kidolgozzák a gyakorlatok és a mezői munkák tervét az év minden

napjára, úgymint mindenki tudja, mikor mi dolga. Reggel a kürtös ébresztőt fúj, az emberek felkelnek, befűtik a kályhát, aztán jön a sorakozó, és a térről menetoszlopban, zenére mennek a földekre. Mikor befejezik a napi munkát, megint csak oszlopban masíroznak vissza a faluba, aztán jön a vacsora, a körletrendezés és kürtjelre a takarodó. A paraszti munka és a katonai munkája egybeolvad az életükben, így azután a katonai települések lakóiból lesznek az orosz hadsereg legjobb katonái, amellyel ez olyan hadsereg, amely önmagát látja el élelemmel.

Sztal számára akkor teljesen természetesnek tűnt Sztroganov szenvedélyes vonzódása a katonai települések iránt, annál is inkább, mivel, mint már mondtam, azok neki is tetszettek; addigra megtanult mindenre, ami kapcsolatban áll a hadsereggel, az oroszok szemével nézni. De emlékezett rá, hogy amikor először járt Péterváron – még 1809-ben –, mennyire meglepte az a nagy figyelem és lelkesedés, amellyel az oroszok a katonai parádét nézték, és fel is jegyezte naplójában, hogy ebben a határtalan országban, ahol mindenki magamagában bókál az életben, gyakorta cél és értelem nélkül, és csak a félelem, hogy elvesznek, eltévednek, csak az fűzi egybe őket, egy ilyen országban tehát az emberek százainak és ezreinek az összehangolt, pontos, minden parancsot könnyedén teljesítő mozgása bizonyít a tökéletesség csúcsának tűnhet.

– A hadsereg – mondta Fjodorov, Sztal üvegkoporsója fölé hajolva – az utolsó esélyünk, ha el akarjuk érni, hogy az ember lerázza idegenségét, testvéritlenségét, az egyenlőtleniséget, azt a meggyőződést, hogy mindenki idegen számára, s ő más, mint a többiek; a hadseregben – mondta – minden igazságos és becsületes, ott nem létezik fattyú származás. A hadseregnek abban áll az ereje, hogy nem kényeztetni az embert, nem táplálja az önzését; ahogyan áll, ahogyan mozog, amilyen ruhát visel – mindenben ugyanolyan, mint a többiek.

Bárcsak láthatná ő is, mondta Sztalnak, milyen boldogok az újoncok, amikor sok-sok hónapon át tartó gyakorlás után a verítékekkel együtt elszívárognak belőlük mindaz, amivel az Úr elválasztotta őket, s hirtelen meglátják, hogy valósággal egy emberré olvadtak össze: ez immár nem egymásra alig-alig hasonlító emberek sokasága, hanem egyetlen lény, s olyan szorosan olvadtak össze, hogy rés sem maradt közöttük, még azt sem lehet megmondani, hol váltja egyik a másikat, s akkor aztán oszlopban, a talpukat verve végigmennek végre a placcon úgy, ahogyan kell. Most mindegyikük raj, szakasz, század, ezred, hadtest és hadsereg, és mindenik ujjong, mert soha többé nem kell négy-szemközt beszélnie az Úrral, hanem ezentúl csakis így, rajként, szakaszként, századként, ezredként, hadtestként, hadsereggel fog beszélni vele. Most végre megértik, hogy nincsenek egyedül a világban, hogy közülük senki nem felel többé semmiért, egyszerűen csak olyannak kell lenned, mint a többiek, s akkor mindig igazad lesz, és bármit is csinálsz, bűnös nem lehetsz.

Még a háborúban is, ahol a szabályzat megengedi, hogy ne sorban menjenek, hanem szétszóródva, még ott is emlékeznek rá, hogy életük csupáncsak része a közös életnek, hogy az önmagában, bármit is beszéljen az Úr, semmit sem ér; és akár ha golyó járja is által testedet, élsz és életed igazoltatott, ha győz a hadsereg. És ezért a visszakapott testvériségért készek meghalni is.

Fjodorov úgy gondolta, hogy a leegyszerűsödött és egyenlővé tett emberek hadserege magamagától megérti, hogy lehet bármilyen szép, de nem jó így ez a világ, ilyen bonyolult, amilyennek Isten teremtette, mert csak zavarja őt, mármint ezt a hadsereget, és akkor az emberek közös munkával mindössze néhány esztendő alatt elegyengetik a földet, lehordva a hegyeket és magaslatokat, betemetik a mocsarakat,

a süppedéseket, az alföldeket, egyenes, egyenletes folyású csatornákká változtatják a folyókat, s akár meg is fordítják a folyásukat, hogy arra folyjanak, amerre az embernek hasznos, s ne arra, amerre az Úr rendelte őket. Számítalan töltést és mesterséges tavat hoznak létre, s többé nem kell Istenhez fohászkodniuk a megváltó esőért, mindig lesz víz bőséggel, nem úgy, mint most, amikor télen és kora tavasszal, amikor alszik a föld, a folyók kiáradnak, nyáron pedig, amikor száraz a föld, egészen csenevészékké válnak. Az ember kivágja az erdőket, hogy szántóföld legyen a helyükön, öntözni fogja a sivatagokat, hogy ott is szántóföldek legyenek, s aztán amikor az egész föld egyetlen hatalmas, sima szántófölddé változik, és többé senki sem fog éhezni, senki sem fog többé nap mint nap a betevő falatja miatt aggódni, akkor majd hozzáláthat a legfőbb dologhoz – saját fajának feltámasztásához, a földi, természeténél fogva halandó világnak halál nélküli világgá – a Mennyei Országává – való átalakításához.

*

Később Sztal gyakorta sajnálattal gondolt rá, hogy az 1905-ös forradalomban a fjodorovisták nem vállaltak semmilyen szerepet; a vér, a sok vér felfrissíthette volna őket, annál is inkább, mivel egyes elméleti kérdésekben akkor is, a későbbiekben is roppant nagy hatást gyakoroltak a többi forradalmi pártra, például a bolsevikokra. Ez a hatás részben magán Sztalon, részben más volt fjodorovistákon keresztül valósult meg, akik Sztallal együtt csatlakoztak a bolsevikokhoz. Erről tanúskodnak egyebek között a csodával határos módon fennmaradt részletek annak az OSZDMP-tanácskozásnak a gyorsírási jegyzőkönyvéből, amely 1910. május 10–13. között zajlott Sztal Szosznovij Jari birtokán. A tanácskozáson Lenin, Plehanov, Zinovjev, Bogdanov, Trockij, Akszelrod, valamint a birtok intézője, a német Tübing vett részt.

„Lenin: Az orosz nép áldozata hiábavalónak bizonyult. Ezer évnyi várakozás Krisztus eljövetelére, az igaz hit birodalmának ezer éven át tartó terjeszkedése, emberi életek milliói; jobbágyrendszer, éhínség, járványok, önmagukat elégtől raszkolnyikok, parasztfelkelések – és mindez hiába...”

(Ugyanő:) Az ember rég szeretett volna visszatérni az Édenbe, de ehhez senkitől sem kért segítséget, ő maga kezdte el építeni a bábéli tornyot, de az Úr megijedt az embertől, és lerombolta a tornyát, amikor pedig már majdnem elkészült. Az Úr mindig a maga egoista céljait kergette, az abszolútumra áhítozik, ami a jó és a rossz egyensúlyára épülő természetben egyszerűen nem létezhet. Az abszolútum ellentétes az emberi természettel, ellentétes általában a természettel, az angyalok, nem pedig az emberek mintájára van szöve, és lám, emiatt a tökéletesen absztrakt abszolút jószág miatt az emberi nem elképzelhetetlen, örök szenvedésekre ítéltetett. Az ember szenvedni kezd, amint megszületik, s még semmi rosszat nem követett el, s aztán szenved egész életén át a mitikus eredendő bűn – Ádám vétke – következtében. Mellesleg Ádám e vétkét teljes mértékben tudatlanul, a gyermeksége és oktalansága folytán követte el, s akkor is csak úgy, hogy a kígyó oly hosszan kísértette. Mindez különös módon aránytalan és nevetséges; nincs benne se mérséklet, se meggondolás, nincs semmi más, csak kegyetlenség. Sokkal inkább az emberi nemben való csalódást érezhetjük benne, a csalódást, amiért az nem váltotta be a reményeket, és persze az ember tehetsége fölötti irigységet, aki magamagától képes lehet visszatérni az égbe. A következtetés: le kell mondanunk az Istenbe, az Ő igazságosságába vetett minden reményről. Lehetséges, hogy áldozatai vagyunk az irántunk való szeretetlenségének, lehetséges, hogy egyszerű játékszer vagyunk az Isten és a sátán iszonyatosan kegyetlen vitájában; s a küzdelem azon folyik,

hogy mennyire lehet az emberi természetet megváltoztatni, megtisztítani és az angyalihoz közelíteni, hogy mennyire lehet a szellemet elszakítani a testtől. Ebből következően meg kell győznünk az egyszerű párttagokat, hogy mindörökké szakítsanak Istennel. Igen, meg kell gyűlölniük Őt. Korántsem figyelmen kívül hagyva az oroszok köztudott vallásosságát, ez a feladat nem tűnik különösebben nehéznek: elég, ha a munkások megtudják, hogy becsapta és elárulta őket az Úr, hogy miképpen üzött gúnyt belőlük, s többé nem fognak táplálni iránta semmiféle illúziókat.

Zinovjev (közbeszólás a helyéről): Nekem kompromisszumos javaslatom van: mondjuk azt a proletariátusnak, hogy Isten nincs és soha nem is volt, az ember egyszerűen csak kitalálta. Meg fognak érteni minket és csak hálások lesznek nekünk. Kérem bevenni a jegyzőkönyvbe, hogy én különben sem osztom Lenin elvt. szélsőséges nézeteit, azt a törekvését, hogy egyre szaporítsuk ellenségeinket. Úgy vélem, Isten a forradalom valamely szakaszán újra hasznos lehet számunkra.

Tűbing: A forradalom után – erről már esett itt szó – a szovjetek kezében lesz minden hatalom, és úgy képzelem, a szovjeteknek külön házat kell majd emelni a bábéli torony mintájára – egy felfelé törő, minden menetében szűkülő spirált, amelyet hatalmas, kilométeres szobor koronáz meg, a forradalom vezérének, Plehanov elvt.-nak, vagy Lenin elvt.-nak, vagy valaki másnak a szobra, aki kiválasztatik a proletariátus vezetésére. Ez a szobor úgy fog ott magasodni, mint egy hegycsúcs, és mindenki láthatja, hogy az ember, akit ábrázol, elérte az eget, elérte az Édent. És szeretnék aláhúzni még egy fontos tényezőt, amely nélkül, úgy hiszem, ismét csak nem sikerülhet felépítenünk a bábéli tornyot. Az Úr akkor, hogy az emberek be ne fejezhessék a munkát, összekeverte a nyelvüket, így azok különböző népekké lettek, félni s gyűlölni kezdték egymást; nekünk hát nem elég csupán meghirdetnünk, hogy célunk az internacionalizmus – a munkások internacionalista nevelésének valóban munkánk fő irányává kell válnia. Bármilyen legyen az ára, újból egyesítenünk kell az emberiséget. Csak ebben az esetben lehet elkezdni és sikeresen befejezni az építkezést.

Bogdanov: Georgij Valentyinovics, engem nyugtalanít, hogy míg Isten teljes megváltást, örök életet ígér az embernek, addig mi csak nagyon röpké ideig tartó paradicsomi életet ígérhetünk – csupán egy emberéletet. Ez nagy hiányosság, s attól félek, hogy sok proletárt eltaszít tőlünk. Az emberek képesek bármilyen szenvedést elviselni, de csak ha a jutalom is valóban nagy, itt meg igaz, hogy nem szükséges különösebb erőfeszítés, de a jutalom se valami hajde nagy.

Plehanov: Örök paradicsom nincsen és nem lehetséges – ezt szépen elmagyarázzuk, és a tömegek követnek minket, Bogdanov elvt. fölöslegesen aggódik.

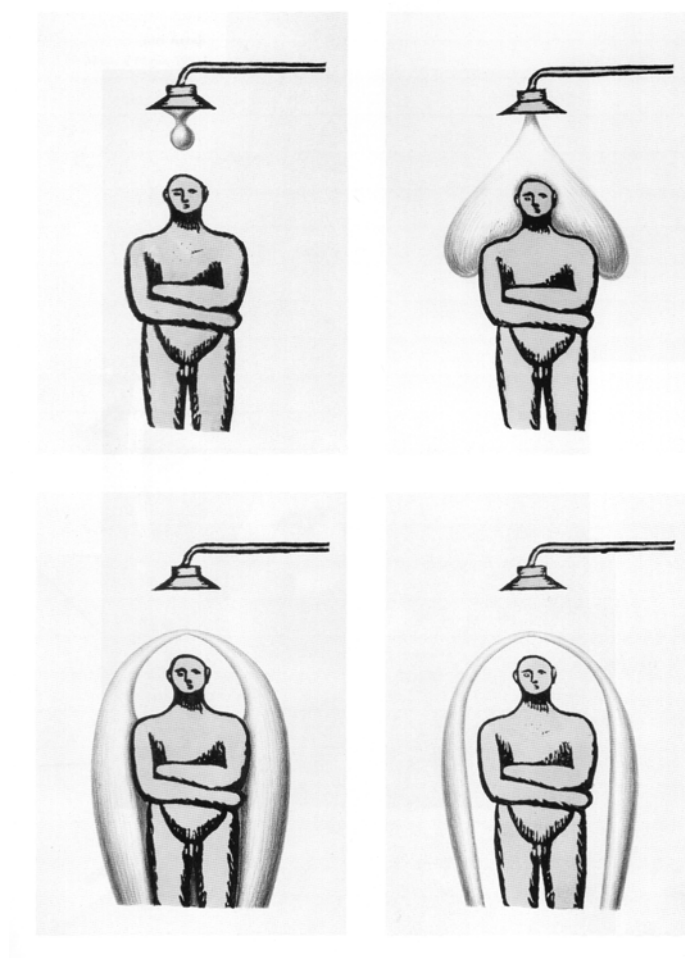
Lenin: Nem, Bogdanov elvt.-nak igaza van, ez komoly probléma, de Fjodorov szerint – és ebben egyetértenek vele az ország legkiválóbb fiziológusai – nincs semmi akadálya annak, hogy megvalósítsuk az ember számára az örök életet, és ezt a célt ki is tűzzük feltétlenül. Vagyis a munkásoknak kerek perec meg kell mondani: akár itt, a földön, akár az úrben, de leszámolunk a betegségekkel és a halállal úgyszintén; az, aki érdemes rá, örökké fog élni, és nem holmi vérszegény, szentimentális angyalként, hanem igazából, igazi emberként, nőssel, borral, jó ebéddel, egyszerűen a test valamennyi örömeivel.

Trockij: A forradalomnak és a torony építésének a mozgatóerejévé a két messianizmus – a zsidó és az orosz – egyesülése kell hogy váljon; mindkettőben hatalmas energia rejlik, melynek nagy része mind ez ideig a zsidók és az oroszok egymás közti

harcában fecseklődött el: az Úr, csak hogy őket összeveszejtse, mindkettőnek külön-külön megesküdött, hogy éppen ő Isten kiválasztott népe.

Lenin: Maga az Isten rég átváltozott emberré, s az embertől azt kívánja, hogy angyallá váljon. Ez abszurd. Ott van például az isteni gondviselés: a zsidók kiűzése Palesztinából és szétszórása az egész akkori világban áldásos tett volt – segített az igaz hit terjesztésében. Isten úgy gondolkodik, mint egy hadvezér vagy politikus: ha nekem meghalt ezer emberem, az ellenségnek pedig kétezer, akkor rendben van, akkor helyesen döntöttem, vagyis Ő már régen elfogadta, hogy a jó összekeveredett a gonosszal, rég megértette, hogy a gonosz gyakran a legrövidebb vagy akár egyetlen út a jóhoz. Ilyen a világ, és egyelőre se Ő, se mi nem tudunk változtatni rajta fikarcnyit sem.”

M. NAGY MIKLÓS fordítása

LJUDMILA PETRUSEVSKAJA

Halhatatlan szerelem

Mi is lesz szerelmi történetünk hőseinek további sorsa? Mindamellett meg kell jegyezni, hogy Ivanov elutazása után maradt minden a régiben, ugyanúgy, ahogy eddig is volt, mivel az egyszerűen képtelenség, hogy ha valaki eltávozik, az egyik percről a másikra megváltozzék az élet, vagy ne adj' isten ne legyen többé fedél az ember feje fölött. Képletesen szólva Léna esetében mindez megtörtént, nem volt fedél a feje fölött, lába alól kicsúszott a talaj, élete egyik pillanatról a másikra megváltozott. Ugyanakkor Ivanov elutazása nem jelentett semmit a többieknek, az ő számukra minden olyan maradt, mint a férfi itt-tartózkodása idején; egyszerűen nem vették számításba, hogy Ivanov eltűnt, a helyén pedig üresség tátong.

Lénának azonban nem volt más választási lehetősége: kénytelen-kelletlen továbbra is ugyanoda kellett járnia munkába, ahol Ivanov hült helyét találta, és ahol pontosan egy héttel ezelőtt, éppen maga Léna volt az, aki térdre hullott a férfi íróasztala előtt, mintha csak tréfálkozna vele. Léna imádkozva térdelt, kezeit összekulcsolta, szemét le-sütötte, miközben a tőle két méterre ülő Ivanov hivatalos papírokat pakolgatott az asztalán és naivan elmosolyodott, mint aki észre sem vette, hogy Léna milyen állapotba került. Léna bizonyára a legvégsőig reménykedett, mindaddig, amíg Ivanov a papírok összepakolásához nem fogott hozzá, hogy valami történni fog, hogy jobbra fordulnak a dolgok, mert az egyszerűen lehetetlen, hogy bárki csak úgy eltűnjön és egy karikacsapásra vége legyen mindennek. Ezért történt meg az, hogy amikor még Ivanov, elutazása előtt ügyes-bajos dolgaival volt elfoglalva az irodájában és az utolsó holmijait pakolásztá, Léna eltorzult arccal térdre borult a férfi előtt. Léna úgy nézett ki, mint aki megőrült. Pontosán tíz percig térdelt a férfi előtt, és ezalatt a tíz perc alatt mindenki rettenetesen zavarban volt, de nem vették el a fejüket, még csak az arc-kifejezésük sem változott meg, mindent úgy fogadtak, mintha életükben gyakran kerültek volna hasonló szituációba; hisztérikus jelenetnek tartották mindezt, melyre ha reagál az ember, olyan látszatot kelt, mintha valóban hinne abban az elkeseredésben és kétségbeesésben, amit általában megjátszanak a hisztériások.

Léna meglehetősen nyugodtan térdelt Ivanov előtt, nem csapott nagy hűhót érzései körül, és az a két-három ember, akik jelen voltak ennél az esetnél, kénytelenek voltak beismerni, hogy egyedülálló mindaz, amit Léna csinál, mert az ember ilyen helyzetben tényleg csak egyet tehet, térdre omlik, és ez olyan melengető érzés.

Ivanov végül elutazott, Léna pedig maradt a régi helyén, de nem volt semmi kétség afelől, hogy Léna így vagy úgy, előbb vagy utóbb, de Ivanov után megy mindazok ellenére, hogy a szülővárosában voltak neki bizonyos kötelezettségei az anyjával, a fiával és a férjével szemben.

Léna nem beszélt senkinek sem a jövőt érintő terveiről, továbbra is dolgozott, mint általában, összebarátkozott azonban a könyvtárosnővel, és ez már előjele volt annak,

---

Az itt közölt elbeszélések L. Petrusevskaja: Tajna Doma (A ház titka, Moszkva, 1995.) c. kötetéből valók. A fordítók a Móra Ferenc Kollégium Társadalomtudományi Szakkolégiumának hallgatói.

hogy otthagyja a családját. Ez a könyvtárosnő, Tonya, ez a szerfelett kedves és szomorú szőke teremtmény valójában olyan volt, mint egy örök vándor, kalandor, mint egy szökött fegyenc. Lénához hasonlóan neki is volt egy kis háza, ahol leánygyermekével élt együtt, ám ugyanakkor időről-időre elhanyagolta anyai teendőit, odalökte lányát a nagyszülőknek, és már utazott is abba a városba, ahol az ő kiválasztottja, szerelmének tárgya lakott, egyébként nem hívták és nem várták, az állomáson aludt, meghúzta magát valamelyik lépcsőházban, és várta, hogy a szeretett férfi előkerüljön, és így tovább...

Mindenesetre Léna és Tonya remekül összebarátkoztak, együtt töltötték az ebéd-szünetet különféle büfékben és bisztrókban, munka után pedig együtt mentek el addig a megállóig, ahol mindketten villamosra szálltak, azonban ellenkező irányba utaztak tovább – Tonya az óvodába, a lányáért, Léna pedig lakásába, ahol már várták az anyjával, a fiával és a férjével szembeni kötelezettségei.

De mint az később kiderült, Léna családi kötelezettségei mégsem voltak olyannyira életbevágóan fontosak, hiszen egyszerűen hátat fordított mindennek, és elutazott abba a városba, ahol most Ivanov dolgozott, s onnan csak hét év múlva tért vissza, igen, pontosan hét év elteltével, elborult elmével és üldözési mániával; visszatért, mert viszszahozta őt a férje, Albert.

Ezen a helyen célszerűnek látszik elmagyarázni, milyen kötelezettségek is fűzték Lénát a családjához.

Az egész akkor kezdődött, amikor Léna hihetetlen gyötrelmek közepette megszülte gyermekét, de az nem sírt fel. A kisbaba láthatólag szintén óriási szenvedéseken ment keresztül, agyvérzéssel született, és születése után három hónappal pedig az orvos közölte Lénával, hogy fia örök életére beszéd- és járóképtelen marad.

Léna egy teljes esztendő volt otthon a fiával, de utána munkába kellett állnia, éppen ezért fia mellé egy ápolónőt fogadott. Az anyja sem tudott segíteni neki a fiú gondozásában, mivel három hónappal a fiú születése után egyszerűen megbolondult, feltehetőleg abba örült bele, hogy az újszülött csöppség még csak meg sem mozdult, nos, ahogy a kórház pszichiátere mondta, az örülség okát nem a külső tényezőkben kell keresni, hanem a belsőknben, de bármiféle körülmény, még a legjelentéktelenebb is, adhat bizonyos lökést a betegség kialakulásához; s kétségtelenül, Léna fiának szomorú esete meglehetősen erős lökés volt mindehhez.

Azon a tavaszon, amikor Ivanov elment, Léna kimondottan anyagi jellegű dolgokkal volt elfoglalva: nyaralót bérelt, ahol együtt kellett laknia az időközben már felcseperedett, hét éves fiával, az ápolónővel, és nem különben a férjével, Alberttel. Mindössze két hónapot húzott le ilyen körülmények között a nyaralóban, majd júliusban fogta magát és otthagytott csapot-papot, otthagytá a nyaralót, a városi lakást, barátnőjét Tonyát, a szökött rabot; Léna úgy utazott el hazulról, mintha főiskolára menne, mintha csak rövidebb időre utazna el, de valójában hét év lett az egészből.

Egyébként valóban felvételt nyert egy új főiskolára, immár a második főiskolájára az életében, melynek kollégiumából három év múlva mentővel vitték a pszichiátriára, a legsivárabb lelki állapotban, de hogy mi is volt az a lökés, ami mindebben közrejátszott, azt már senkitől sem fogjuk megtudni.

Most pedig kövessük nyomon Ivanov útját. Bármennyire is furcsa, de a ragyogó kezdet ellenére fölötte is elborult az ég, s Lénához hasonlóan egyszer csak ő is elsüllyedt a sivárság és kiüresedés mocsarában. Igaz, az ő esete nem volt annyira bonyolult, mint a Lénáé, egyszerűbb volt és közönségesebb, és kizárólagosan az alkohol iránti szenvedélye

volt bajának az okozója; éveken keresztül vágta maga alatt a fát, és egy hatalmas botrány után már csak egy jelentéktelen beosztást tudhatott a magáénak, igen, valóban jelentéktelent az előzőhöz képest, hiszen mindössze csak két embernek volt a főnöke, voltaképpen egy olyan beosztást, amivel az emberek általában a pályafutásukat kezdik.

Hát így végződött ez a szerelmi kaland, noha mindenkinek úgy tűnt, hogy a kapcsolat végét Ivanov elutazása jelentette – ám még most sem világos, hogy valóban befejeződött-e.

Most Albert, Léna férje kerül az előtérbe, teljes életnagyságában, aki a hosszú évek alatt el tudta viselni mindazt, amit Léna nem, sőt, még ennél is többet; hiszen ő volt az, aki hét évvel Léna eltűnése után egyszerűen elment érte, mindenről tudott és hazahozta őt, csak az nem világos, hogy valójában miért is hiányzott neki ennyire, vagy mindezt csak szánalomból tette, egy vadidegen város távoli kerületének egyik kórházi ágyán fekvő nő iránt érzett szánalomból, akit megfosztottak mindentől, kivéve azt a kórházi ágyat, de valójában ő is ugyanabba a csapdába esett, mint Ivanov.

Az igazat megvallva, Léna és Ivanov számára ez volt az a halhatatlan szerelem, a beteljesülhetetlen, ami valójában nem más, mint a fajfenntartás csillapíthatatlan, megvalósíthatatlan vágya, igen, megvalósíthatatlan, különböző esetekben, különböző okok miatt, jelen esetben azon egyszerű ok kapcsán, hogy Léna egyszer már szült egy mozgásképtelen gyermeket, és felmerül a kérdés, hogy egyáltalán képes lenne-e arra, hogy valaha is egészséges gyereket hozzon a világra. Bármilyen legyen is az igazi oka annak, hogy Ivanov dobta Lénát, tény az tény: a fajfenntartás ösztönét nem volt ami lecsillapítsa, tulajdonképpen ez itt a lényeg.

Nos, Albert azonban ebben a történetben kiváltja mindenki csodálkozását, hisz most már végleg világos, hogy Albert volt az, aki hét év elteltével mégis a felesége után ment, holott régóta megszakítottak már egymással minden kapcsolatot. Ami felettébb érdekes lehet, vajon milyen érzések vezérelhették. Mindennek talán a halhatatlan szerelem az oka, ugyanakkor mégsem lehet ilyen egyszerűen megmagyarázni, ám Albert alakja akkor is, teljes életnagyságában kiemelkedik ebből az egyszerű, banális történetből.

MAJOR JÁNOS fordítása

Futó kaland

Meglehetősen szánalmas volt ez a történet, akár ha szereplőit tekintjük, akár ha arra gondolunk, hogy milyen banálisan zajlott, s csupán azért tűnhet mégis furcsának, mert úgy játszódtott le, mintha századszor adták volna elő, mit sem sejtető csalóka kezdetétől a végéig, s benne mindent a szó szoros értelmében előre elterveztek volna – a végső elkeseredést tükröző tekintetet és a látszólag ártatlan kézfogásokat, melyek csak azért voltak különlegesek, mert az a bizonyos végső elkeseredést tükröző tekintet nem származott mástól, mint egy hatvanas férfitől, aki mosolyogva integetett ki egy taxi ablakából a többieknek, és a többiek között ott állt egy huszoneves fiatal nő is, és a kétségbeesett vigyorgás valahonnan lentről, egy indulásra kész, hermetikusan lezárt kocsisüléséről éppen neki szólt.

Ezzel elbeszélésünk mindkét hősét úgy ahogy bemutattuk, s ez untig elég, mivel a korkülönbségen kívül nem volt itt semmi másnak említésre méltó szerepe: minden

egyéb vonatkozásban nagyon is összeillettek, és más körülmények között, ha kisebb a korkülönbség, klasszikus szerelmi történet bontakozhatott volna ki közöttük, több szereplő – például a nő férje vagy hősünk öregedő felesége – részvételével, és az események isten tudja mivé, netán tragédiává is fajulhattak volna. Különben, mint ahogy mondani szokás, ez a nő kissé későn született, azaz a Föld és a csillagok helyrehozhatatlanul sokszor fordultak meg, mielőtt méltóztatott volna a világra jönni, a férfi pedig már régen itt élt a földön. Semmi mással, semmi más okkal, mint a Földnek és a csillagoknak ezzel a néhány fordulatával magyarázható, hogy miért vigyorgott olyan kétségbeesetten lent, a taxiban ülve, miután arra készült, hogy mindörökre elutazik, és miért ismételtette, hogy fölösleges búcsúzkodni, hiszen holnapután újra itt lesz, visszajön, neki itt a nyaralóban rengeteg tennivalója van.

Mellesleg lehet, hogy délibábos terveket szőtt magában, kigondolta mi módon szakít majd időt arra, hogy folytathassa szíve hölgyével, választottjával ártalmatlan, üres beszélgetéseit, aki kisgyereke miatt egy hétig még a nyaralóban maradt, és aki, miután azt ígérte neki, hogy hamarosan visszatér, bólintott, s naivan meg volt győződve arról, hogy ez így is lesz, nem másképp.

Az sem kizárt, hogy tényleg biztos volt ebben, amikor elutazott a hermetikusan lezárt kocsiiban, és lehetséges, hogy visszatérését nem azok a magasröptű elképzelések akadályozták meg, amelyek a Föld és a csillagok akkori haszontalan keringésére vonatkoztak, mikor ő még nélküle, szíve hölgye nélkül élt, aki még akkor nem volt a világon, és egyáltalán nem foglalkoztatta az a gondolat, hogy késői, fölöslegesen késői eljövetele teljesen összekeverte a kártyákat. Lehetséges, hogy mindezekre egyáltalán nem gondolt, csak azokkal az összezavarodott ügyekkel foglalkozott, amelyek a városban vártak rá, ahol újra elkezdődik a mindennapos robot, ami annyira különbözik a gondtalan nyaralástól, a nappali verőfényben folytatott beszélgetésektől és a sétáktól az esti szürkületben. És bizonyára mindenestül elnyelték már a városi gondok, amikor a virágillatú falusi levegő után egy kopott taxi hátsó ülésén ülve belemerült a város benzingőzébe.

Különben az sem elképzelhetetlen, hogy éppen ezek a magasröptű elképzelések temették őt maguk alá abban a pillanatban, amikor beült a taxiba és elhelyezkedett az ülésen, és onnan letről, a tető alól mosolyogva integetni kezdett szíve hölgyének.

A felesége is vele utazott, aki szintén kétségbeesetten vigyorgott, és ezáltal kettejük arckifejezése tökéletesen egyformának tűnt, egyébként ez a vigyor rögtön azután jelent meg az arcán, amint férje bemutatta szíve hölgyét, mint szomszédját és sétatársaét. A felesége különben váratlanul, mint derült égből a villámcsapás, csak úgy betoppant, s noha nem sejtett semmit, mégis szabadnapot vett ki, és minden ok és cél nélkül megjelent a nyaralóban. Hármában vagy tíz-tizenöt percet voltak együtt, miközben, magától értetődően, némi zavar keletkezett, mivel a felesége elkeseredetten mosolyogva bámulta szíve hölgyét, és végül kibökte, hogy fejben kiszámolta kettejük korkülönbségét. „Nem is olyan nagy” – viccelődött szíve hölgye, majd a feleség észbontó szóáradatba kezdett azokról a levesekről, amelyekre itt ráfanyalodott a férje, és általában a zacskós levesekről. A feleség valószínűleg nagyon izgult a beszélgetés alatt, ami hirtelen meg is szakadt, de szerencsére ott volt a nyaraló tulajdonosnője, így vele kettesben folytathatták a társalgást, míg a másik két szereplő kapott még egy lehetőséget, még egy utolsó lehetőséget arra, hogy – ezúttal ilyen veszélyes szituációban – szót váltson egymással. És ők a szó szoros értelmében egymás szavába vágva, a világon mindenről tökéletesen megfeledkezve lázas beszélgetésbe kezdtek valamiféle semmiségekről.

Azután megjött a megrendelt taxi, és mindennek vége szakadt, értelmét veszítette a nő túlságosan késői, és a férfi túlságosan korai megjelenésének problémája a Földön – és megszűnt minden, beleveszett a csillagok keringésébe, mintha egyáltalán nem történt volna semmi.

KEMPELEN ANDRÁS fordítása

N.

Ezen az eseten mindenki jókat derült, de miután Sura nemcsak bizalmas körben, hanem azon kívül is mesélni kezdte, a nevetés értelmét veszítette; amit Sura szűk körben, mint egy érdekes sztorit adott elő, különféle utakon eljutott mindenkihez, ezért amikor ugyanezt boldog-boldogtalannak szélesebb körben is mesélni kezdte, akaratlanul önmagát ismételte, és az emberek kénytelenek voltak úgy tenni, mintha nem tudnának semmiről, úgy kellett tenniük, mintha csodálkoznának, nevetnének, és valami újabb, számukra eddig ismeretlen emberi tulajdonságot fedeztek volna fel. Kétszer meghallgatni ugyanazt a történetet, ez már önmagában is fárasztó volt, ráadásul úgy másodjára, hogy nem szabatos, tényszerű, a lényeget kiemelő előadásban, hanem terjedős és dagályos stílusban, a megjátszott sértődöttség és az őszinte felháborodás szubjektív hangvételével.

És ami első ízben, a kulisszák mögött lebilincselő, bizonyos lélektani mélységeket feltáró történet volt, az másodjára, szélesebb körben, a szerző előadásában úgy hangzott, mintha állandóan nevetségessé akarna tenni, meg akarna szégyeníteni valakit, rábizonyítani a bűnét stb.; aztán kiderült, hogy ez az igyekezet valójában mennyire szármalmas, fölösleges, és nem több, mint nyilvánvaló önigazolás, mert azt mindenki tudja, hogy mások megszegyenezése önmagunk igazolása, mint ahogy a hatás mindig ellenhatást vált ki, stb.

Igy aztán, mikor Sura másodjára vagy sokadjára ismételte a történetét – márpedig minden alkalmat megragadott, hogy újra előadja – úgy tűnt, egészen mást szeretne kihozni belőle, mint ami a többiek számára teljesen nyilvánvaló volt, s ezzel ugyan Sura már nem keltett akkora érdeklődést, mint korábban, de ettől eltekintve azért csak nem hallgatott el.

Mintha ez a számtalanszor elmondott eset mindenáron kikívánczolt volna belőle, nem tudta magában tartani, hiszen annyira szórakoztató, lélektanilag meglepő, talányos történet volt. Sura azt mesélte, még csak meg sem fordult a fejében, hogy lefeküdjön ezzel a nővel, „nevezzük N-nek” – mondta, ám nagyon is jól tudta, hogy mindenki tudja, kiről van szó, de mégis úgy tett, mintha soha, senkinek, semmi pénzért el nem árulná, és mivel nem kívánja bemocskolni egy hölgy jóhírét, egymaga fog szembe szállni a feldühödött tömeggel.

Látszott, hogy Sura élete végéig meg akarja őrizni ezt a történetet mint az életerő, a fiatalság, és a férfiúi hódítás bizonyítékát. Hiszen az ok, amiért N. épp Surát választotta, mindenki előtt világos volt: Sura a maga nemében kiváló sportteljesítményt nyújtott, valóságos rekorder volt, újabb és újabb kalandok keresője, aki megnyugvást sehol nem lel, és nem ismer lehetetlent.

Más kérdés, hogy ez az eset bizonyos idő elteltével már nem izgatott senkit, elvesztette pikantériáját; ebbe belejátszott az a körülmény is, hogy a nő, a történet másik szereplője, nem tagadott semmit, nem árulta el magát semmivel, hiszen sok nő volt ott azon a kiránduláson, és közülük bármelyiket meg lehetett volna gyanúsítani, hiszen a szállodában mindegyiknek egyágyas szobája volt, és mindegyikük elég sokat ivott a banketten ahhoz, hogy kellő hangulatba kerüljön, mindnyájan részt vettek az asztalnál folyó beszélgetésben és mindabban, ami aztán ilyen váratlan dolgokhoz vezetett.

Ám az összes nő közül egyedül ő volt az, aki mindenki szeme láttára egyszerre mintha elkedvetlenedett volna, szomorú és bánatos lett, s volt benne még egy szemernyi fáradtság és közöny is, noha arcán ugyanaz a kifejezés tükröződött, mint a többiekén: feszült érdeklődés enyhe felháborodással, és szégyenkezéssel vegyes kényszeredett mosoly.

De ő, ez az N., akiről mindenki azonnal tudta, hogy kicsoda, még csak meg sem próbálta, hogy elviselje vagy végighallgassa ezt az egészet, egyszerűen megvonta a vállát és visszament az asztalához, miközben a többiek csoportokba verődve csámcsogtak a részleteken, amiket Sura épp az imént közölt bizalmasan.

Ez az N. nyugodtan megjátszhatta volna magát, nem kellett volna olyan feltűnően otthagynia a társaságot, érzékeltetve azt, hogy őt egyáltalán nem érdeklik ezek a pletykák. Mindez nem hagyhatta őt hidegen, ha továbbra is olyan marad, mint a többi nő, a történetek azonban kétségtelenül megváltoztatták. A megszegyenített ember szokatlan helyzetében találta magát, de nem nyilvánosan, szemtől szembe alázták meg, ezért nem látványosan szenvedett.

Azt, hogy N. szomorú volt, egyből észre lehetett venni. Kívülről talán unottnak, szórakozottnak, fáradtnak vagy közönyösnek tűnhetett. N., aki általában életvidám, energikus, tűzrőlpattant fiatalasszony volt, egyszercsak mindenki szeme láttára unatkozni kezdett. Pontosan akkor, amikor Sura leginkább elemében volt. Mellesleg ugyanabban a szobában dolgozott, ahol N. is. Sura rettentő sokat nevetett, önfelédten hahotázott, ami az irodai zaj közepette idétlenül hangzott, és mindenki megütközött rajta.

Közben telt az idő, s amint az várható volt, ez a történet elvesztette aktualitását. Újabbak jöttek, igaz, nem ennyire pikánsak, mint Suráé, mégis közérdeklődésre tartottak számot. Sura esete háttérbe szorult, ez ellen nem lehetett mit tenni. Pedig Sura odáig ment, hogy nyilvánosságra hozta N. nevét, néhányszor szándékosan elszólta magát, a dolgokon azonban ez már mit sem változtatott.

De N. arc kifejezése maradt a régi: mintha untatná, hogy itt ül ennél az asztalnál, és hogy a munkája az, ami. Nem bánatát vagy sértettségét leplezte ezzel, valódi, nyílt, sőt leküzdhetetlen, igazi unalom volt ez. Sura egyébként ismerősei körében azt hangoztatta:

– Nem, barátaim, nem a női büszkeségért, szerénységért, tisztaságért szállok síkra, szó sincs róla! Azért küzdök csupán, azért kiáltok segítségért, mert gyűlölöm az erőszakot, nem akarok pusztán az élvezet eszköze lenni. Végül, de nem utolsó sorban ezt az N-t látni sem akarom többé, ez minden. Ártatlan vagyok – kezdett filozofálni a téma kapcsán, s ezzel az ürüggyel újból elmondta történetét. – Én ártatlan vagyok abban, hogy őt annyira felizgatta a bankett légköre, az ünnepi hangulat; nem én tehetek arról, hogy N. a szobájában úgy öltözködött, sminkelt és fésülködött a tükör előtt, mintha készült volna valamire. Aztán az a konyak, mindenki jócskán ivott belőle, miért éppen ő feltűnősködött? Ez mindig veszélyes dolog – felkészülni minden eshetőségre, mindenre, ami megtörténhet. És ugyan hova készülődött annyira, talán bálba?

Nem! Konferenciára ment és bankettre, ahol ott voltak a munkatársai, meg a kollégák más főosztályokról is. Aztán a pajzán táncok, meg a szikrázó kelyhek, a pohárköszöntők és a viccek, ez az egész hangulat bárkit kibillenthetett volna az egyensúlyából, de miért éppen én estem áldozatául? Noha elég tapasztalt vagyok ebben a kérdésben – folytatta Sura –, a legvadabb álmaimban sem gondoltam arra, hogy lefeküdjek vele. Ertem én, hogy elege lett a formáságokból, nagyon is értem. Amennyire én mindig azon igyekszem, hogy megmaradjon egy kis titokzatosság, természetesség a dolgok menetében, valami véletlenszerű, egy kis romantika, feltételezésem szerint, neki nagyon is elege lett ebből az egészből. Ertem én: megunta a bizonytalanságot, azt az időszakot, amikor egy rossz szó mindent tönkretesz; az első beszélgetések, közös séták időszakát stb. Teljes mértékben megértem, én is hajlamos vagyok ilyesmire. Ha igen, akkor igen, ha nem – nem, és fölösleges a felderítő hadművelet, nem kell mérlegelni, fokozatosan összeemelegedni, és folytathatnám. Nem kell feleségül vennem, hiszen nő vagyok, ő meg férjnél van. Minden világos és egyértelmű. De – és itt Sura tartott némi hatás-szünetet – itt lép közbe az, amit én vadászösztönnek nevezek.

Sura órákig tudott beszélni ilyen stílusban, elemezgette a történeteket, csámcsogott rajtuk, nem mozdult a helyéről és magyarázott. Látszott, hogy még mindig nem hagyja nyugodni az a furcsa szituáció, amiben azon az estén találta magát, amikor a társaság szétszéledt, ki-ki ment a saját szobájába, és N. egyszer csak behívta őt, Surát, és elég egyértelműen, minden kertelés nélkül felkínálta magát.

Am ez már azokat sem érdekelte, akik együtt voltak velük ezen az utazáson, amikor úgy alakult, hogy a bankett utáni éjszakát egy új, teljesen üres szállodában kellett tölteni.

Mesélik, hogy Sura éjszaka sokáig kopogtatott bizonyos szobák ajtaján, és arra vetemedett, hogy kilopja az előcsarnok asztalkáján álló vázából a csokrot, amit aztán az egyik ilyen szobában ünnepélyesen belevágott a vécékagylóba, mert miután hiába kopogtatott egész éjszaka, kiderült, hogy odabent nem volt senki.

ÉZSIÁS ANIKÓ fordítása

Az utolsó buli

Mondd csak, ne hagyd abba, beszélj még arról is, hogy neki vége, hogy alkoholista, és ezzel majdnem mindent elmondtál, de mégsem mindent. Beteg anyja nyakán él és emiatt mindig azon igyekszik, hogy legkésőbb fél egykor otthagyja a társaságot, mert akkor megy az utolsó metró, mivel hát sosincs pénze taxira. És ha végül mégis ott reked valami isten háta mögötti helyen, akkor gyalog megy, de valahogy mindenképpen hazajut, legalábbis reggelre föltétlenül otthon van, de hogy csinálja ezt, senki sem tudja. Azonban nem azért tesz így, mintha spórolna öreg, beteg anyja pénzével, egyszerűen egyáltalán nincs pénze, és kész.

Valahogy viszont képes éjjel is hazavergődni a város bármely pontjáról. Arra gondolok, mennyire kell, hogy szeresse őt az öreg édesanyja, egyszerűen fölfoghatatlan, hogy szeretheti ennyire.

Mondd el még azt is, hogy teljesen kiüresedett ez az ember, hogy neki semmi sem szent, hogy már egy éve fordítja Tennisont, aki senkit sem érdekel, mondd el végül,

hogy mindössze huszonhárom éves, dehát ezzel sem mondasz semmit. Beszélhetnél még arról is, hogy valamikor a fejedbe vetted, hogy jó volna tőle szülni egy gyereket, de aztán rájöttél, hogy ez sem segít, a gyermek egy önmagába zárt lény, aki senkire sem kíván hatni és nem függ senkitől.

És hát végül ott ül a szobában, az asztalnál, a félhomályban, a többiekkel együtt, te pedig messze vagy tőle, valami félreeső zugban, anélkül, hogy bármit is gondolnál, a szó szoros értelmében nem gondolsz semmire – ez a te csodálatos képességed – teljes nyugalomban ülsz, mint mindig. Ő komoly, de komolyságába némi gúny vegyül, udvarias, igazi úriember ördögi arc kifejezéssel, és hirtelen fölkacag, sokkal élesebb hangon a megszokottnál. Minden a szokásos módon zajlik, valamennyien halat esznek valami száraz mélyhűtött térszával; nővéred remekműve, és rá vagy sztolicsnaját vagy lengyel vodkát isznak. Ő tölt a mellette ülő csábosan kifestett nőnek, aki ügyetlenül tartja kezében a cigarettát, valahonnan ő is idepottyant, dehát isten neki. Te pedig csak ülsz, hunyorogva és olyan őszintén nevelsz, hogy nem törődsz senkivel és semmivel.

Olyan jó itt ülni az asztalnál, a félhomályban, – megy a lemezről a „Bye-bye mon amour” – itt nem udvarolnak senkinek, nincs itt semmiféle szex, nem számít sem a korkülönbség, sem a hivatali rang. Majd hirtelen „Itt a hal, a halacska!” – hangzik föl a félhomályban.

Egyik pohárral iszik a másik után, de még csöppet sem részeg, eszi a halat és egyre szellemeskedik, tüzet ad a szomszédjának és tölt neki egy kupicával, és mindez olyan banális. A beszélgetés a közös ismerősök, és azon intézmények emlegetésével telik, ahol mindannyian egy kis mellékeshez jutnak, de csak nem akar kialakulni az a csodálatos, közös hang, ami néha csak úgy, a semmiségek kapcsán jön elő. Az üvegek fokozatosan kiürülnek, és egészen egyszerű dolog történik: nővéred behoz egy 2 decis orvosságos üveget, melyben tiszta szesz van és az asztal közepére teszi. Nővéred, mint biokémikus a munkahelyén fölirathat magának tiszta szeszt a nagymolekulájú szerves vegyületek extrakciójához, a sejtfalban lévő teichnoinsav kivonásához, fermentumok spektrofotométeres vizsgálatához, az asztal és az edények sterilizálásához.

A szesz megjelenésén senki sem csodálkozik, néhányan ugyan nem hajlandók meginni és fölígítják, ő azonban akkurátusan vizet tölt egy pohár aljába, egy másikat pedig teletölti szesszel és szomszédjának is ugyanezt javasolja, aki váratlanul belemegy.

Mostanra már működésbe lépett ismert, fantasztikus képessége, noha a mellette ülő nő halkán magyarázni kezdi, hogy neki is öntsenek, ezt kizárólag csak azért teszi meg, hogy ne vegyék észre, ő a többieknél gyakrabban, és csakis magának tölt alkoholt. Válaszul kedvesen rámosolyog és koccintani akar, a többiek mind másfelé néznek, egyedül csak te bámulod naiv nyugalommal őt és a lányt, aki ekkor minden bátorságát összeszedve fölhaltja az italt, és anélkül, hogy kifújna a levegőt – mert ő így magyarázta, hogy a legfontosabb visszatartani a lélegzetet –, vízzel leöblíti és egykedvű képet vág, a többiek pedig fölkiáltanak, nahát, mennyire elborult az arca.

Ekkor néhányan elköszönnek és elmennek, mivel dolguk van otthon, hiszen már húsz perc múlva éjfél. És akkor ő, akit – jut eszembe – Ivánnak hívnak, föláll, kimegy a szobából, csalódást okozva ezzel a mellette ülő lánynak. Valaki három ujjal megragadja az üveg nyakát, megrázza és kiderül, hogy a szesz tiszta, nincs fölígítva. „Ohó”, mondja valaki, és te az ajtó felé nézel. Iván áll ott, mögötte biokémikus nővéred. Nyugodtan visszamegy a helyére és előző szomszédja mellé ül, aki unalmában valamilyen könyvet lapozgat a félhomályban. A nő tovább olvas, néha csöndben elmosolyodik. Ő pedig ül és jámboran néz maga elé, tenyerével az asztalra támaszkodik és

fújja a füstöt. Folyik a beszélgetés, Iván szomszédja vicces sztorikat olvas föl hangosan a könyvből. Aztán biokémikus nővéred kimegy a szobából, nedves ujjai között kis, tele pohárral. Iván erre fölemelkedik, áhítatosan iszik, vízzel öblítve le a szeszt és leül a lány mellé, aki azt kérdezi: „Mi az, én nem kapok?”

Kis idő múlva nyugtalankodni kezd, kimegy a szobából, nővéred után a konyhába megy, akinek arcán düh és visszafojtott nevetés tükröződik. Úgy jönnek-mennek, mintha össze lennének nőve, a folyosón magyarázkodnak, végül visszatérnek a szobába és ő ujjával óvatosan behajtja az ajtót maga mögött.

Az Iván mellett ülő nőt addig ingerelték ezek az oda-vissza járkálások, hogy ő is föláll, kimegy a konyhába és ott unalmában rágyújt, a sűrű sötétségben a hűtőszekrényre könyököl, a szobából néha női nevetés hallatszik.

Végre lépések hangzanak föl, a sötét konyhába belép Iván, mögötte a nővéred, akit kézen fogva húz maga után. A lány elillan a sötét konyhából, magukra hagyva őket és bemegy a szobába, ahol egyedül táncol egy viszonylag jóképű pasi, és akkor ő is elkezd kifejezetten a zene ütemére a pasi előtt riszálni magát, és te is fölállsz, idétlenül vigyorogsz, ledobod a cipőidet és beállsz táncolni.

Iván a biokémikussal hol a konyhába megy, hol libasorban vonulnak ki a folyosóra, jól behajtva az ajtót maguk mögött. És Iván minden egyes ilyen kimenetel után egyre eszelősebben néz ki, nővéred pedig egyre bosszúsabban vonogatja a vállát; megvan neki a maga oka, hogy ne adjon Ivánnak inni. Te pedig egyre csak nevelsz, egy szál harisnyában táncolsz a koszos padlón egészen addig, amíg a konyhában föl nem hangzik egy szörnyen hangos kiáltás – „Dehát ez nem is olyan nagy kunszt!” A konyhában valami halk csattanással a földre esik, Iván asztalszomszédja pedig visszamegy a konyhába és megkérdi nővéredet: „Gyakran csinálja ezt?” „Minden áldott alkalommal” – válaszolja.

„Igen-igen” – mondod –, „ez egy kiüresedett ember, menthetetlen alkoholista.” A viszonylag jóképű fiú ekkor újra fölteszi a „Bye-bye mon amour”-t és megint mindenki táncol, biokémikus nővéred pedig azt mondja, hogy „Én már nem bírok vele, menj ki te, egyfolytában csak keresgél odakint.” – „Nem lett volna szabad egy egész pohárral adni neki, ez hiba volt” – mondja valaki.

Iván bemegy a szobába, korábbi asztalszomszédját kézen fogva húzza maga után és táncolni kezd vele, de valahogy esetlenül, sután, fél lábon ugrálva, egyáltalán nem a zene ütemére, a lány pedig kötelességének érzi, hogy igazodjon ehhez a szökdécseléshez és hamarosan ő maga is fél lábon kezd ugrálni. Ő pedig hangosan így szól: „Nézzétek, íme egy utolsó alak bulija.”

Azonban nemsokára faképnél hagyja a nőt, majd ismét kézen fogja és a konyhába viszi nővéredet, aki olyan csöndben ült a sarokban, mintha elaludt vagy meghalt volna; és ez így megy tovább a végtelenségig, mindaddig, amíg Iván szomszédja ki nem megy a konyhából és nem kezd el készülődni; fölveszi szarvasbőr csizmáját, vastag kötöttkabátját, nagy sálját, prémsapkáját. És akkor Iván, aki még mindig a nővéred mellett áll, odaugrik a lányhoz, zavaros szemmél néz rá és így szól hozzá: „Csak még tizenöt röpke percet maradjon, ugye megteszi? Mindössze tizenöt-húsz rövid percről van szó, utána hazakísérem. Így viszont még nem engedem el.” És keményen megragadja korábbi asztalszomszédjának a kezét, úgy lökdösi be a szoba félhomályába, ő pedig kint marad a folyosón a kémikusával.

Te meg csak ülsz kinyújtott lábbal a pamlagon és boldogan nevelsz: „Mindent negyedik dimenzióban látok, ez csodálatos. Csodálatos.”

És ekkor Iván szomszédja, kihasználva az alkalmat, amikor Iván kimegy a nővéreddel, aki felszabadultan, élénken nevet, szóval a lány kicsusszan az ajtón, fölveszi a bundáját és leszalad a lépcsőn.

Te pedig mindent értesz, és egy szál harisnyában, mosolyogva ülsz a pamlagon, hajnali három óra van, és tudod, hogy Iván gyalog megy haza.

SZOLGA EMESE fordítása

A hétköznapiok szépsége

Tény, hogy Mila szépsége minden alkalommal kellemetlenül érintette azokat, akik e szépség megnyilvánulásaiba naponta belebotlottak – ama hétköznapi tolongásban és a jelenségek ama zúrzavarában, amiről a költő is beszélt. Eme hétköznapi tolongásban egyszeriben kellemetlenül kezdte érezni magát Mila férje is, amikor már nemcsak az utcán és a közlekedési eszközökön szólította le feleségét úgyszólván mindenki, aki nadrágot viselt, hanem vendégségben és étteremben is. Mila maga semmiféle okot nem adott erre, nem úgy, mint kolléganője, a volt titkárnő, Ljuba Ivanovna, akinek mindig egy volt, mikor és kivel, csak nadrág legyen rajta. De az eredmény mindig egy és ugyanaz volt, jóllehet a húsos orrú és apró csigákba göndörített hajú Ljuba egy férfi előtt sem rejtette véka alá az örömet, nem leplezte érdeklődését, a mi Milocskánk pedig csak szemlesütve üldögélt – az eredmény egy és ugyanaz volt. Mindenki hevesen ostromolta Milocskát, a férje pedig kényelmetlenül érezte magát, miután három évi fáradozás eredményeképpen egy ilyen asszonyt szerzett magának – csendes, tiszta és gyönyörű, mint egy Madonna – , aki miatt, hogy ismét a költő szavaival éljünk, akárki akárhová ment, akármilyen titkos találkozási óra is, mindenki egyként, illetve úgyszólván mindenki, otthagytott csapot-papot, és vagy a legkülönbözőbb ostoba ürügyekkel szólították meg, vagy egyenesen és őszintén azt mondták: kisasszony, segítsen nekem, az anyámat ma operálták mellrákkal, üljön be velem valahová. Higgyék el, ezt mondta Mila mára már néhai férje, aki sokáig sikertelenül futkosott utána, hasztalanul próbálkozott, míg végül fogta a telefont és felhívta ezzel a szöveggel, mert amikor először meglátta a főiskola könyvtárában, villámcsapásként hasított belé a felismerés: ez a nő lesz a feleségem. Valóban, ott ült az a nő, aki három év múltán a felesége lett – addig pedig elfutott előle, elrejtőzött, bujkált, a barátnőjéhez menekült, álmodozva írta verseit a távoli hercegről, és esténként egy bizonyos ház egy bizonyos lépcsőházába járt, egy valakit kinézett magának, és arra is rájött, hogy ennek a valakinek van valakije – egy felsőbbbéves fiúról volt szó, aki Királyfi néven volt közismert. És a Királyfi feleségül vette a királylányt, gyerekeik születtek, Mila pedig titkon még mindig szerette őt és írta verseit, miközben megpróbált elbújni, próbálta elhessegetni tolagódó, Moszkva környéki udvarlóját, aki a daliás Királyfihoz viszonyítva egy tökmag volt, akinek örökösen árpás volt a szeme, és aki korábban agronómus volt, most pedig aspiráns. Dehát, van ilyen is. Ez az ember egész életében csak egyetlen ihletett művet hozott létre és bocsátott a világ elé, azt a bizonyos remekbe szabott telefonhívást az anyjáról, akit megoperáltak, meg üljünk be valahová – és semmi több.

Mila hangulata pocsék volt, a beteljesületlen szerelem hullámain lebegett a sezlön felett, melyen házínénijének, Agasának a szobájában üldögélt. A Királyfi mit sem tudott Milocska iránta érzett szerelméről, de ő maga, akárcsak a ravasz Dante, aki megőrizte a kellő távolságot Beatrice-től, feltűnően és hangosan fejezte ki rajongását Milocska iránt, és Milocska fülébe el is jutottak szavai. De a Királyfi, titkos ösztöneire hallgatva nem bocsátkozott hosszú, plátói szerelmi kapcsolatba ezzel a vidéki, turgyeneyi nőalakkal, hanem egyszerűbben oldotta meg a dolgot: talált magának egy közelebbi, gazdag, patinás családból származó moszkvai lányt. (Az ágrólszakadt Milocska szemében minden moszkvai gazdagnak tűnt.) A vidéki Milocska úgyszólván minden második férfit magához vonzott, és noha a többi is nézegette, ezek azonban nem voltak olyan együgyűek, hogy beleszeressenek. Magukat Milocskánál többre tartották és ösztönösen kitértek a felfedező feladata elől, aki bozótosokon vág át, csonka fatörzseket és száraz ágakat hagyva maga után, hogy mindezek eredményeként egy félreeső helyen egyszerű faházat építsen fel magának, vadászlándzsával medvére vadászson, otthon pedig egy dézsatündérrel legyen együtt, aki szintén vadászlándzsával ragadja meg és cipeli a sparheltről az edényeket, és mindenütt rongyok, lábtörölők és csipkerojtok hevernek; egyszerű, ám önerőből megteremtett családi tűzhely. Van káposztaleves és teli a gyomor, ahogy a sokat szenvedett költő is mondta.

Azok, akik Milocska után jártak, mind effélék voltak, nagy terveket dédelgető, gátolásokkal teli emberek, akik azért, hogy bebizonyítsák saját értékeiket, készek voltak hatalmas terheket évekre nyakukra venni. Milocskának nem volt semmije, földöntúli szépségén és apján kívül, aki technikumi tanár volt, jóra való, szegény ember, a helyi pártszervezet egyik igen jóképű tagja. Miután az ember elveszi Milocskát, mindent be kell szereznie – ruhát, cipőt, lakást és a többit –, viszonzásképpen Milocska köteles lett volna visszavonultan, mintegy kalitkába zártan élni, csodálatos arcát fátyol mögé rejtteni – de honnan vegyünk kalitkát és fátylat, ha az asszony dolgozó nő és az intézeti könyvtárban közszemlére van téve, ráadásul egyedül közlekedik, egyedül jár bevásárolni... És itt van Ljuba Ivanovna, aki egy cafka, egy dög, aki korábban titkárnő volt, esti iskolába járt, most pedig az olvasóterem vezetője és szintén párttag. Ki mindenki meg nem fordult a könyvtárban az ő pultjánál, ki mindenki nem várt rá a könyvtár mindkét bejáratánál, a hátsó udvarban és a központi kapunál! Milocska szenvedélyesen mesélt megrökönyödött férjének Ljuba Ivanovna kalandjairól, de férje, ahelyett, hogy pálcát tört volna Ljuba Ivanovna fölött és ezzel egyidőben hálát adott volna az égnek, hogy felesége ilyen ártatlan és így elítéli a bűnt, hirtelen dühbe gurult és azt üvöltözte, hogy Milocska milyen becsstelen és, hogy már nem volt szűz, amikor feleségül vette, és különben is, még csak ez hiányzott.

Maga Milocska az egészről semmit sem értett, akkoriban mintegy burokból élt és három napon keresztül ellenállt férje ostromának, mivel eléggé szégyenlős volt és nem értette, hogyan lehet egyáltalán még csak gondolni is ilyesmire, ha ugyanabban a szobában alszik az a bizonyos mama, akit mellrákkal mutóttek, és ez a szoba tizenkét négyzetméteres. Ágy ágy hátán – és itt zajlott a két szerető szív makacs küzdelme, és az anya meggyűlölte Milocskát, és rendszeresen súlykolta fiának, hogy nem volt már szűz, amikor feleségül vette. Tiszta a lepedő, satöbbi. A borzalmas az volt, hogy Mila férje, bármennyire goromba volt is az anyjával, és bármennyire üvöltözött is vele, az igazságot mégsem tudta kimondani – ehhez túlzottan szemérmes volt. A harmadik reggelre ugyanis véres lett a lepedő. Mila férje csendben ünnepelt és ő maga öblítette ki. Milocska semmit sem értett és elátkozta magát, meg ezt az egész életet, miközben

a falnak fordulva sírt, az anya pedig három nap múlva kinyilvánította, hogy Mila mégsem volt szűz, egyszerűen csak megjött a havibaja, ő pedig csak várta, hogy az anyós végre meglátja, mi van a vécében a szemetes kosárban. Mocsokság, mocsokság és mocsokság. Így zajlott az életük, és Milocska összes, Ljubáról szóló szenvedélyes beszámolója csak szomorú emlékeket és epés gyanúsítgatásokat váltott ki férjéből... És életrajzának legfontosabb eseményére, arra, hogy hosszú évek ostroma után bevett egy ilyen várat, és hogy ez a vár most legyőzőjének lába előtt romokban hever és porként gomolyog, és Mila sírt és rimánkodott, hogy higgyen neki és szeresse, és azt kiabálta, hogy csak őt szereti, csak őt, csak őt – erre nem lehetett mentséget találni. Ne higgy az anyádnak – sírt Mila, de minden hiábavalónak bizonyult. Az anyuska Jágó szerepét mindenféle gonosz szándék nélkül, ösztönös féltékenységből játszotta el, amit az az egyszerű meggyőződés táplált, hogy ő, anyuska, összehasonlíthatatlanul szebb lány volt, mint Mila. Anyuska mintegy elfelejtette, hogy ő itt nem vetélytárs, hogy ő már egy vénasszony, és arcpirító még csak gondolni is arra, hogy ő, anyuska, jóval szégyenlősebben viselkedett az ágyban, pfuj! Megtaláltad azt, hogy kit kivel és ki előtt hasonlítgass össze, üvöltötte a fia, de az anyja csak mondta a magáét: micsoda szégyen, micsoda szégyen, micsoda szégyen. És mindez tizenkét négyzetméteren. Milocska a könyvtárban sírt, mindenki látta vörös szemeit, aztán megszokták és azt mondták, hogy Mila szép és a szeme bársonyosan fekete, de a szemhéja valahogy vörös.

Ezzel szemben Ljuba nem sírt, hanem ünnepélyesen és titokzatos-halk hangon beszélgetett hódolóival, és a hozzá vezető ösvényen nem apadt el a nép áradata, hogy ismét a költő szavaival éljünk, de kisvártatva egy, mindenkire érvényes, „tilos”-jelzés lépett életbe, akárcsak a gyalogosok előtt a zebránál: Ljuba menyasszony lett, ráadásul férje gazdag volt és öreg, ötvenéves agglegény, docens és dékán, autóval. Ljuba bájosan számolt be arról, hogy szeretne zongoraórákra járni és Gaga már vett is neki egy barna, cseh, polírozott pianínót. A dolog egyetlen hátulütője az volt, hogy Gagával együttlakott a nővére, aki az anyja lehetett volna, és ez a testvér, a gonosz sógornő, ahogy Ljuba nevetgélve mesélte, nem bírta elviselni Ljubát, foghegyről beszélt vele és a konyhában is hányaveti módon viselkedett, jelezve, hogy ő nem cseléd itt. Gaga, az elegáns, leningrádi kinézetű agglegény, miután összeházasodtak, azonnal vett Ljubának egy rótszínű prémbundát és egy ugyanolyan préméből való kalapot, mindez a bizományiból származott, mindez import volt, Milocska véleménye szerint ódivatú és ormótlan, de Ljubának ez nem számított – úgy vonult bennük, úgy viselte ezeket magán, mint egy hajdani bojárasszony, és nagyon büszke volt! Ljuba általában büszke volt mindenre, ami sikerült neki az életben, és Igort (az ő Gagáját) magasztalta, de arról, hogy milyen az ágyban, arról nem beszélt, csak azt mondta, hogy a szerelemben minden lehetséges, és hogy nincsenek impotens férfiak, csak ügyetlen nők. Mindezek alapján ítélve Ljuba dolgai rosszul állnak, így határoztak a bibliográfus szobájában teázgatva a nők, Mila férje pedig este azt mondta, hogy ezekről az ocsmányságról ne meséljen, Mila is jó firma, igaza volt anyuskának, és Milának kifordult a falat a szájából, automatikusan sírva fakadt, az egész vacsora közben zajlott, Milocska akkor pedig már terhes volt, csak az a kérdés, hogy kitől, mondta anyuska a fiának. Milocska és férje a gyerek születésével jogosulttá váltak lakásra, de Milocska egyszer csak úgy döntött, hogy nem tér vissza a szenvedéseknek eme színterére, és elment főiskolai barátnőjéhez, és nála aludt a kihúzható ágyon. Ez a barátnője volt az összes közül az egyetlen, akit a férje becsületesen nevezett, becsületesen csúnyácska volt, és teljes mértékig együtt érzett Milocska férjével, annak idején még önzetlenül dicsérte is őt Mila előtt, volta-

képpen irigyelte ezt a szerelmet és magának is valami ehhez hasonlót kívánt. Egyelőre elváltan élt, az anyjával és a lányával, és bármelyik pillanatban készen állt fogadni Mila férjét az összes panaszával, amit nem egyszer meg is tett, megteázta, és pénzt adott neki taxira, mikor Mila férje, arra hivatkozva, hogy már nincs közlekedés, nála akart aludni – hiszen a tisztesség a legfontosabb. Soha ne verjük át barátainkat. Legyünk becsületesek és igazságosak, de ne aludj nálam – ez volt Mila barátnőjének jelszava, aminek következtében olyan egyedül volt, mint a fenyőfa árnyéka, várta az igazit és elhatárolódott minden időleges kapcsolattól, és, mivel az irodalom erős hatást gyakorolt rá, nem csókolt meg senkit sohasem igaz szerelem nélkül, hogy egy másik szerző szavait idézzük. Várakozott és kívárta azt az éjszakát, mikor Mila ott aludt nála, és Mila férje kikalkulálta, hogy hol lehet a szerencsétlen kismama, és, hogy milyen panaszokkal hozakodhat elő felesége a vendégszerető barátnő konyhájának boltívei alatt – és pontban kettőkor telefonált és olyan hosszú és ocsmány szónoklatot kanyarított, olyan retteneteset és hatékonyt, hogy a jövőre nézve mindenféle nemotthonalvásoknak véget vetett. Ez volt Mila férjének második zseniális alkotása, hiszen lélekben költő volt, második szónoklata, amelyet lehetetlen megismételni, de amelynek eszmei mondani-valója az volt, hogy Mila és barátnője között természetellenes kapcsolat van, nos, elhatározták, hogy enyelegnek egy kicsit. Mila barátnőjét megdöbbenették ezek a szavak, Mila pedig reszketve állt, és hálóingében, bársonyosan fekete szemével, vörös szemhéjával és zilált fürtjeivel olyan volt, mint egy égi angyal, egy csodaszép fehér Pietá, majd később meglátjuk, kinek a sírja fölött.

Reggel pedig az esztelen és vérekes szemű férj holtápadtan megjelent a könyvtárban, bocsánatkérő pózban elhaladt Ljuba Ivanovna mellett, aki kedvesen megemelte fejcskáját és elővillantotta a porcelán állkapcsok közül két arany koronáját, azaz szélesen elmosolyodott, mivel előre élvezte a botrányt és a betört ablakok látványát. Otthon, Ljuba Ivanovnáéknál is be volt törve a konyhaajtó üvege, így zárta le a docens az otthoni konfliktust, mert nem bírta tovább nézni a két szeretett nőt, akik közül az egyik nyomdafestéket nem tűró szavakkal jellemezte a másikat, illetve annak léha viselkedését, a másik pedig, azaz maga Ljuba, csillogóan felkacagott, és megállapította, hogy sógornője azért féltékeny, mert már lefeküdt a saját testvérével – és ekkor verekedtek össze a konyha üvegezett ajtajánál.

Mila történetében ment minden a maga útján, férje az új kétszobás lakásban már nem védelmezte Milát az anyjától, az anya egyedül élt, és telefon sem itt, sem ott nem volt – Mila férje egyszerre játszotta Jágó és Othelló szerepét, és gúnyosan figyelte az utca sarkáról, hogyan szólítják le Milát a hozzá hasonlók – építőmunkások, aranyások, költők – akik még nem tudták, hogy milyen súlyos ez a teher, milyen földhözragadt az élet, ha egyetlen nőt szeret az ember, mivel a szépség nem segítőtárs az életben, körülbelül így lehetne lefordítani azokat a trágár és kétségbeesett monológokat, amelyeket az egykori agronómus, jelenleg tudományos munkatárs kiabált szét az éjszakai utcán is, és otthon is, ha egyedül volt, vagy ha leitta magát, és ilyenkor Mila valahol másutt húzta meg magát, valahol másutt keresett menedéket, boldogtalan férje pedig összetörte a bútorokat és szétdobálta a vasszékákat. És ez így folyt mindaddig, amíg a férj egyszer csak az utcán infarktusban el nem halálozott, és ekkor, a halotti szemlén találkozott Milocska régi ellenségével, anyuskával. Az anya nem sírt (Milocska sírt), és a céklavörös arcú anya többször is elismételte, hogy azonosítani lehet, fel lehet ismerni, dehát hogyan, hiszen semmit sem változott. Az anya mindörökké megfosztott fiától, egyedül maradt, Mila nem, vagy csak ritkán engedte be a lakásába, csak

a küszöbről vethetett egy pillantást a gyerekre, hogy már milyen nagy és odaadhatta neki a süteményt. Ennek ellenére az öregasszony makacsul közeli rokonai között tartotta számon Milát, és gyakran felhívta a munkahelyén a város különböző pontjairól azt kérdezgetve, hogyan juthat el hozzá, és ennek az örületnek az lett a vége, hogy már nem akart tovább egyedül lakni kis szobájában, mindezért alkoholista szomszédasszonyát okolva, merthogy az verekszik, és a bejárati ajtón mindig beakasztja a biztonsági zárat is, úgyhogy nem lehet bemenni. És az öregasszony kezdte állandóan elfelejteni a saját címét és csak a Milára emlékezett, és ilyesmik történtek. És Mila lánya, aki időközben kamaszodni kezdett, bármilyen furcsa is, de kedvelte az öregasszonyt, sajnálta, és segítőtársra lelt benne az anyja ellen az igazságosságért folytatott harcában. Immáron három nemzedék, a vénasszony, a fia és az unokája nem akart tudomást venni arról, miféle férfiak üldözik Milát, mindig és mindenütt, akárhogy is alakulnak a körülmények, és kik tartják őt gyönyörűnek, nem tudni, mi okból.

De Ljubov Ivanovna nem várta meg a férje temetését és első gutaütése után megvált tőle, férjhez ment hűséges szeretőjéhez, egy ötven éves tudóshoz, aki ezen évek alatt is mindig mellette állt, és aki a kedvéért elvált a feleségétől. És úri munkát szerzett, és külföldi kiküldetésekre jár, de valahogy kiábrándultnak látszik, és figyelni kell a további fejleményekre, mert új férjének nem minden rokona és ismerőse fogadta el, de néhányan még protestálnak is, úgy, ahogy protestált és drága áron be is bizonyította igazát Mila anyósa, aki Milában látta saját és fia végzetét, és az öreg Gaga hajlíthatatlan nővére is, és bár Gaga már megtanult beszélni, de a járás még nehezen megy neki, mintha egy, illetve kettő vasúti szerelvénnel ütközött volna össze, és még mindig a katasztrófa hatása alatt élne.

SZABÓ ZSUZSA fordítása

A fecsegő

Rá lehet őt venni arra, hogy bármit elmondjon magáról, csak legyen, aki meghallgassa. Amit mások lepleznek, vagy éppen magukat sajnáltatva, visszafojtott keserűséggel adnak elő, azt ő minden további nélkül elmeséli. Sőt, mintha nem értené, hogy neki miért kellene visszafognia magát és miért csak a hozzánk közel álló embereknek mondhatunk el effajta dolgokat, és ráadásul később még meg is bánjuk, hogy elmeséltük. Ő bezzeg akár a buszon is beszél magáról valamelyik munkatársának, ha az unalmában megkérdezi, hogy van.

Könnyedén válaszol: bizony pocsékul. Anya kórházba került, apa szabadságot vett ki, hogy ápolja. „Hát ilyen rosszul van az anyád?” Mire ő azt mondja, hogy talán nem annyira, de ha apa kivette a szabadságát, az azt jelenti, hogy nemsokára úgyis vége az egésznek. „Hogy-hogy vége?” Hát, ahogy lenni szokott. „És mi baja az anyukádnak?” Rákos, válaszol, mintha ez lenne a világ legtermészetesebb dolga. „És régóta?” – kérdi a munkatárs, aki már annyira érintett az egészben, hogy nyugtalanul fészkelődik a helyén. „Nyolc éve” – válaszolja a fecsegő, és tovább felelget az egymást követő kérdésekre, majd amikor megérkeznek és a fecsegő leszáll, a munkatársa döbbsen, a hirte-

len az arcába szaladt vértől vörösen ott marad a buszon, és megigazítja nyakán a lecsúszott selyemkendőt.

Aki leszállt – 20 éves, magas, nagyon magas, de elég testes is ahhoz, hogy arányos legyen az alakja. Ennek ellenére, egyszer csak néhányan megjegyzik, hogy milyen kövér a vádlija. A szemébe lehet neki ezt mondani, mire ő megfordul, felemeli a lábát, és naivan mesélni kezd, hogy az elmúlt évben 7 cm-rel szélesebb lett, és most már semmi kétsége afelől, hogy olyan lesz, mint az anyja. Ha tovább kérdezzetik, akkor elmondja azt is, hogy az anyja egy kövér nő, főleg a hasa nagy, akkora, mint egy terhes nőé a kilencedik hónapban. „Es persze teljesen össze van vagdalva, de ő mégis minden harmadik hónapban megoperáltatja magát, megint felvágják a hasát. És ez így megy már 8 éve.” Még él, mondja a fecsegő, pedig már minden orvos rég eltemette, de ő mégis él, és állandóan járkal, ki-be. És apa ettől már teljesen megőrül és ökölrel veri azt asztalt. Különösen akkor őrjöng és gyanakszik, amikor nem tiszta a lelkiismerete, olyankor jobb ha a fecsegő nem megy haza mozi után, mert úgysem hiszi el, hogy moziban volt, és nem valahol máshol, ki tudja, hol. Ilyenkor anyával minden rongyot összeszednek a szobájából, minden pulóvert, minden ruhát, amit ők vettek neki vagy amit ő vett a saját fizetéséből, és bezárják a szobájukban levő ruhásszekrénybe, hogy aztán egyenként adogassák neki vissza mindaddig, amíg az összes cucc a helyére nem kerül.

Es még azt is kifecsegi, hogy apa mindig verte, gyerekkorától kezdve, főleg azért, mert néha sulis után elment valamelyik barátnőjéhez. Apa még székkal is elverte az ilyen dolgokért, de volt olyan is, hogy ok nélkül páholta el. De ő már meg tudta különböztetni egymástól apa változó hangulatait, és ilyenkor már ki tudta találni, hogy van-e éppen valakije, vagy nincs. Anya teljesen közömbös volt apa efféle dolgai iránt, végül is tudta, hogy ekkora hassal nincs mit csinálni, sőt tanult szakmája sem volt. Úgyhogy pirogot sütött, apának ingnyakat varrt, meg ilyenek. De apa nem akarta bevallani, hogy a dolgok rendje megváltozott, és hogy már nem nézhet ugyanolyan őszintén az emberek szemébe, holott senki sem tett neki szemrehányást, éppen ellenkezőleg – mindenki azt akarta, hogy jobb legyen az élete. De apa megmakacsolta magát, és úgy viselkedett, hogy senki még csak gondolni se merjen arra, hogy valami nincs rendben, éppen ezért különösen buzgólkodott a Galjával kapcsolatos gyanúsítgatásokban, hogy ezzel bizonyítsa feddhetetlenségét. De korábban, mondta Galja, amikor anya még nem betegeskedett és közöttük minden rendben volt, akkor miért gyanakodott állandóan és miért várta Galját az iskolánál, vagy váratlanul, amikor már elküldték aludni és leoltották nála a lámpát, miért ment be hozzá a szobába, ahol hirtelen felkapcsolta a villanyt és úgy csinált, mintha keresne valamit az íróasztalon – radírt vagy tintaceruzát?

Mindezt szép sorban elmondja, ha a többiek kérdezzetik. Közben egyáltalán nem úgy néz ki, mintha szégyellne vagy nem akarna némelyik kérdésre válaszolni, és hirtelen úgy döntene, azért mégis folytatja: jöjjön, aminek jönnie kell. Nem, ő teljesen közömbösen önti ki a lelkét. Mondjuk egy téli estén a buszmegállóban elmeséli, hogy van egy építész barátja, aki valami olyasmit magyaráz neki, hogy el kell válniuk egy hónapra, amíg ő egy művésztelepen mindent átgondol, és ha utána találkoznak egymással, akkor már végérvényesen el tudja dönteni, hogy mi lesz velük. Arra a kérdésre, hogy Galja szereti-e őt, teljes lelki nyugalommal azt feleli, hát persze, de inkább az a kérdés, hogy mi fog mindebből kisülni. Az építész már majdnem 40 éves, és a mamája is idős, s így a férfi sehogyan sem tudja rászánni magát arra, hogy elképzelje, hogy nézne ki, ha az ő két kis szobájukban egy gazdaasszony, vagyis az ő mamája mel-

lett még fiatal felesége is ott lakna, de hát mindez annyira bonyolult, hogy inkább el sem képzelem, hiszen sokat kell dolgoznia, ráadásul művész is. Eddig már többször meghívta magukhoz a lányt vendégségbe, leültették a mamával a fotelba, a kedvébe jártak és óvatosan összenéztek, mintha azt kérdeznék egymástól, hogyan fognak elférni ebben a két kis szobában? Az építész megrajzolta Galja portréját és néha megkérdezte, hogy mondta-e már neki valaki, hogy a haja, a szeme, az orra, a szája, az álla, a nyaka, a füle egy görög istennőre hasonlít?

Aztán Galjának új fiúja lesz, és ugyanúgy, ahogy az építésről, az újról, a mérnökről is mindenki tudni fog. Mondhatni, az irodában, ahol Galja dolgozik, ez egy új sportág lett: kiszedni belőle mindent a legutolsó részletig, maradéktalanul, azt is, amit még ő maga sem tud, de amit mindenki más, a tapasztalt asszonyok és férfiak sokkal jobban tudnak nála. Annál is inkább, mivel a dolgok jelenlegi állása szerint semmit sem kell az elejéről kezdeni, és minden folytatódik tovább. Például nem kell tőle megkérdezni, hogy szűz-e még, hiszen már megmondta, hogy szűz, és nem kell kételkedni abban, hogy igazat mond-e. Vagyis olyannyira kitérül, hogy néha már kényelmetlen, kellemetlen bármit kérdezni tőle. Van, amit Galja nem ért, valamiféle szemérmes női titkokat, valamiféle védekezési technikát, annak a kagylónak a taktikáját, amelyik néha csapkod a héjával, de eddig még senki sem látta, hogy mit rejteget magában, holott mindenki tökéletesen tudja, mit is rejtegethet. Amit nem nevezünk meg, olyan, mintha nem is létezne a természetben, ezért csak találgatni lehet, de pontosan senki sem ismeri. Hát ez az igazi szemérmesség, ez az igazi szerénység. De Galja nem ilyen, Galja például elmondja, hogy apa minden este kikérdezte arról, hogy telt a napja, utána meg ellenőrizte, felhívta a tanárnőt, a barátnőket, úgyhogy Galjának akarva akaratlanul a teljes igazságot kellett mondania. De apának még ez is kevés volt. Kikérdezte még a gondolatairól is, arról is, mi bántja, sírt és hol sírt, amikor a tanárnok kiküldte az osztályból azért, mert az első padban ülőkkel fecserészett. És miről fecsegtél, kérdezte apa, és a kezét a szék támlájára tette, ahol Galja ült, és tudta, hogy apa bármelyik pillanatban felordíthat „hazudsz” és ütni kezdi, és szinte teljesen kivetkőzött magából, és ha nem jutott rögtön eszébe az, amit apa kérdezett, már nem akart mellébeszél, mivel apa rögtön megérezte, mikor nem mond igazat, inkább üldögélt, míg eszébe nem jutott és végül elmondta, hogy csak a rádióját kérte vissza, amit még az előző órán kértek el tőle az első padban ülők.

Így hát Galjával nem kellett mindig az elejéről kezdeni a faggatózást, csak folytatni kellett onnan, ahol előzőleg abbahagytuk. Például megkérdezni tőle, hogy érzi magát az anyja. És ő erre azt válaszolja, hogy ugyanúgy rosszul, apának nincs több szabadsága, minden nap ott volt vele a kórházban, úgyhogy most az egész kórház tiszteli és ismeri, az öltözőben nem kell engedélyt kérnie ahhoz, hogy betegye a kabátját, és adnak neki köpenyt, és most ő nem tudja, mit is csináljon, hiszen anyát etetni kell, semmit sem fogad el, talán csak egy kiskanál húslevest, apa meg minden nap főzött neki csirkét és egy hosszúnakú termosztban hordta be a kórházba. Már apa anyukája is megérkezett, a nagyi, most ő jár a kórházba, apa meg nem is kérdezi a nagyt arról, hogy mi a helyzet, mert úgyis tudja, ha történik valami, akkor őt értesítik először a munkahelyén, mivel otthagya a telefonszámát az ügyeletes nővér asztalkáján, az üveg alatt.

És miközben ezeket meséli, nem sír, pedig mindenkinek, akinek elsorolja, már könnyes a szeme. Olyan sosincs, hogy Galja mindenkinek egyszerre mondja el a dolgokat – végtére is ez nem beszámoló, amit mindenkinek azonnal el kell mondani. Úgyhogy őt mindenki sorban kikérdezi, hol a folyóson, hol a büfében, hol a tükör

előtt. Ott aztán csak úgy hozzávetőlegesen válaszol az új fiújával, a mérnökkel kapcsolatos kérdésekre, és elmeséli, hogy nagyon aranyos ember ez a mérnök, idősebb nála nyolc évvel, s a születésnapján, az anyjánál, már be is mutatta Galját a rokonoknak, és hogy neki mindannyian nagyon megtetszettek. „Vigyázz, el ne kiabáld...” – mondja neki szinte kivétel nélkül minden asszony, de ő csak legyint.

Aztán Galja hosszú időre eltűnik az irodából, szabadságot vesz ki, mert most neki kell bent lennie az anyjával a kórházban. Az irodában aztán mindenki rögtön megfélemedzik róla, csak nagynéha jut eszébe valakinek: „Fel kéne hívni, megkérdezni, hogy van”, de ezzel a dolog abba is marad, míg végül le nem jár a szabadsága, vissza kellene jönnie dolgozni, de ő egész nap nem jelenik meg. A főnök kijön a szobájából a személyzetissel, és megkérdezik, hogy hallott-e valaki valamit arról, mikor kell Galjának visszajönnie, mert már minden szabadnapját kihasználta, de ha akad valamilyen igazolás, felmentés vagy ehhez hasonló, azt már korábban be kellett volna mutatni. Ekkor megcsörren a telefon, és egy férfihang közli, hogy Galja anyukája meghalt, emiatt csak csütörtökön megy dolgozni, és csak akkor tudja hozni a fizetés nélküli szabadság meghosszabbításához szükséges kérvényét, úgylátja, hogy a papírokat korábbi dátummal töltsék ki.

Aztán Galja úgy jön vissza dolgozni, mintha mi sem történt volna, pontosan olyan, amilyen volt, mégcsak nem is sápadtabb a szokásosnál. És akkor megváltozik minden. Megváltozik, mert senki nem kérdez tőle semmit, csak a munkával vagy az időjárással kapcsolatos kérdésekkel fordulnak hozzá, de kérdezősködni senki sem kíván. Valami olyan ment végbe mindenki lelkében, valami olyan fordulat, hogy senki sem akar hallani sem a temetésről, sem arról, hogy van most Galja apja, nem készül-e megőszülni, vagy mi van Galja fiújával, a mérnökkel.

Aztán eltelik vagy két hónap, és az egyik asszony csak úgy, megszokásból mégis feltesz egy kérdést Galjának, egy vicces kérdést, amelyre egy normális lány sem felelne: „Mikor lesz már a lagzi?” Ám Galja, mintha mi sem történt volna, mindenki füle hallatára elmondja, hogy az esküvőt mostantól két hónapra tűzték ki, tizenhetedikére, péntekre.

Először is, senki sem várt tőle ilyen pontos választ, és senki sem volt erre kíváncsi, senkit sem érintett. Másodszor pedig a pusztán jóérzés miatt egyik lány sem kezdte volna az esküvő előtt két hónappal mindezt világgá kürtölni: ki tudja, mi történhet ezalatt a két hónap alatt, aztán meg minek is kell ez az egész, hogy boldog-boldogtalan tudjon erről a mélyen személyes, szent eseményről?

Egyszerűen mindenki meghökkent. Ezt senki sem várta Galjától, annál is inkább, mivel átszervezés előtt álltak, és az átszervezés során Galina részlegét megszüntették, vagyis mikor férjhez megy, már régen nem lesz ennek a kollektívának a tagja, és akkor életének ez a mélyen személyes eseménye már senkit sem érintene. De Galja egyelőre még nem tudott semmit sem erről. Igaz, később őneki is tudomására jutott, amikor a személyzetis behívta magához, s hozzátette, hogy majd igyekeznek neki valahogy új munkahelyet keresni, merthogy a főnöknek jó kapcsolatainak vannak.

De ekkorra Galja már egy hatalmas hibát követett el: meghívta az egész irodát az esküvőjére, és már annak a kávéháznak a címét is megadta, ahol mindez egy hónap múlva történni fog. Különböző dolgokat kezdett behordani az irodába – az esküvői ruha anyagát, amit mindenki már csak kényszerből nézett meg, hiszen tudták, hogy Galját elbocsátják, de ő akkor ezt még nem tudta. Aztán Galja behozta a ruhához való

gyöngygallért meg a gyöngy kézelőt, és bárkinek, aki kérte, lerajzolta, hogy milyen lesz a ruhája. Viszont az, hogy mindent kifecsegett, már egyáltalán nem hasonlított azokra az időkre, mikor még őt kérdezték és ő válaszolt. Nem – most ő maga mondott el mindent, és mintha a hideg rázná, rettegett attól, hogy nem hallgatják végig. Aztán elkezdtek piszkálni, hogy munkaidő alatt más dolgokkal kellene ám foglalkozni, méghozzá olyanokkal, amikért a fizetést adják. Akkor Galja elhallgatott, eldugta a rajzait és a kézelőket, de a következő napon minden kezdődött előlről.

Amikor Galja visszajött a személyzetistől, akitől végre megtudta, hogy várhatóan egyedül őt bocsátják el, akkor mintha mi sem történt volna, azt mondta, hogy mindezek ellenére mindenkit vár a lagzira a kávéházba, és mindenkinek küld majd meghívót. És mindenki valahogy kényelmetlenül kezdte érezni magát, mivel a péntek mindenkinek fontos nap, vége a hétnek, van, aki vidékre utazik, másoknak egyéb, személyes dolguk akad. De Galja semmit sem gyanított, és amikor a következő napon elment, mindenkitől elbúcsúzott, és még egyszer megismételte: „Akkor hát gyertek el mulatni a lagzimra, ne felejtsetek el, a jövő pénteken.”

Mellesleg Galja nem az utcára került, hanem az irattárba, egy elég jó helyre, ahol a fizetése is magasabb lett, mint az irodában. Ugyhogy nem volt miért megsértődnie, a főnök gondoskodott róla, közbenjárt az érdekében.

És már mindenki elfelejtette volna Galját, meg a lagziját, de ő egy nappal előtte, csütörtökön felhívta az irodát, és a szó szoros értelmében lecsapott mindenkire. Az emberek egymás után mentek a telefonhoz, mivel ő mindenkit odahívott és mindenkitől megkérdezte: „Ugye nem felejtettétek el, hogy holnap este várlak titeket a Szemjonovszkij utcai kávéházban? Ugye megkaptátok már a meghívókat?” Mindenki, minden egyes ember azt válaszolta, hogy a meghívót megkapta, nagyon köszöni, de elmenni sajnos nem tud. És akkor, amit pedig nagyon nehéz elképzelni, ő a telefonnak azon a végén állt, ahonnan nem lát senkit, és mint egy vak elkezdte kérdegetni, hogy miért nem tudtok eljönni. Az ilyen dolgokat nem így csinálják. Ha ilyen dolgokról van szó, azt mindenképpen szemtől szemben kell megkérdezni, hogy lássuk a partnert, és az arckifejezése alapján el tudjuk dönteni, hogy fenntartsuk-e vele a baráti kapcsolatot egy olyan aljasság után, mint egy esküvői meghívás elutasítása. De Galja márcsak ilyen, mintha semmit sem értene, egyre csak kérdezgette és kérdezgette az irodában dolgozókat, hogy miért nem tudnak elmenni a lagzijára. Az irodában nem volt egyetlen ember se, akire támaszkodhatott volna, egyetlen barátnője sem volt, aki együtt érzett volna vele és odahívta volna az embereket a telefonhoz. De milyen barátnői is lehetnek volna Galjának az irodában, amikor ő még csak 20 éves volt, vele egykorú csak a gépirónő és a küldönc lehetett, de ők mindketten egy szobában ültek az öltöző mellett, a szállítmányozási irodában. Hát ők lehetnek volna a barátai!

Az iroda dolgozói úgy bújtak ki a kötelezettség alól, ahogy tudtak. Egy asszony egyáltalán nem ment oda a telefonhoz, megkérte a többieket, hogy mondják azt, nincs itt, elment a beszerzési osztályra. Egy másik megígérte telefonon keresztül, hogy elmegy, de mindenki tudta, mennyire lehet hinni neki, tudták, hogy az utolsó pillanatban mindig kihúzza magát a kellemetlen helyzetekből, aztán majd utólag, az esküvő után magyarázkodni kezd, miért is nem tudott elmenni, így a legkönnyebb. Persze Galja már nem dolgozott az irodában és már aligha jön be az esküvő után kideríteni, hogy miért, milyen nyomós ok miatt nem mentek el a lagzira. Egy 30 éves fiatalember, nagyon okos és nem bírta elviselni, ha pszichikailag nyomást gyakorolnak rá, a magánéletére, ezért rendkívül szellemesen válaszolt: „Galocska, maga még fiatal, az

egész élet maga előtt áll. Éppen ezen a pénteken vagyok hivatalos egy idősebb, gyönyörű szép asszonyhoz, aki aznap este lesz hetven éves. Úgyhogy megérti. En teljes szívemből kívánok magának sok boldogságot. Maga ezt megérdemelte. Legyen okos és ne igyon túl sokat a lagzin. Még egyszer sok boldogságot. Isten vele.” Es ezzel le is tette a kagylót, megkönnyítve az iroda többi dolgozójának a helyzetét.

Am a legnagyobb kellemetlenség öt perc múlva kezdődött, amikor a főnök kijött a szobájából az irodába, és vidáman dörzsölgetve a kezét ezt mondta: „Na, mi lesz, szervezünk majd egy kommunista szombatot, Galja lagzija után?” A dolgozók összenéztek, és rájöttek, hogy Galja ravasz volt, közvetlenül a főnököt hívta fel, aki aztán elfogadta a meghívást, pont ő, akitől olyannyira távol álltak az iroda dolgai, aki csak a papírok, kérvények és az irodájában folytatott négyszemközti beszélgetések fiktív közegében találkozott az emberekkel.

Feszengve kezdték magyarázni, hogy ilyen meg olyan okok miatt nem tudnak elmenni a lagzira. Néhányan csak hallgattak és nem magyaráztak semmit, mint a fent említett fiatalember. Végül is a szakszervezeti bizalmi elkezdett sürgölődni és azt mondta, hogy ő elmegy és megszervezi a kommunista szombatot, majd amikor a főnök bezárkózott az irodájába, a szakszervezeti bizalmi elrohant a szállítmányozási osztályra, és pillanatok alatt beszervezte a lányokat – a gépírólányt és a küldöncöt, felhívta telefonon az iroda fényképészét, úgyhogy a következő napon mindannyian elindultak egy „Volgán” a lagzira, aztán hétfőn sok mulatságos történetet meséltek. Meséltek arról, hogy Galja az ő sajátos naivitásával megkérdezte tőlük: „Na, hogy tetszik a férjem?” – majd a hosszú ruhája alól megmutatta nekik a cipőjét: „Na, hogy tetszik a cipőm?” Meg aztán szörnyen kevés harapnivaló volt, ezért a lányokat a szállítmányozási osztályról egyszerűen felderítő útra küldték a többi asztalhoz, és ők elcsentek egy tányér főtt-, és egy másik tányér sült kolbászt, meg még egy kis kocsonyát is. Az ő asztaluk volt a leghangosabb, pedig ezen a lagzin mindenki hangoskodott, mind a száz ember. És a főnök is milyen vadul röhögött, a többiekkel együtt áldomást ivott a menyasszonyra. Aztán megszállta őket a zsákmányszerzés ördöge, már egyenesen a szomszéd asztalokról vitték el hol a vodkát, hol egy csokor virágot. Majd amikor már el kellett menni a lagziból, a lányok a szállítmányozási osztályról még egy nagy csokor fehér liliomot is elvittek a szomszéd asztalról, mire a főnök gyerekesen ezt mondta nekik: „Lányok, használják ki az alkalmat, amíg ilyen lagzin lehetnek” – aztán felkapták azt a csokor fehér liliomot, és elindultak a kijárat felé. De útközben még bementek a mosdóba, hogy megigazítsák a frizurájukat és bepúderezzék az arcukat, merthogy azért alaposan berúgtak. Észrevették Galját, zavarba jöttek és átnyújtották neki azt a szerencsétlen csokor fehér liliomot, bután csak ennyit mondtak: „Nesze.” Galja a bokáig érő ruhában felemelte a fátylát, levette a kesztyűjét, és rettenetesen zokogott ebben a koszos kávéházi mosdóban.

Persze a lányok most elsősorban erre a szörnyen hülye esetre emlékeznek, ahogy a lagzi vége előtt a koszos mosdóban hirtelen a menyasszony kezébe nyomták azt a csokor fehér liliomot, és neki a kezében kellett tartania a levetett kesztyűjével együtt s fogalma sem volt róla, mit csináljon vele.

Sötét jövő

Hát, ez volt ő: egy harmincas hajadon, aki rávette az anyját, kikönyörögte, hogy utazzon el egy éjszakára, oda, ahova akar, és az anyja, hát nem különös, engedelmeskedett és eltűnt valahová, ő pedig – úgymond – felvitt magához egy pasit. A pasas idős volt már, kopaszodott, elhízott, elég zavaros volt a viszonya a feleségével és az anyjával, hol itt lakott, hol ott, örökké csak morgott és elégedetlenkedett a helyzetével a munkahelyén, bár néha magabiztosan felkiáltott, hogy ő lesz a főnök, „Ugye szerinted is?” „Mit gondolsz, tényleg én leszek a főnök?” Így beszélt ez a naiv, negyvenkét éves kisfiú, egy meglelt ember, és közben családjával nyűglődött, serdülő lányával, aki hipp-hopp fölcseperedett, tizennégy éves nő lett belőle és majd kicsattant az önbizalomtól, mert akkoriban a környékbeli csajok éppen arra készültek, hogy megverik egy srác miatt, meg ilyenek. Szóval a pasi nagyon is gyakorlatiasan készült a kalandra, útközben megálltak valahol és vettek egy tortát – a munkahelyén híres volt arról, hogy nem veti meg az édességet, a bort, szeret jókat enni, jó cigarettákat szívni, minden banketten csak falt és falt –, mindebben cukorbaja volt a bűnös, és ez a csillapíthatatlan éhsége és szomjúsága nagyon is zavarta, sőt, akadályozta az előmenetelét. A pasas egyszerűen ronda volt és kész. Sose gombolta be se a kabátját, se az ingnyakát, kilátszott csupasz, fehér mellkasa. Korpa a vállán, kopasz feje világít. A szemüvege vastag, mint egy szódásüveg. Hát, ilyen gyöngyszemet vitt fel a garzonjába ez a nő, aki elszánta magát arra, hogy egyszer és mindenkorra leszámol a magánnyal, meg minden effélével, de mindezt nem gyakorlati megfontolásból tette, hanem lelke végső elkeseredésében, ami kívülről nézve úgy nyilvánult meg, mint a legmélyebb emberi érzés, vagyis elvárásokban, szemrehányásokban, s annak állandó hangoztatásában, hogy mennyire szereti, mire a pasas azt mondta: „Persze, persze...” Igazából semmi jó nem volt abban, hogy mentek az utcán, hogy megérkeztek, hogy remegett, mikor megfordította a kulcsot a zárban; attól tartott, hogy esetleg mégis otthon van az anyja, de végül minden összejött. Főztek egy teát, kinyitották a borosüveget, felvágták a tortát, ettek belőle, megitták a bort. A férfi elterpeszkedett a fotelban és a tortát méregette, egyen-e még belőle, de már csak a szeme kívánta. Nézte, nézte, végül kivette a közepéről a zöld marcipánrózsát, ügyesen a szájához emelte, bekapta, majd lenyalogatta az ujjait.

Ezután az órájára nézett, majd levette, az asztalra tette és gatyára vetkőzött. Kiderült, hogy az alsónadrágja hófehér; úgy ült ott a pamlag szélén, mint egy tiszta, ápoltság, kövér kisgyerek trikóban és gatyában, lehúzta a zokniját is, megtörölte vele a talpát. Végül levette a szemüvegét. Befeküdt a nő mellé a tiszta, vetett ágyba, megtette a dolgát, aztán még beszélgettek is egy kicsit, majd búcsúzkodni kezdett és ismét azt hajtogatta: „Mit gondolsz, én leszek a főnök?” Az ajtóban, már felöltözve még mindig mondta a magáét, visszafordult, leült a torta mellé és csak úgy a késről megevett még egy nagy szeletet.

A nő még csak ki sem kísérté és neki ez úgy látszik, fel sem tűnt, barátságosan egy cuppanós csókot nyomott a homlokára, fogta a táskáját, felsóhajtott, megszámolta a pénzét az ajtóban, megkérdezte, hogy fel tud-e váltani egy háromrubelest, de nem kapott választ, így hát elindult a nagy pocakjával, a gyermekes lelkével és a tiszta, ápoltság, idegen testének illatával együtt, és még csak nem is gondolt arra, hogy őt most kikoszorúzták, de mindörökké, hogy vesztett, elmulasztott valamit és neki itt már nem terem babér. Nem értette meg ezt, lement a lifttel, kezében az aprópénzzel, a háromrubeleiseivel meg a zsebkendőjével.

Szerencsére nem egy helyen dolgoztak, hanem külön épületben, másnap a nő nem ment le a közös ebédlőbe, hanem egész ebédszünetben az asztalánál ücsörgött. Előtte volt még az este, a találkozás az anyjával; este újra kezdődik az egész, a hétköznapi élete – és ez az asszony saját maga számára is váratlanul így szólt a kolléganőjéhez: – „Na mi van, találtál már magadnak valakit?” – „Még nem” – felelte a kolléganő zavarosan, mivel nemrég hagyta ott a férje és egyedül maradt a szégyenével, barátnői közül senkit nem engedett be a megüresedett lakásba és senkinek nem mesélt semmit. – „És neked van valakid?” – kérdezte a kolléganő. – „Nekem igen” – felelte ő, örömtől könnyes szemmel és most értette meg, hogy neki már vége, bizony mindörökre, hogy most már mindig reszketni és gyötrődni fog, utcai telefonfülkék előtt toporogni és nem fogja tudni, hova telefonáljon, a pasas feleségének-e vagy az anyjának vagy a munkahelyére: jövődőlbelijének ugyanis kötetlen munkaideje volt, így szabadon nem lehetett jelen se itt, se ott. Nos, ez várt rá, és szembe kellett néznie a szégyennel, hogy hiába telefonálgat majd neki, csak egy hang lesz azok közül a hangok közül, akik már eddig is hiába hívták ezt az embert, aki állandóan eltűnik, mint a kámför, aki bizonyára sok nő szerelmének tárgya volt már, és ő rémülten futott előlük, és bizonyára mindegyiktől ugyanazt kérdezte, ugyanazokban a helyzetekben: hogy tényleg ő lesz-e a főnök?

Mindent értett már a jövődőlbelijével kapcsolatban: ez a pasi egy szimpla, ostoba, faragatlan tuskó, őmellette bizony sötét jövő várt rá, szemében mégis a boldogság könnyei csillogtak.

GULYÁS ANGELIKA fordítása

NYIKOLAJ BABENKO

New-Moszkva

Az Orient játszani kezdte a „My bonny is over the ocean” első taktusait, és Kolka azon nyomban felébredt. Először ijedten arra gondolt, hogy elmulasztott idejében felkelni, de rögtön eszébe jutott, hogy este maga állította be az órát hatra, úgyhogy bőven lesz ideje mindenre. Márpedig sok fontos dolog állt előtte: először is, ma van a születésnapja, másodszor, vasárnap van, harmadszor – az anyja előző este megdobta öt egész dollárral, ami maga volt az édesen hívogató ígéret és csábítás, és egyáltalán, azt jelentette, hogy beléphet valamilyen egészen új életbe, de hogy milyenbe, azt Kolka még nem igazán tudta elképzelni.

Az Orient, amit megboldogult apjától kapott ajándékba, ott lógott a láncán közvetlenül a feje fölött. A napsugarak szikráztak a számlap felületén, és a takarón is vidám fényfoltok villódzdáltak. A nap rég felkelt – július elején Moszkvában az éjszakák még nagyon rövidek. „New-Moszkvában” – helyesbítette magát gondolatban Kolka. Ledobta magáról a takarót, és az ablakhoz ugrott. Az első dolog, amit a világért sem akart elmulasztani: az aranykék levegőben ott lobogott, lengett, csapkodott a két hatalmas zászló – a Szuverénuniós és az amerikai. A két zászlórúd a nap vakító gömbje alatt keresztezte egymást, a vásznak pedig eltakarták szinte az egész égboltot. Lenyűgöző látvány volt. Kolka tudta, hogy csak öt percig tart, ezért kikerekedett szemmel bámulta. A holografikus zászlókat évente csak kétszer vetítették az égre – a Függetlenség Napján, július 4-én, és a Szuverenitás Napján, szeptember 8-án, ma pedig éppen július 4. van, vagyis Kolka tizenhat éves lett. „A Függetlenség Napja, úgy bizony – ábrándozott Kolka –, ráadásul kettős értelemben. Holnap megkapok egyszerre két független dokumentumot – a Szuverénunió igazolványát és az »Aj-Dí«-t.” Kolka csak egy- valamit nem értett – miért kell ötvenezer rubelt fizetni az igazolványért, pedig abban csak fekete-fehér fénykép van, amikor az amerikai azonosítási kártyát – színes fotóval! – ingyen adják. De hát sok furcsaság van New-Moszkvában, jobb nem is gondolni rájuk.

Hat óra múlt két perccel, és a levegőben felhangzott a halk – hogy senkit föl ne ébresszen – dallam. Először a Szuverénunió himnuszát játszották, majd az amerikaiat. A zászlók is, a himnuszok is azok kedvéért voltak, akik már nem alszanak: elvégre az embert nem ébresztheti fel büntetlenül senki se ünnep-, sem hétköznapi – szabad országban mindenki a maga ura.

Anya még aludt. Kolka lábujjhegyen kiment a konyhába. A kétrekeszes hűtőszekrény üres volt, mint mindig. Anya csak ma járja be az üzleteket és piacokat, hogy megszerezze az ünnepi vacsorához valót. Rejtély ez is – pszichológiai rejtély. Bármelyik amerikai barátjához ment, mindig tele volt a hűtő. A szuverénekénél a hűtők is, a polcok is mindig üresek. Egy napra vásárolnak, legfeljebb kettőre. Mi ez – a peresztrojka öröksége, amikor egyáltalán semmit nem lehetett kapni? Az öreg tudja... Kolka vizet melegített egy lábasban, német tejport tett bele, és beleszórt fél csomag angol zabpelyhet. „Por-r-ridge!” – préselte ki magából a gyűlölt szót. De egye fene, hogy a reggeli a szokásos, majd délben és este kárpótolja magát, most az a lényeg, hogy teli legyen a hasa. De teából most is a legjobbat főzte magának – igazi „Darjeelinget”, az ünnepi készletből. Ha egy nap jól kezdődik, akkor ne is folytatódjék hitványul.

Most már csak fel kell öltözni, de a lehető legjobban (oxfordi ing, címke nélküli farmer, ötszázezer rubeles edzőcipő, fogni a pénzt – és nyomás. A pénz... Kolka ma gazdag ember volt: egyik zsebében öt dollár és egy kis apró, a másikban – két rongy húszezer rubelesekben, más néven „lomonoszokban” (hogy kinek juthatott eszébe Lomonoszov képét tenni egy bankjegyre?). Ennyi bőven elég kell hogy legyen egy ilyen ünnepnapon.

Úgy döntött, a Garfield (volt Zubovszkaja) térről, ahol lakik, gyalog megy a Triumfalnajaig, s ott majd meglátja, hogyan tovább. Nem volt határozott terve, és vágya is csak kettő – vagy elugrik a „Coney-Island-VDNH”-ra, vagy visszamegy a saját környékére, és csatangol a „Whitmanban”, azaz a Walt Whitman Parkban. A Szadovaján még alig van járókelő, de lám, kocsis máris tömérdek. Kolka már régóta nem igazodott ki se a szuverén, se a külföldi autómárkákban, pedig gyerekkorában hajszálpontosan megkülönböztette a Volvót a Toyotától vagy a „hatost” a „nyolcasból”. Persze, azokban a távoli – máris távoli! – időkben külföldi autó még alig volt Moszkvában. Most viszont próbálta megkülönböztetni az 1992-es Dodge-ot az 1989-es Chrysletről, vagy a Moszkvics-szupert a Tavria-luxtól. Mindegyik elegáns, mindegyik más, és mégis mindegyik valahogy csodálatosképpen egyforma... A legtöbb bolt zárva volt, de a kioszkokban már mindenfelé árulták a coca-colát, a hamburgert, a hot-dogot, a sört (pontosabban: söröket; senki sem tudta még összeszámolni: hány fajta sört árulnak New-Moszkvában) és az újságokat.

Miközben vidáman ballagott a Szadovaján, Kolka gondolatban megpróbálta felidézni addigi életét. Semmi különös. Voltak örömei, élményei, és akadt fájdalom is – akárcsak bárki másnak. Brezsnyev halálának napjára jól emlékszik – anya akkor szigorúan megtiltotta, hogy kimenjen az utcára, azzal ijesztgette, hogy tankok lesznek a városban. Emlékszik nyolcvanöt májusára is, pedig hát neki, a nyolcéves kölyöknek ugyan mit számított a szesztilalom. De az apja éppen akkortól kezdve ivott úgy istenigazából, ivott négy egész éven át. Abba is halt bele – leitta magát kölnivel, és belefuladt a saját hányadékába. „Szasa.” Nyolcvankilenc hideg tavaszán temették el, és Kolka egész életében emlékezni fog a metsző szélre a temetőben, anya zokogására, a seggrészek sírásókra és saját magára, ahogy ott állt, és egyetlen könnycseppet sem tudott ejteni. Szerette az apját? Valaha régen, természetesen, szerette – akkor még vidám, fáradhatatlan, sikeres pártújságíró volt. De azt a lezüllött, táskás szemű, reszkető embert, aki még Kolka tizedik születésnapjára sem tudott józanul hazajönni, azt egyszerűen utálta. Mire emlékszik még? A „shuttle” felrobbanása, a szakadatlan tömeggyűlések Moszkvában, amikre anya mindenre elment, nem hagyott volna ki egyet sem (és persze magával cipelte Kolkát is, pedig ő nem értett az egészből semmit, és nem is akart érteni), mendemondák mindenféle pogromokról, polgárháborúról, rendkívüli állapot bevezetéséről. A saját szemével látott egyszer egy késes verekedést az „afgánok” és a kaukázuson túli menekültek között. Láta, hogyan ölték meg a nyílt utcán egy embert, a homlokába lőttek pisztollyal – hogy ki lőtt, miért, véletlen volt vagy bosszú, vagy büntetés valamiért, azt Kolka sohasem tudta meg: az autó, amelyikből lőttek, félelmetes sebességgel elszáguldott, és a helyszínre érkező rendőrök durván elzavarták Kolkát, aki nekiállt kérdezősködni. Emlékszik, hogyan vesztett el kétszáz rubelt – ez akkor történt, amikor kétszáz rubel még pénz volt: az anyja majdnem megölte érte. Jól emlékszik a kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírására az Egyesült Államokkal és Európával, az első „szerződéses” amerikaiak megjelenésére, az általános ujjongásra ebből az alkalomból és a „Pamjaty” dühödő akcióira – szintén az amerikaiak miatt. Emlékszik az októberi

forradalom ünnepének csöndes kimúlására és a káprázatos tűzijátékra, a tomboló ünnepségekre Amerika felfedezésének ötszáz éves évfordulója alkalmából. Mi van még? A „college”? Hát, abban aztán tényleg nincs semmi különös. Jól tanul, két év múlva végez, és utána menedzserképző főiskolára megy – a jövő érdekesebb, mint a múlt...

Itt is van a Triumfálnaja. Mulatságos. Két évvel ezelőtt itt Majakovszkij állt. Most I. Péter emlékműve van a helyén, és szemben vele, a lebontott Szófia étterem helyén – George Washington emlékműve. A nemesekkel hadakozó cár és Amerika első elnöke egymással szemben állnak, mindkettejük arcán enyhe mosoly, mintha ez a két történelmi személyiség – végül is egymás kortársai voltak – végre megegyezett volna valamiben, amiben kétszáz évvel ezelőtt nem tudtak megegyezni.

Kolka úgy határozott, hogy a Tverszkaján elmegy a Puskin térig, s ott aztán végleg eldönti, merre tovább. A Tverszkaján már zajlott az élet. Kinyitott a számtalan „butik”, virágüzlet, „Spirits” (szesz most annyi volt, mint a tenger, ez lenne az aranyélet megboldogult apjának), játékboltok, „bookstore”-ok, kávézók, édességboltok, fagylatozók – amerikai „Ben and Jerry”-k, „Baskin Robbinsok”, japán „Snow brand”-ek, meg amit akarsz – „luxury shoops”, „Sirs”, „Robak”, német „Karstadt” áruházak, angol „Marks and Spencer”-ek... A fenébe is, csak pénze lenne, Kolka izzadó kézzel benyúlt a farmerzsebébe, megcsörgette a dime-okat, quarterokat, egydollárosokat, aztán a másik zsebében megtapogatta a „lomonoszokat”... – nem, idő előtt nem szabad költenek, előtte még az egész nap.

De végül is hová menjen? Elővett a zsebéből egy dime-et, a körmére tette és felpöckölte – fej vagy írás? Pontosabban: pofa vagy fáklya? „Ha fáklya – a Coney Islandre megyek. Ha pofa, a Whitmanben fogok sétálni.” Kolka, sajnos, nem tudta, ki van a tízcentes „fej” oldalán, ezért mint minden kortársa, csak „pofának” nevezte.

A dime pendülve szökkent a levegőbe, de elkapni Kolkának nem sikerült; túl kicsi érme a tízcentes – mellényült. A dime gurult a járdán, leugrott az úttestre, és... potty, bele a csatornába. Kolka kővé dermedt. TÍZ CENT! Hasra vágta magát – a francba az oxfordi ingével –, és próbálta a csatorna sötétjében megpillantani a dime nikkeles csillogását. Reménytelen! Mélyen is van, nem látni semmit. Meg aztán biztosan víz is van az alján. Még az aszfalton fekve Kolka úgy érezte, mindjárt elbőgi magát. De nem! Egy tizenhat éves fiú nem bőghet. Férfiként kell állni a sors csapásait. A dime odaveszett, de még van a zsebében négy dollár kilencven cent. A lényeg, hogy okosan költse el. Akkor pedig a pokolba a Whitmannal, ott centekért adják a belépőt, a „Coney-Island-VDNH”-ra kell menni, ahol a rubelt is elfogadják. Két lomonosz, és hajrá!

Kolka a Puskin téren metróra szállt – egy húszszest kellett kifizetnie a jegyért –, a Kitaj-gorodig ment, ott átszállt a másik vonalra. A metróban rosszul érezte magát. Pont szemben vele egy csapat „chicano” volt. Szotyolát rágtak – a mexikóiak és a puertoricóiak valahogy szörnyen megszerették ezt az örök moszkvai rágcslálnivalót –, nagy hangon beszélgettek, nevetgéltek, és Kolka úgy érezte, rajta nevetnek. „Fujj, banánszidók!” – gondolta, persze csak magában – tudnivaló, hogy egy chicano semmi perc alatt belevágja a kését egy ruszki oldalába.

Kicsit el is romlott a hangulata, de amikor a „Coney-Island” állomáson kiszállt, rögtön el is felejtette a kellemetlen találkozást, és újból felvidult.

A főbejáráshoz vezető úton kénytelen volt nagyot kerülni: a járda egész szélességében vidám kompánia nyomult a metró felé. A hat tagbaszakadt, koszovorotkás, bugygyos nadrágos, zsírozott csizmás ruszacsaknak már délelőtt tíz órára sikerült alaposan elázni, és most érces hangon énekelték, hogy „Happy birthday to you-u-u.. Happy

birthday to you-u-u...” Csak az első sort tudták, vagy nem akarták tovább énekelni, mert az tetszett nekik a legjobban – mindenesetre olyan makacsul ismételték, amire csak totál részeg muzsikok képesek. Kolka egyfelől szerencsés előjelnek érezte a találkozást – „happy birthday”: ezt mintha neki énekeltek volna –, másfelől viszont jobb minél messzebből elkerülni az ilyen társaságokat: mindenki tudja, hogy az igazi ruszacsoknál mindig van tőr a csizmaszárban jófajta solingeni acélból, az ujjasuk alatt meg ott lóg szíjon egy colt vagy egy parabellum. Ha nem tetszik nekik Kolka pófája, gondolkodás nélkül „likvidálják a zsidáját”. Persze, ugyan miféle „zsidó” Kolka – orosz volt majdnem az összes felmenője, csak a mamája votják anyai ágon, és az udmurtoknak semmi közük a zsidókhoz, annyi szent.

A rendőrök félnek a ruszacsoktól, bezzeg a policájok nem félnek senkitől – se ezektől, se a chicanóktól: se a feketéktől, se az azeri vagy az örmény harcosoktól, még a csecseneketől se. Csak hát nincs sehol se egy policáj a menő szerkójával, se egy rendőr gumibottal és kalasnyikovval. Még korán van, számukra a munka dandárja később kezdődik. Kolka megvárta a bokrok között, amíg elhaladnak a vidám fiúk, akik valamelyikük születésnapját ünnepelték, majd belépett a kiállítás területére. Szórakoztató látványt nyújtott most a volt VDNH – a Népszabadság Vívmányainak Kiállítása. A felét most is a tulajdonképpeni VDNH foglalta el – az összes pavilont és szökőkutat megőrizték mint a korszak emlékműveit. De a „Kozmosz” mögött – ahol most az Apolló, a holdmodul és a Discovery volt kiállítva, s ahol az „Utazás a Holdra” nevű fantasztikus attrakció működött (négy dollárba került a jegy!!!) – maga a Coney Island terület volt. Kolka nyomban oda vette az irányt. Mikroautóbuszok már rég nem jártak – egysínű vonat volt helyettük (ingyenes). Kolka beszállt az egyik kocsiba, és néhány perc múlva már meg is érkezett az „Amerikai hegyek” megállóhoz.

Ez az! Most kezdődik a mulatság. Kolka füttyögve ment egyet a hullámvasúton (egy quarter), elköltött félmillió rubelt a „félkarú rablónál” (jó vicc, de semmi több: összesen vagy harminc darab ezerrubeles zsetont nyert), és végül csónakázott a viharos folyón Disneylandben. Ez fél dollárjába került, és Kolka ezután azt mondta magának: „Stop!” így elszórod az összes dollárod, és a nap legnagyobb álma szertefoszlik. Kolka nagy álma ugyanis az volt, hogy igazi „bourbont” iszik, és elmegy egy nyilvános házba. Elvégre tizenhat éves lett!

Az „igazi pénzből” négy dollár tizenöt cent maradt. Bourbonra elégnek kell lennie, a nyilvános házban meg – ha valamilyen szerényebbet választ – rubelt is elfogadnak. Kolka körbejárta tekintetét, és rögtön talált is egy kis pavilont, amelyre orosz betűkkel azt volt felírva: „Spirits.” Ez kell neki. „Felnőtt” képet vágott, és hanyagul besétált a pavilonba, a pultra dobott két dollárt, és váratlan basszushangon megszólalt:

– Egy bourbont. Kevés szódával.

A báros végigmérte, megértően bólintott, és udvariasan felelte:

– Enni is kell hozzá valamit, anélkül nem adhatok, sir.

– Akkor chipset és mogyorót kérek, de csak keveset.

– Parancsára sir. Másfél buck lesz.

„Csak? – örvendezett magában Kolka. – Akkor jöhet még egy rund utána.”

Leült egy asztalhoz, felhajtotta a bourbont, és figyelte, mit érez. Semmi érdekes. Az ital égette a torkát, és förtelmes szaga volt. Kolka a szájába tömött egy marék sós mogyorót, és arra gondolt, csak az a baj, hogy még nem szokott hozzá. Ha majd megszokja, nem is lesz nehéz inni. „Ez ám nem költeni, Szasa – gondolt gúnyosan az apjára. – Ez whisky, nem holmi szopli-mopli.”

A hasában forró pont keletkezett, majd a forróság kezdett szétkúszni az egész testébe. Ez már jó volt. Újra odament a pulthoz.

– Még egyszer ugyanezt, legyen szíves. – A pökhendi modor elszállt mostanra, Kolka megenyhült, és arra gondolt, hogy egy felnőttnek udvariasan és szolidan kell viselkednie.

A báros ezúttal nem említette a harapnivalót – szótlanul töltött egy pohár whiskyt, és elvette az egydolláróst.

Kolka megörült. Ez remek, így elég lesz a pénze harmadik rundra is.

Most lassan ivott, és minden keserű, égető kortyot chipsszel enyhített.

A forróság most már egész testét betöltötte, és Kolka véglegesen úgy döntött, hogy csodálatos ez a nap, és ő is mindent a lehető leghelyesebben csinál, és minden ember kedves és jó, és hogy feltétlenül beszélgetésbe kellett volna elegyednie azokkal a kozzovorotkás férfiakkal, elmondani nekik, hogy születésnapja van, és nem is akármilyen, és akkor megkínálták volna valamilyen jóféle szuverén itallal, nem ezt a förtelmes „bourbont” kellene innia, és együtt mentek volna tovább, harsogva, hogy „Happy birthday to you-u-u...”, és ...

– Még egy bourbont, leenszies. – Kolka hirtelen észrevette, hogy a pultnál áll, és egy egydollárossal kocogtatja a fémborítást.

– Nem lesz már sok, fiatalember? – kérdezte a báros együttérzően, de szigorú hangon, s nyilván arra a következtetésre jutott, hogy a korábbi „sir” megszólítás némi túlzás volt a részéről.

Kolka szeretett volna fenyegető arcot vágni, és összevonva a szemöldökét ráüvöltöteni a bárosra: „Micsoda-e-e?, de helyett csak elvihogta magát, váratlanul csuklott, és nagyon gyerekesen azt mondta:

– Aztán úgysincs már több buckom.

A báros gondolkozott egy darabig, aztán bólintott, mintegy a beleegyezése jeléül, és harmadszor is töltött Kolkának.

Kolka most újból egyetlen lendülettel felhajtotta az italt, elrágta a maradék chipset és mogyorót, és minden köszönöm vagy viszontlátásra nélkül kiment. Alig várta, hogy feltegye a koronát a káprázatosan sikerült napra. Tudta, hogy van néhány olcsó nyilvános ház a Fűzfa sétányon, arra vette hát az irányt. Sokáig kullogott a Farmer (volt Mezőgazdaság) utcán, végre kiért a sétányra, s onnan kezdve ki-kihagyott az emlékezete... Bement egy házba, amelyen „Sex manners” felirat volt... Valamilyen szobában van... Széles ágy... Mellette egy lány óriási, pucér mellekkel és nagyon szűk, feszes műszálas nadrágban... Beszél, de Kolka nem ért egy szót sem... A lány lehúzza a cipzárt a farmerján, kitapogatja a rést, és forró kezével benyúl... Aztán újra semmi... Kolka fekszik az ágyon, és zokogva sír – a lány sehol, mintha nem is lett volna soha...

Aztán a metrón találja magát, de mintha egyszerre lenne több állomáson: a Vihonón, a Poljankán, a Beats parkon... De igazából csak este tér magához, már egészen sötét van, s a környék egyáltalán nem ismerős, komor és piszkos, mindenféle két-háromemeletes téglaházakkal. Kolka soha életében nem volt még ilyen környéken, még csak nem is gyanította, hogy ilyenek is vannak New-Moszkvában. A farmerja zsebébe nyúl – üres mind a kettő: nincs benne se dime, se cent, se lomonosz. Szörnyű érzés fogja el, de nem azért, mert elvesztette a pénzét, hanem mert az isten tudja, hova került, és hogyan juthat innen haza, otthon pedig anya már biztosan aggódik, rég elkészült a finom vacsorával, és most telefonál a rendőrségre meg a policiára meg a kórházakba meg a hullaházakba, ő meg itt van közben, azt se tudja, hogy hol, és bár ki-

rabolták, de él és egészséges, csak szörnyen fáj a feje, és valahogy egyfolytában csak sírni szeretne.

És ebben a pillanatban a párok mögül előbukkan három tagbaszakadt néger.

– Look – mondja az egyik –, egy kölök.

– Ühüm – feleli a második –, really kölök.

– Well – mondja a harmadik –, mondd csak, kölök, akarsz-e popózni?

És erre a gyönyörűen indult nap minden keserűsége, az anyja iránti szánalom, és a ki tudja, honnan előkerült sóvárgás megboldogult apja iránt felszakad Koljából, mint egy gennyes tályog, és sikoltva mondja:

– Menjetek a faszba, rohadt buzik, szemét bokszos zsidók!!!

És mielőtt a motorkerékpárlánc szétveri az agyát és az utolsó gondolatait, még váratlanul felharsan fejében a dal: „Happy birthday to you-u-u-u... Happy birthday to you-u-u-u-u...”

Két nap múlva temették Kolkát. A temetés nagyon fájdalmas volt, de olcsó: a temetkezési szövetkezet a szegény, gyászba borult anyának mindössze másfélmillió rubelt számított fel, plusz tíz dollárt – elvégre csak úgy, „igazi pénz” nélkül manapság nem csinálnak semmit...

M. NAGY MIKLÓS fordítása

ALKOTÓMŰVÉSZETI PÁLYÁZAT a magyar államiság millenniuma tiszteletére

A Magyar Művészeti Akadémia három éven át, 200-ig tartó, évente értékelendő pályázatot hirdet a magyar államiság millenniuma tiszteletére irodalmi, drámai, zenei, táncművészeti, építészeti, képző- és iparművészeti, fotó-, film- és videoművészeti alkotásokra, valamint a művészetekre vonatkozó esszékre, tanulmányokra.

A pályázat kiírói elkötelezték a művészet jövője, a közösségi és személyes értékek iránt, és bíznak az európai népek közös megújulásában.

Pályázni lehet olyan kész műalkotásokkal, melyek a pályázat éveiben születtek, vagy első nyilvános bemutatásuk, használatbavételük az adott évben megtörténik. A művek tárgyát, tartalmát illető várakozások megismerése érdekében a kiírótól – felbélyegzett, megcímezett nagyalakú boríték küldésével, vagy a helyszínen – részletes jegyzék kérhető.

Pályázhatnak egyéni alkotók és alkotó közösségek a maguk nevében, de a bíráló bizottság ajánlótól is elfogad pályázatokat, ha azok az alkotó egyetértésével bírnak. Egy pályázó egy évben csak egy művel vehet részt a pályázaton. A pályázatnak tartalmaznia kell a művet, vagy annak értelmező dokumentációját és műleírását, megtekinthetőségének helyét és idejét, az alkotók nevét, címét és rövid szakmai életrajzát. Raktározási nehézségek miatt a képzőművészeti alkotásokat a bírálók az alkotó által megjelölt helyszínen, vagy később megjelölendő helyen tekintik meg, ezért a műfajban külön jelentősége van a dokumentáció beküldésének. A pályázatot jelíggel is be lehet adni.

A pályadíjak: Az akadémia elnöksége a bíráló bizottság javaslatára műfajtól függetlenül minden évben egy fődíjat, az Akadémia *Arany Díját* és a vele járó kiemelt összegű alkotói díjat, egy-egy művésznak, vagy alkotó közösségnek ítélheti meg. A bíráló bizottság évente ítéli oda az Akadémia *Arany Okleveleit* és az ehhez járó pénzösszeget, melyet a mű nyilvánosságra hozatalához is fel lehet használni. Evente legfeljebb tíz oklevél adható ki. A kiíró szerepet vállal az arra érdemes műnek bemutatásában. A bíráló bizottságot az Akadémia közgyűlése kéri fel.

A díjazásra a Magyar Művészeti Akadémia 5 millió Ft-os alapot létesít, melynek díjszerű használatához további művészeti pártoló támogatókat keres. Egy-egy díj összege nem lehet kevesebb 200.000 Ft-nál, de a bíráló bizottságnak jogában áll ennél nagyobb összegű elismerés megállapítása is.

Reméljük, hogy tevékenységünkkel hozzájárulunk az európai kultúrák együttéléséhez.

Határidők: Beadási határidő: 1999, 2000. június 30.

Díjkiosztás: 1999, 2000. augusztus 19.

A pályázatokat a Magyar Művészeti Akadémia címére kell eljuttatni a fenti napon 16 óráig, vagy e napi postabélyegzővel érkezően. Cím: 1034 Budapest, III. Kecse u. 25. Érdeklődni a 267-24-80-as telefonszámon lehet naponta 10–14 óra között.

Budapest, 1998.

A Magyar Művészeti Akadémia elnöksége

Szerkesztői asztal

Néhány szerzőnkéről. BAGI IBOLYA a JATE Szláv Filológiai Tanszékének docense, GORETITY JÓZSEF a debreceni KLTE tanára. HETÉNYI ZSUZSA műfordító, irodalomtörténész, az ELTE Keleti Szláv és Balti Filológiai Tanszékének oktatója. M. NAGY MIKLÓS műfordító, irodalomtörténész, az Európa Kiadó szerkesztője. FABULYA ANDREA doktorandusz a JATE Bölcsészettudományi Karán. – Szeptemberi számunkat SZŐKE KATALIN, a JATE docense, a XX. századi orosz irodalom kutatója és tanára állította össze.

Októberi számunk tartalmából:

GERGELY ÁGNES, HATÁR GYŐZŐ, KOVÁCS ANDRÁS FERENC,
TORNAI JÓZSEF versei

ORBÁN JÁNOS DÉNES, VÖRÖS ISTVÁN prózája

CZIGÁNY LÓRÁNT emlékirata, PINTÉR LAJOS esszéje

„A Tisza-parton mit keresek?” (Beszélgetés *Trogmayer Ottó*val)

Diákmelléklet: *Kelemen Zoltán* Krúdy regényeiről